

Tartalom

LIII. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1999. OKTÓBER

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Ophelio Barbaro búcsú- zik; A mintajambus egyre drámaibb	3
LÁSZLÓFFY ALADÁR: Honlelet; Kronosz ó ma!	6
GÁNGOLY ATTILA: Lázár átka	8
SZÖLLŐSI ZOLTÁN: Ha könyörög; Mindig; Várok; Mongol napló	17
PODMANICZKY SZILÁRD: Elvetemült naplók (hu.)	20
PINTÉR LAJOS: Négy soros; Azt hiszi; Párbeszéd	25
MARNO JÁNOS: Alak(talanság)vázlatok	26
HÁSZ RÓBERT: Végvár az időben (Részlet)	30
DOBOZI ESZTER: Rekonstrukció; Metszet; x x x	46
SILAY FERENC: Évszakok között; Apámnak nincsen Krisztus arca	48
 <i>Az Új Forrás 30 évére</i>	
VEKERDI LÁSZLÓ: Monostori Imre az Új Forrás von- zásában	50
 <i>„Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?”</i>	
TROGMAYER OTTÓ: Embermértékű idő (avagy a táv- cső melyik végén nézzük magunkat?)	61
KIBÉDI VARGA ÁRON: A multikulturalitás felé	66

ÖRÖKSÉG

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: „Egy magyar Faust” (Molnár, Kepler, Tózsér)	70
PÉTER LÁSZLÓ: Még egyszer: Illyés és a Tiszatáj (Harminc levele Annus Józsefhez)	77

KRITIKA

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: Az emlékezet könyve (Oravecz Imre: Halászóember)	88
SÁNTHA ATTILA: Nagy érzelmek, jó mondatok, rossz szavak (Demény Péter: Bolyongás)	94
GEROLD LÁSZLÓ: Főszerepben az irodalom (Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története)	96

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Csak teleolvasom az üres oldalakat” (Beszélgetés Podmaniczky Szilárdal)	100
---	-----

BÍRÓ ZOLTÁN: A Tiszatáj köszöntése (Magyar Örökség-díj 1999)	111
--	-----

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

BERNÁTH CSABA grafikái a 7., 19., 24., 45., 61., 77., 94. és a 100. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

SZÉLES KLÁRA: Mit látsz Lászlóffy Aladár íróasztalán?

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Ophelio Barbaro búcsúzik

*Elég a játék!... Add a zálogom,
Add vissza már ribanc reményemet,
Mit szűk idő szívéhez úgy szorongat,
Mint sanda gyermek ámult rongybubát,
Kit összecsókol, altat, áltat, óv,
De néha megszid, eldob, ráncigál,
Szeszélyesen tapossa alja sárba,
De mégsem adná semmiért... Mi is
Rosszul szerettük egymást, kedvesem,
Rosszkor kívántuk egymást meg galád,
Kis fattyú korban, mely fukar szeretni,
mert képtelen s lány szépet nemzeni:
Nem ért csodákhoz, új varázslatokhoz,
Mert számító, szemforgató, rideg
Erényekkel legőgölő bitang,
Eszményekkel vigéckedő csaló,
Ki eltúrkálgat eszmék szennyesében,
Pökhendi képpel váj hazug piszokba,
S megél a szellem görcsösült szemetjén.
Rosszkor szerettünk, rosszkor gyűlöttünk:
Rossz, rossz kor ez, bocsásd meg, szűzi némbor,
Hogy benne mind-mind rosszabbak leszünk,
Romlékonyabbak, mint a földkerekség,
Mely almaként ring pördülőn a légben,
S a puszta semmi ágbogán fityegve
Robad belül, s kívül más színt mutat,
Mikéntha férgek színjátéka volna!*

*Ekképp az elme vétkesebb a húsnál,
A szó csupán a szolgaság lotyója,
S csak színlelő nyelv pönget önszerelmet,
Hisz kapható hatalmi kurvaságra.
S a lélek, hogyha szajha lángra gyullad,
Dilettáns céda módra dörgölőzik,
S magát riszálva csafkákhoz tapad –
Rögvest rühös lesz, elringyósodik.
Nagyobb rimává válik nálad is,
Ki már ripacskos hősi harsogóknak,
Heveny senkiknek árulod magad,
Olcson s fennkölten, mint a közmerevgörcs
Vagy népmorálba tespedt elmekórtan,
Te repedsarkú, Tháliám, szerelmem.*

A mintajambus egyre drámaibb

FECNIK, TANÍTVÁNYOKNAK

BARBARO (az udvaroncokhoz)

*Kopók! Vadászni hajt Diana vére,
Csaboljatok csak, úgyis meghalok!*

*

PROPERTIO (Cleliához)

*Szívemben viszlek, mint egy szent ereklyét,
De hogyha megcsalsz, menten összetörlek!*

*

MARINA (Messina hercegéhez)

*Ily szörnyűségtől tán a szűzi hold sem
Mutatja arcát három hónapig,
Bár ő rideg s közömbös, mint a bűn.*

*

KENT (Lady Laviniához)

*Nagyon hideg már lelkem, asszonyom.
Bebúnék önbe, mint a síri féreg
A friss halottba, vagy mint sajtukukac
Rágnék lelkebe keskeny járatot.*

*

ARCHIPIADA (Pandushoz)

*Vén csattogány, rekedten énekelsz!
Ha rács mögé bedugtak, fújhatod majd
Köcsögdudával foglalórok dalát...
Ha hall Apollo, megreped belé –
Mármint fenékben, mint megannyi princessz,
Kit nyalka apród penget alkonyattájt,
Athéni zugban, árnyas pázsiton.*

*

FLORENTIO (Caiushoz és a léhűtőkhöz)

*Az éj leszállt. Gyerünk hát jó urak,
Talán megéri – oly vadászat ez,
Hol egyre megy már üldöző meg űzött!*

*

CARDENIO (az udvaroncokhoz)

*Szegény Barbaro, hirtelen kimúlt...
Vigyétek innen – hajnalig mulatnék.
Szegény Barbaro! Írjátok fölébe:
Non sanz droict. Négyszer: Non sanz droict.
Irány a kastély – régen vár az étel...
Non sanz droict!... A birkasült kihűl!*

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Honlelet

*Hárombúsz, éppen Isaszeg.
Az InterCity átrohan.
A mezőn csontos fű remeg,
hol összetörtek annyian.*

*Már fel se rezzennek, akik
(kevervén láthatatlanul
osztrákok magyar hamvait)
keblén virágföld alakul.*

*Megértik, hogy a délután
bizonyos percében a csend
a régi kardcsengés után
már vonatzengést jelent,*

*s befele fordulnak a táj
áttetsző jelképe szerint,
ahol most már a vas se fáj
s a golyó se üt át megint.*

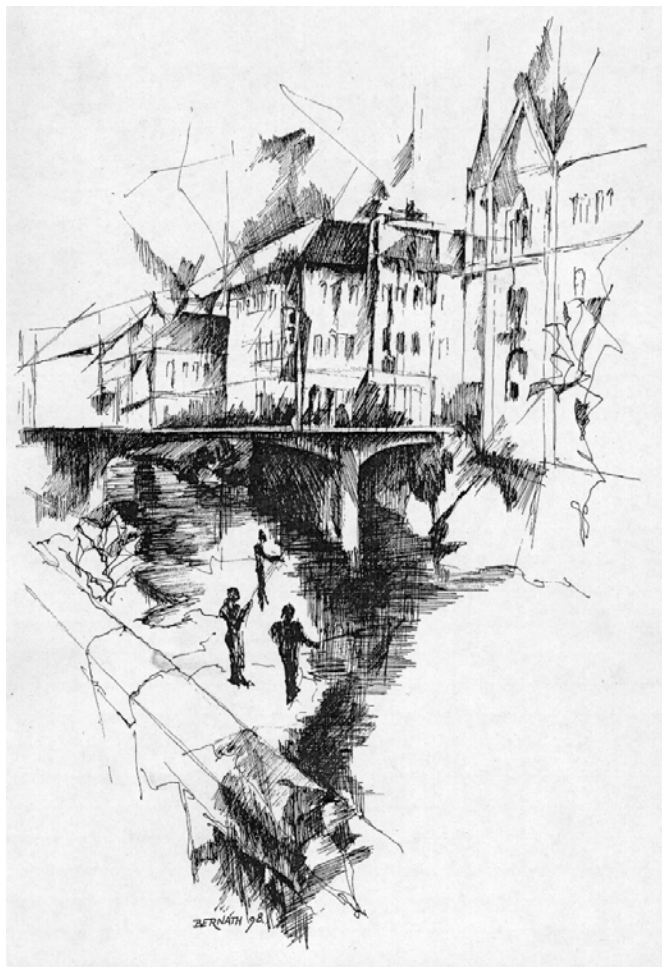
*Én ütök még időközön át,
míg fel nem itat valaki,
mint Pallwitz végső vérnyomát
egy irgalmas Baradlay.*

Kronosz ó ma!

*Aggodalom a Balkán irodalma.
A Nyugat nem volt, mikor itt az alma
Párizs kezében égi kézigránát,
melynek szilánkjá istennőket járt át.*

*Most itt vagyunk, mint Odüsszeusz, télen,
hajói nélkül, meztelen-kevélyen
s még jóslat sincs, csak programok szeszélye
vet és vetít a virtuális térbe.*

*Mindössze skálák, kromoszómák, nyelvek
hordozzák még a trójai fa-elvet,
mely nélkül biztos véglegesen semmi
nem tudott volna vadnyugatra menni.*

GÁNGOLY ATTILA

Lázár átka*

„Amint lassan felült, balvállá-tájt
egy teljes élet minden izma fájt.
Halála úgy letépvé, mint a géz.
Mert feltámadni éppolyan nehéz.”

(Nemes Nagy Ágnes)

„Elvették (...) a követ, Jézus pedig felemelte a tekintetét, és azt mondta: 'Atyám, bálát adok neked, hogy meghallgattál. (...)'

Miután ezt mondta, hangosan kiáltott: 'Lázár, jöjj ki!' És kijött a halott, keze és lába körülkötve pólyákkal, arca pedig kendővel...”

(János evangéliuma 11,41-44)

Nem is tudom hirtelenjében, honnan kezdjem...

A nevem Marcus Petronius Agricola. A tizenkettedik *legio* századosa vagyok, mely nagyobbára a Jordánon túli pihenőtelepen táborozik, az ezerszer megátkozott sivatag peremén.

Magam is ott tartózkodtam néhány nappal ezelőttig, amikor is parancsnokom és egy másik centúrió társaságában, két zászlóalj felügyeletével Jeruzsálembé vonultunk, hogy a zsidók húsvétján segítsük a helyi egységeket a rend megőrzésében. Az utóbbi évek folyamán tudniillik elszaporodtak a hőzöngők errefelé: csupa mihaszna kalandor, politikai szédelő vagy habókos próféta, akiknek nem árt idejekorán a körmére nézni. Megbízható forrásból hallottam, hogy az isteni Tiberius császárnak szintén nem egy álmatlan éjszakát okozott e szomorú körülmény, s ha kelletlenül is, de fokozatosan növelte a Júdea provinciában állomásozó legionáriusok számát. Nyilván rossz szájízzel tette mind ezt, hisz hadvezérként maga is alaposan megismerhette a sivatagi katonáskodás nyűgét, a mindenüvé belopódzó homokot. Kiváló stratégák és tiszték (nem egy közülük neves itáliai család sarja) kényelmetlensége vagy bosszúsága pedig aligha szerez neki örömet, míg ő udvartartásával Capri szigetén vakációzik.

Nekünk sem róható fel ilyenformán, hogy Jeruzsálembé vezényelve a rendfenntartás mellett kitüntettük figyelmünkkel a fürdőket és nyilvánosházakat

* (Apokrif irat, melyet egy porlepte jelentést *átdolgozva* készített Polübiosz, a Palatium levéltárának írnoke Kr. u. 65 kora tavaszán, nem sokkal vértanúhalála előtt. Jőmagam csak az idézeteket választottam a kalandos úton kezembe került szöveghez, mellőzve a legszemnyibb filológusi beavatkozást is.)

is. Zsidó nővel persze egyikőnknek sem akadhatott dolga. Ezeknek nemcsak Róma-gyűlölete, de vallása is szigorúan tiltja, hogy körülmetéletlen férfiakkal érintkezzenek. Annál több kedvünk telt a szír, egyiptomi és görög szajhákban, akik hátunkat, combunkat meg vádlinkat szakszerűen gyúrták végig a fürdő-csarnokok pamlagán, hogy aztán valamely illatszerekkel teli bordély hűvösében egyéb téren is szolgálatunkra álljanak.

Nem erről akartam azonban írni, hanem arról, hogy parancsnokom egy furcsa pletykát hallott valami Jézus nevű prófétáról, aki Isten fiának és a zsidók királyának nevezte magát. Ha igaz, amit róla susterognak, olyan gyógyító képességgel rendelkezik, hogy az párját ritkítja az orvoslás történetében. A némát szólásra bírta e csodadoktor, a születésétől fogva vaknak látást adott, hallást a siketnek, s a béna újra járt, minekutána ujjával megérintette. Számsan meggyógyultak csak attól, hogy rájuk emelte izzó pillantását, köztük leprások, ördögtől megszállottak, de még egy vérfolyásos asszony is. És ez mind semmi, magyarázta parancsnokom kipirult ábrázattal, a boroskancsó fülét markolászva. A holtakat is föltámasztotta, először egy Jairus nevezetű zsinagógai előljáró süldőforma lánykáját, majd egy Nain városából való fiatalembert, végül pedig egy Lázár nevű földművest, aki mindössze félórányi járóföldre lakik Jeruzsálem falaitól, Betánia faluban.

Döbbsenten hallgattam, szállásunk mennyezetét bámulva.

– El kell menned hozzá! – utasított parancsnokom. – Nyomozd ki, mi igaz a szóbeszédből, aztán készíts jelentést!... Rólad föltételezem egyedül, hogy mindennek utánajársz, kideríted, amit lehet, és elfogulatlanul ítélsz felőle.

Ez persze csak ravasz hízelgés volt, nem egyéb, hogy enyhítse berzenkedésem és rosszkedvem a kellemetlen megbízatás miatt.

– Egy egész *cohorst* magaddal vihetsz, Marcus, ha úgy látod jónak – tette még hozzá. – És ha egyetlen hajad szála is meggörbül, eltörlöm a föld színéről azt a falut... Holnap reggel kelj útra!

Az éjszaka jóformán le sem hunytam a szemem. Ide-oda forgolódva derék-aljamon szakadatlan a názáreti Jézus járt az eszemben – mert ekképp emlegették e férfiút a jeruzsálemi sikátorok mélyén –, noha nem ismertem személyesen, s feletteseimhez hasonlóan tetteiről csak másodkézből értesültem.

Mint hírlík, egy ízben a vízen is járt – a Genezáret-tó felszínén, amit a helybeliek (zömmel ágrólszakadt halászok, akárcsak tanítványainak java) Galileai-tengernek neveznek. Más alkalommal pedig ezreket vendégtelt meg fejedelem módjára hét lepényből és néhány darab halból... Különös ember, annyi szent, hatalma lehet a földön, még ha csak holmi zsidó hatalom is az, nem több.

Talán meglepő, de már a kezdet kezdetén sem vélekedtem úgy, hogy kósza mendemonda, a héberek ostoba vallási megszállottságának gyümölcse az egész ügy. Szemlátomást parancsnokomat is lázba hozták a hírek, s kíváncsisága

átragadt rám, habár reggel, mialatt a kíséretemül kiválogatott legionáriusok a szamarakat nyergelték föl, inkább ógtam-mógtam magamban, semmint örültem az útnak. Miért kell ezt a szépnak ígérkező napot egy júdeai koszfészekben eltöltenem ahelyett, hogy élvezném a Kelet egyik leghíresebb *metropolisá*nak csodáit és kényelmét?

Épp kifelé kocogtunk a városból – kedvenc lovam gyöngélkedése és az út rövidege folytán ezúttal magam is beértem a szamárháttal –, mikor az utcákon tolongó tarka sokadalom handabandázásából kihámoztam, hogy éjjel a zsidó nagytanács elfogatta Jézust, s alkalmasint a római helytartó kezére akarják adni, ítélje keresztalálra. Csak holnap fogom megtudni, hogy Pilátus miképp döntött. (Számításom szerint ugyanis legkevesebb egy teljes napba telik, míg sajátos küldetésemben sikerrel járok, s annyi tanúvallomás birtokába jutok, amennyi elegendő egy igényes jelentés megfogalmazásához.)

Betánia csakugyan félóránnyira esett a héberek szent városától, ahol az egész világon szétszóródott zsidóság kőbe faragott jelképe, a Templom emelkedik az ég felé. Tornyai még ide, a faluszélre is elsejlettek.

Az utolsó lépéseket gyalogszerrel tettem meg, összeszűkült szemmel, mert mellkasomat valami kimondhatatlan érzés forrósította át, felajzó és zavarba ejtő egyszerre. Csapatom nagy részét – kerülve a fölösleges riadalmat – a falu határában táboroztattam le egy ciprusfa sátorformájú lombkoronája alá. Szigorúan meghagytam nekik, hogy csak segélyhívásainkat hallva tegyék be lábukat a házak közé.

Házakat mondtam, de amint legényemmel, Flaccusszal és néhány trák legionistával bemasíroztunk, bizony rájöttem: Betánia nem több kidőlt-bedőlt viskók meg kalyibák rendetlenül összerótt halmazánál. Újra arra gondoltam (amiképp már oly sokszor Júdeába helyezésem óta), hogy a római civilizáció, utaink és vízvezetékeink úgy kell ennek a beteges istenkeresésbe feledkezett népnek, akár éhezőnek a falat kenyér.

A falubeliek többsége alighanem földjein dolgozott. A viskók előtt csak éretlen kölykök hancúroztak a porban vagy méla tekintetű aggastyánok dünyögtek maguk elé, no meg egynéhány asszony jött-ment. Egyikőjük el is ejtette a kezében tartott cserépfazekat, amikor megpillantott bennünket. Mivel tűrhetően beszélem az arameus nyelvet – a hosszú szolgálat alatt ragadt rám a Jordánon túl –, megtudakoltam tőle, merre lelem a halálból feltámadott Lázár háza táját, mert szólni kívánok vele, ha *lehetséges*. Az asszony (amúgy takaros teremtés) elfogódottan igazított útba, a legmagasabban épült viskóféleségre mutatva, melyet zöldellő csipkebokrok szegélyeztek.

– Ej, de kár, hogy olyan erényesek ezek a zsidó vadmacskák – súgta fülembe bizalmasan Flaccus, a bokrok felé menet. – Ha csak egyet is a kezem közé kaphatnék...

– Eszedbe ne jusson semmi meggondolatlanság, te fiú! – mordultam rá, mire ő (új szokása szerint) rövidesen a názáreti Jézusról kezdett fecsegni, hogy eloszlassa esetleges neheztelésemet... Ez volt a Hippokratész is felülmúló nagy orvos egyik utolsó csodatétele, mely tudomásomra jutott a kivégzése előtt. Egy kapernaumi százados szolgájával történt az eset; a magát istenfinak mondó próféta oly módon állította talpra szegény ördögöt, hogy be sem tette lábát a centúrió födele alá.

– Pedig a szolga már a végét járta, mikor gazdájának eszébe jutott a názáreti, aki aztán egykettőre elintézte a dolgot... – fejezte be ravaszkásan elkerekülő szemmel Flaccus, mintha csakugyan hinné a mondottakat. Magában nyilván úgy okoskodott, hogy Rómában a legostobább proletárok is dajkamesének csúfolnának egy efféle adomát.

Flaccus persze tovább sugdosott volna a fülembe, ám ekkor egy rémisztő külsejű, madárijesztőforma alakot pillantottunk meg a csipkebokrok árnyékában üldögelni, jobban mondva a gyomorbajosok testtartásában görnyedni. Legényemnek tüstént torkára forrott a szó. Nem kellett mondania senkinek, tudtam, ki ücsörög ott olyan keserves pózban, céltalanul és becsapottan, mintha csak a világ végezetét kémlelné.

Ámbátor Lázár még fiatal férfi volt, világeletemben nem láttam az övénél vénemberibb testet és arcot. Haja fehéren világított elő az árnyék feketeségéből, orcája viaszszínű volt, természetellenesen mély barázdákkal szabdalva, beesett szemgödre legalján pedig oly pillantás fénylett és szűrt szíven, hogy beleborzongtam. Észrevettem, hogy társaim is összerándulnak e hullaszerű teremtmény láttán. A babonás trákokat semmi pénzért sem lehetett volna közelebb csalogatni, és néhány lépés után a magát fölvilágosultnak tartó Flaccus is lemaradt, aki pedig a Mithrász-hiten éppúgy durván gúnyolódott és röhögött nemegyszer, mint a zsidók láthatatlan Jehováján.

Egymagam óvakodtam oda Lázárhoz – mert ki más lehetett volna az istenadta? –, s karnyújtásnyira letelepedtem mellé a szikkadt rögökre. Jó darabig egyikünk sem szólalt meg. Tetejébe ez a földhözragadt, csupa rongy júdeai gazdálkodó úgy tett, mintha észre sem venne engem, a római birodalom hadseregének tisztjét.

Egész közletről szemügyre véve még túlvilágibb jelenség volt, ámbár nem olyanformán, ahogy a kísérteteket festi maga elé a lidércektől űzött emberi képzelet, hanem inkább azonképp, ahogy a sírkamrák üregeiben rothadó és bomló tetemek „túlvilágiak”. Ócska köntös borította porhüvelye nagyon is kézzelfoghatónak tetszett, jóllehet Darius kincséért sem érintettem volna meg. Talán rosszul láttam az árnyékban, de úgy rémlett, mintha nyakának és csuklójának bőre alól férgek kandikáltak volna elő, amelyek ott éltek a húsában, akár holtakéban a kukacok. Amennyiben így állt a dolog, nyilvánvalóan valamely súlyos betegség tünetei lehettek, s föltételezve, hogy a kór ragályos,

irigykedve pillantottam embereimre, akik biztos távolban kuporodtak le egy fügefafa lombja alá kockázni.

Lázár még ekkor sem adta tanújelét, hogy törődne velem vagy bármi más-sal, ami a világon történik. Egykedvűen, hovatovább együgyűen bámult maga elé, komor merevséggel, keskeny, fehér száját összepréselve, megközelíthetetlenül.

E pillanatban az orrommal is fölfogtam jelenlétét – amely mégiscsak eviláginak volt mondható –, megérezve, hogy ennek az embernek *szaga* van. Nyugtalanágomban jól hallhatóan nyeltem egyet. Roppant kínosan kezdtem érezni magam, némán szidalmazva parancsnokomat, amiért engem küldött Betániába, ahelyett, hogy személyesen jött volna el ehhez a megnevezhetetlen kórságban senyedő alakhoz. Mert úgyszólván azonnal megértettem, hogy az említett szag nem holmi illatszer felhője (nehéz is lett volna elképzelni erről a koszlott földművesről a drága kenetek használatát), és nem is a mosdatlanság, piszkos köntös vagy trágya bűze – hanem merőben más.

Igyekeztem szájon át lélegezni, miként dohos katakombákban és penésztől-salétromtól búzló pincebörtönök mélyén szokás, noha gyomrom így is föl-kavarodott. Amennyire csak lehetett – hogy azért hallótávolságon belül maradjak – arrább húzódtam, mindegyre a pusztta földön kucorogva, ahová még katonai köpenyemet sem terítettem le.

Ekkor vettem észre, hogy Lázárt az állatok is elkerülik. Míg a környező lombkoronákban madarak tucatai lármáztak, addig az ő feje fölött üresen barnállottak az ágak, s furcsamód egyetlen baromfi sem tévedt a közelébe, holott a falu teli volt velük. Kőhajításnyira morogtak rá a girhes ebek is.

Legyűrvé émyegésemet, szívem szerint magam is fölpattantam volna, hogy intve embereimnek, dolgomvégezetlen eliszkoljak, hátra se nézvén Betániára. Az oldalamat furdaló kíváncsiságon túl azonban itt tartott a híres római fegyelem, a világhódító légiók fegyelme – no meg az önérzetemmel sem fért volna össze, hogy megfutamodjam egy zsidó elől (még ha nem mindennapi zsidóról van is szó).

Mivel nem állt szándékomban óraszám üldögelni egy olyanfajta lény mellett, aki halott az emberek között és eleven a holtak birodalmában, köszöntés-képp így szóltam hozzá:

- Üdv néked, betániai Lázár, ki ismered a másvilág titkát és szolgálattévőd Kháron, a révész...

Nagy ostobaság volt ilyesfélét mondanom, hisz a júdeai zsidók csak saját szent könyveiket bújják, s fütyülnek más népek mitológiájára, de szavaimat már nem vonhattam vissza. Lázárnak alighanem sejtelve sem lehetett afelől, ki az a Kháron; hallani azonban hallhatta, amit mondtam, mert összerezett, mint aki mérges növény okozta bódulatból vagy mély álomból ébred. Nem szántam ellenben üres szóvirágnak, hogy ismeri a másvilág titkát. E dologról

immár bizonyos voltam, s fejtörést csak az okozott számomra, hogyan fogok szabatos stílusban beszámolni minderről a jelentésben.

A beszélgetés eleinte nyögvenyelősen indult, csupa kényszeredettséggel és idegenkedéssel, kivált Lázár részéről. Hogy gyanakvását eloszlassam – amennyire ez egyáltalán lehetséges római és zsidó között –, közöltem vele: pusztán félhivatalos vizsgálódást végzek, melynek célja a zsidóság iránt jószándékú parancsnokom magánjellegű érdeklődésének kielégítése, és nem kémkedés vagy provokáció. Sietve hozzátettem azt is, hogy a magam részéről nem értek egyet Jézusnak, korunk bizonyos legnagyobb gyógyítójának elfogatásával, azzal pedig végképp nem, hogy a jeruzsálemi nagytanács, a képmutató farizeusok és szadduceusok gyülekezete Pilátuson keresztül Rómát is bele akarja rángatni valamibe, ami a legteljesebb mértékben zsidó belügy. Udvariaskodásom azonban csak arra volt jó, hogy Lázár fájdalmas tekintetet vetve rám (képtelen lévén állni vesébe látó pillantását, merőn a sarumát kezdtem el bámulni) felnyögött, s azt kérdezte:

– Hát csakugyan igaz? Elfogták őt?

– Talán az egész nem egyéb szóbeszédnél – óvatoskodtam, látva megrendülését, aminek egyébiránt örülnöm kellett, hisz fölrazta már-már embertelen közönyéből.

– Elfogták... – suttozta olyasféle hangon, mely a kenetlen szekérekerek nyikorgására emlékeztetett.

– Hallatlan ostobaság – fűztem hozzá rögtön. – Szabadon fogják engedni, meglásd, ha más nem, hát Pilátus. Persze megkorbácsolják majd, római szokás szerint, mert úgy hírlik, tévtanokat is terjeszt, és ezt a helytartó se tűrheti ölbe tett kézzel... Habár tanítása a felebaráti szeretetről, a bűnök bocsánatáról meg az Isten országáról nem különösebben veszedelmes a birodalomra nézve... Így aztán kereszthalált sem érdemel...

– Föltámadna ő abból – mondta Lázár, nem is annyira nekem, mint inkább magának. Nyelve azonban mégiscsak megeredt: elmondotta, miképpen támasztotta fel őt Jézus a negyednapos halálból, ráparancsolva, hogy lépjen ki a sírkamra vacogtató homályából a nap alá, s hogy beszámolóját megerősítse, számos egyéb csodatételét sorolta még föl a Mesternek (ilyenformán nevezte legszívesebben), mintegy tanúság gyanánt. Jórészükről magam is tudtam halomásból, de akadt közöttük előttem ismeretlen is. Végül olyannyira belemelegedett a szószaporításba, mintha abba se akarná hagyni, úgyszólván unni kezdtem a sok csodát, föltámadást és ritkaságszámba menő gyógyulást, s arra kértem, beszéljen inkább a Mester tanításának velejéről. Tudniillik – én sem értem, miként – egyik pillanatról a másikra szenvedélyes sóvárgás ébredt bennem, hogy a názareti filozófiáját a maga teljességében megismerhessem.

Lázár most újra gyanakodva kezdett méregetni, mint aki tudatára ébred, kinek is locsogott mindeddig, s láttam a szemén: Jézus tanainak lényegéről bajos lesz kiszedni belőle bármit is. Ez esetben majd másutt szaglászom utána a titoknak, gondoltam, s ilyenképp nem erőltettem a dolgot.

Am annyt még mondott Lázár:

– Ő a leghatalmasabb próféta a világon. Se előtte nem volt, se utána nem lesz még egy hozzá hasonlatos ember. Nem is ember ő, hanem a földre szállt Úr, aki felöltötte teremtményei alakját. Isten fia hát, a zsidók királya, megváltónk, a Messiás maga! – Azzal elnémult, mintha csak értésemre akarta volna adni, hogy többet harapófogóval sem húzhatok ki belőle.

Utolsó szavai mély benyomást gyakoroltak rám, noha meglehetősen zavarosnak, minden addigi logikával ellenkezőnek találtam, amit mondott. Bár a zsidók logikáját nem ismerem, ez igaz. A görögökét is alig. Nekünk, rómaiaknak pedig csak egyetlen logikánk van: a hatalomé.

Belátva, hogy többre aligha számíthatok, s azt is, hogy a látvány, vagyis az oldalvást kuporgó félhalott test vérfagyasztó mivolta tökéletes és megfellebbezhetetlen bizonyosságul szolgál Lázár szavainak – ily módon egyéb tanúvalomásra nincs is szükség –, szedelőzködni kezdtem, hogy a tervezettnél jóval hamarabb mondjak istenhozadót Betániának. Épp ideje visszatérni szolgálati helyemre, villant át lüktető fejemem, a hosszas üldögéléstől megmacskásodott lábszáramat dörzsölgetve. Újra Jeruzsálemben lenni, s ott folytatni a nyomozást, immár a názáreti bölcselme után, minekelőtte parancsnokom pletykaéhségét is kielégítem – e gondolat friss erővel és vidám kedéllyel töltött el.

Amde alig tettem néhány lépést Flaccus felé – akinek diadalordítása bizonyította, hogy sikerült elnyernie társai maradék zsoldját is kockajátékon (mely csöppet sem veszélytelen dolog, tekintve a trákok bosszúálló természetét és az öveikből előcsillanó pengéket) –, mondom, alig tettem néhány lépést legényem felé, mikor Lázár nyüszítésszerű hangja torpantott meg:

– Ne higgy a szavaimnak, te római!... Nem Messiás ő, hanem gonosztevő, nem az Isten fia, de Belzebub fattya!

Sarkon penderültem ijedtemben, s egyenest a szeme közé nézhettem, melyben olyan keserűség lobogott, hogy jó darabig megkövülten bámultam rá.

– Miket beszélsz, Lázár? – jött meg végül a hangom. – Ő támasztott föl a halálból, és te panaszkodsz rá? Megháborodtál tán, háládatlan?!

Lázár azonban gyűlölködve folytatta, hol az égre, hol a földre vetve tekintetét – szerteszt freccsent szájából barna nyála –, mintha nem is hallotta volna megrökönyödésem szavait.

– Föltámasztott a halálból, igen, de mivégre tette ezt velem?!... Negyednapos hulla voltam már, szaglottam a nagy melegben, olyan forróság járt akkoriban mifelénk. A kukacok beleköltöztek a testembe, és ez így volt jó. De ő föltámasztott, kényszerítve megbékélt lelkemet, hogy visszatérjen egy olyan

testbe, ami már a férgek tanyája lett... Csodálni lehet-e ezek után, hogy mindenki elkerül, még tulajdon testvérnéném is, akik pedig az egész varázslat kiagyalói voltak?! Ők bírták rá Jézust, a maguk és a szájtáti népség kedvéért, hogy ilyen szerencsétlenné tegyen, örök boldogtalanságra kárhoztatva. De legyenek átkozottak mind!...

Elhűlve hallgattam ezt a gyalázkodó sirámot.

- Te talán, római - ordított most egyenesen felém Lázár -, te talán szeretnél olyan testben élni, amelyik hullaszagtól bűzlik?!... Gondolj csak bele, még fiatal férfi vagyok, de nem érhetek asszonyhoz, mert a legrútabb is eltaszítja ölelő karomat! Családom sose lesz. Milyen sors vár így rám, pokolfajzatra?! Hisz az is kétséges, meghalok-e egyáltalán. Nem veszem észre, hogy öregednék, és a látszat ellenére makkegészséges vagyok. A minapi járvány sem fogott rajtam... Nos, mi lesz így velem ezen a világon, mondd?! Legföljebb koldulhatok majd Jeruzsálem sikátoraiban, ha el nem űznek az örök, és a leprások völgyébe nem vetnek. Ám tőlem még a leprások is visszaborzadnak majd...

Nem tudtam mit felelni, s lassan hátrálni kezdtem az embereim irányába. Nekem, a homokpuszták nomádjaival harcoló katonának e pillanatban jószerevével még levegőt venni is alig volt merszem.

- Hiszed-e, mit kívánok, római?! - üvöltött rám Lázár, látván gyáva meghátrálásomat, s öklét rázta tehetetlen dühében. - Hogy feszítsék csak keresztre azt a sarlatánt, igen, ezt kívánom neki... És utána támadjon föl abban a testben, amelyikben fölszögezték a keresztfára, használja azt a csuklót és bokát, amit az otromba szögek szétroncsoltak. Ez az én átkom, így legyen... Majd akkor ő is megtapasztalja, hogy felelőtlen csodatételével miféle szárnalmas nyomorulttá tett engem, utolsó rühes kutyává ezen a földön, majd akkor... - De nem bírta folytatni, sírva fakadt, s úgy rázta keskeny vállait a zokogás, hogy rossz volt néznie.

Nem tudtam, mitévő legyek; félúton Lázár és az embereim között nyugtalanul topogtam a porban. Egyik pillanatban örömet kámforrá váltam volna, a másikban viszont oda akartam sietni a kirekesztetthez, megindulva szenvedése láttán, hogy ügyet sem vetve szagára és a tekergőző férgekre, magamhoz öleljem. Megcselekedni azonban egyiket sem volt bátorságom. Gondolataim ide s tova száguldoztak vadul sajjó fejemben, homlokegyenest ellentmondva egymásnak; egész bensőm kavargott a szánakozással vegyes borzadálytól.

Végül a következő szavak buktak ki a számon, mialatt egynéhány habozó és ingatag lépést tettem a szerencsétlen felé, a nagyobb nyomaték kedvéért karomat is kinyújtva:

- Hát nem érted, Lázár? Csakugyan ennyire vak és süket vagy az isteni kegyelem iránt?... Lásd már be végre, *ez a te kereszted!* A feltámadás...

Sejtelmem sem volt, honnan tolultak cserepes ajkaimra ezek a szavak, olyannyira idegenül hangzottak minden korábbihoz képest, amit egész eddigi

életemben valaha is mondtam vagy gondoltam. Rettenetes megrendültség vehetett rajtam erőt, hogy ki tudtam préselni számon e különös szavakat. Talán nem is én mondtam ki őket, vagy ha én is voltam az, lényemnek egy olyan része nyilatkozott meg általuk, melyet eddigelé nem ismertem.

Lázár ugyanúgy elámult, ahogyan jómagam.

- Te is önzőnek tartasz, igaz? - kérdezte valamelyest lecsillapulva. - Mert a nővéreim, Márta és Mária ezt vetik a szememre... Meglehet, önző vagyok - dünnyögte még, egyre kevésbé törődve velem; dühkitörése ugyanolyan váratlanul hanyatlott alá, amiként fölszikkasztott. - Ám egy hang megsúgta nekem, hogy az átkom beteljesedik... És akkor... ha már ő is feltámadt halottaiból... akkor tán megnyugszom magam is...

Szomorkás mormogásából azonban nem hallottam többet. Alighanem röpké önkívületi állapot hatalmasodott el rajtam, amilyen a nyavalyatörőst lepheti meg rohama előtt, mert arra eszméltem hirtelen, hogy Flaccus vonzsol a karomnál fogva, a faluból kifelé. A trák legionisták oldalvást baktattak, s furcsállva méregettek homoktól gyulladt szemükkel. Teremtett lélek sem mutatkozott a falubeliek közül, csak a kecskék mekegtek és a malacok visítotak. Fejünk felett bögölyfelhő zúgott.

- Megbabonázhatott az az ember a zsidók mágiájával - magyarázta Flaccus kérdő pillantásomra. - Túl sokáig állottál a napon, uram, azért cipeltelek el, de látom, már kutya bajod... - Azzal eleresztette zsibbadt karomat, s csöndesen lépegettünk tovább a cédrusfa felé, ahol a többi legionárius várt ránk, a türelmetlenül iázó szamarakat nyugtatva.

Esteledett. A nap, akár egy lesben álló sivatagi oroszlán szeme, vöröslött az égen.

Én még egyszer visszasandítottam Lázár felé: ugyanabban a közönybe fásult, szoborszerű testtartásban - föltehetőleg arckifejezése is hasonló volt, de vonásait már nem vehettem ki - kushadt a csipkebokrok levelei alatt, amiképp jövetelemlőre megpillantottam.

Soha nem láttam viszont, s nem is kívántam, hogy viszontlássam.

Az ítéletet végrehajtották.

SZÖLLŐSI ZOLTÁN

Ha könnyörög

*Mezítelenségem
nem leplezi nékem
    semmilyen öltözet már,
bűnöm is lehámlik,
mikorra hazáig
    árva testem eltalál.*

*Hány asszony karjában,
mint fa árnyékában,
    vígán tudtam delelni,
járhatott Nap égen,
nem kívántam mégsem
    öltözködni, fölkelni.*

*Szerelem és halál,
életem köztük áll,
    közéjük űzött férfi,
két szülője között
néha, ha könnyörög,
    sosem kegyelmük kéri.*

Mindig

*Alkonyi tűzben fák parázslanak,
    mint messze én tőletek,
temet az este szenes árnyakat
    és az őskori egek*

*csillagaikkal teli kigyúlnak,
bennem ébredő varázs,
bezárt, őrjöngő darázs, rab múltak,
kint hó, de tavaszodás,*

*indulnék haza, Nyírségbe, mégse,
magamba vissza: hova?
fejemen az éj parázsló fészke,
már mindent, mindig soha –*

Várok

*Mikor a madarak éneke
elnémul, pillanatra csak,
mikor a gördülő harmatcsepp
félútján hirtelen megáll,*

*mikor áll, áll az idő is,
amikor gőzölgő csészém
nem emelem a számig, várok,
várok a szent virradatra.*

Mongol napló

*Űrben lebeg a Góbi,
felhőből hull a homok,
csiszolt kővében ősi
Nap szimbóluma forog.*

*Égre térdelő hegyek,
szétroncsolt térdű tenger,
sziklarepedés a fa,
zúzott kő az őszi lomb.*

*Amint tanyánkon otthon,
jurták előtt a bánat,
bőr alatt az arc-csontok
nevetnek és barnállnak.*

*Szép szemek, halott lepkék,
múzeumőr a gobi Nap,
mamuttemető ketyeg,
rádióaktív szél matat.*

*Magvát hullató halál,
de Buddha mosolyát veti,
szívet és földet talál,
lebegnek évezredei.*

*Föld és Ég között állok –
tűz éget vagy jég süt-e?
világhódító kánok
szerelem- és haláldübe.*

PODMANICZKY SZILÁRD

Elvetemült naplók (hu.)

Két késdobáló megy a sivatagban. Ugyan minek. Már annyi ideje gyakorlatlanul az egyik eltalálja a másikat. Te! Vérzel! Mire a másik: legalább nem vagy egyedül.

*

Csak éppen a tükröző üvegpult előtt álltam, éreztem, még mindig boltba járok, az egyik próbabábú törzsét elfordították a párnás, gerezdállt fenéke fölé, először megijesztett, meglepett, aztán nem, először élethű volt, aztán nem, először mintha konzervként mozgatható ember lenne, mintha ki lehetne sejtetni, ilyen lenne, a törzse is, az arca, a szája, a szája íze, mintha testrészenként egy dublőr venné át a testrész helyét, s viszont, a rendező, aki közben mozdulathitelesítve ő az, az átlagember, ott fogja, viszi a testéhez hasonló bábút, derékban döntve, a bábú feje hamarabb ér oda, odaér, ketten mennek, két szétválaszthatatlanul, és mégis, mintha a bábúban több élet lenne, azzal, hogy hagyja magát. Hogy nem válaszol semmire, mindent enged, bármit. Az ember-szabású bábúk az evolúció csúcstermékei.

*

Mostanában a kritika nem sokat foglalkozik azzal, amit írok, miért tenné, éppen ez, a véletlen, hogy szia, és máris a száján vagy, és nem tiltakozik, mert ő is ott van, hús-vér, leemel a fejét, szia, az ajkai libanyakvastagon, mintha egy hétig hideg kádban, egyedül a vízzel. Kihúzod a dugót. Kihúzod a gyufát. Valamit kihúzol. Kihúzod. Átjár a hideg. Az örvénylő víz lehúzza a gatyád: a lovak állnak ilyen meztelen, farkukon legurul a kék befőttagumi. A kritika mostanában keveset foglalkozik a kék befőttagumival, mintha elszakadt volna, és az új kék befőttagumi nem ugyanaz lenne. Nem hát, mi olyan mint egy éve, egy hete, egy kattanásra innen, de nem is az: a tevékenység. A nyakkendőkritikus. A nyakkritikus. A beszéd, kiskegyed, megcélozza amaszt, önmagát lövi a kő köd kövön. Rohan a világ. Sok a gyerek, a nő, a férfi. De írva vagyon, vagy ha nincs, akkor legyen: sok embernek híg a leve. Az ember ma már úgy szaporodik, mint a színes törölközők, akasztók nélkül. A család, mint olyan hóbelevanc, a család esztétikai nonszensz. Hogyha megosztanák velem a tapasztalataikat, a következő címre írjanak: podmaniczky@delvilag.hu

*

Ha nem írnak, mintha nem is lennének, a család nem Isten, és ha Isten kozmológiai létét elnézem az új univerzalisták szemével, nem sok jóban, hab-

ban lesz részes. Isten olyan régi, romantikus, távoli képződmény lesz, mint egy szép, délután háromkor tokjába szaladó sárga filc.

*

Nem gondoltam volna, hogy ez észébe jut, minél kevesebb szó, szokjuk meg, annál, annál jobb, KEVES SZÓVAL A PICSÁBA! című szöveggyűjtemény szerzőit keresem. Keresem továbbá azon emberek ismeretségét, akik belenyúltak konnektorba, és meghaltak.

*

Soha nem gondoltam volna, hogy a tudományos igény, mint vasmarok, képes letépni az égről néhány madarat. Hogy képes az irodalomtudomány nagy vaskezével magához ragadni a szerzőt, és ott meztelenre vetkőztetve elkapni a fahéj illatát, még a fejéből is kiverni, orrán-száján dől a falé, saját leve, majd megissza, nem unalmas?, soha nem gondoltam volna, hogy sok ez, teljesen természetesnek találtam a figurát, mintha rendelésre jönne, de: VÉRES A SZÁD, A VÁDLID, ÍGY NEM SZERETHETSZ! véres minden, nem is jövők.

*

*

*

*

Ott ülök a hatalmas öbölben, tényleg, fekete orrtő, barna lúdszáj, kék fertőujj, sárga cimpák, fekete körmök, nagy öblöm, sárgán beteg holdfényre négy szegélye, a lábam a víz fölötté, maga a part, a vízen, és még várok, várok valamire, bejön egy Holdgége.

*

A meséket 30 év fölött gyorsabban kell kavarni, gyorsabban és más anyagból, mehet bele most a lekvár.

*

Tehát hogyha minden folyóba bele, akkor, hol húzódik az a folyó, ami ilyenkor kibírja, hogy ő még nem volt, nincs ilyen folyó, van, csak az biztos kolbász, ének, dalok, haladok.

*

Lábáról leperdül az ének, fejét sötét gallytető fedi, megáll pici húga, egy ilyen délután mindenre jó, ha újra kezded, újra kezdeni, ha befejezted, befejezni, véghez vinni, arra is jó, egy lappal közelebb a véghez, kis oltalom, megadom, óriási ház, nem mondom, valami, zagyva kis hangulat, alig bújt beléd, máris működik, benne van a szandál csatja, így: SZANDAL, mély a-k, nagyon lent, alig hallod, 30 herczen, mintha magaddal hoznád a hangod, árkon, bokron, távoli salátás tálon, mintha innen lennél mégis, nem értem ezt az

időt, olyan könnyű, hányaveti, mégsem kerek, domboldal, haláli, de közben nem dohányzok, valami aránytévésztes, kis tételben, átkelünk egy cumikönnyű folyón, érdekes, nem?, engem is érdekel, hová úszunk ma megint, mi lesz mellben, vajban, hawaiiiban, naplóban, ez felmerül, könnyen megértem a tested, de az eszed is, a csodagumit, és megint egy melléfutás, hozzád a rózsét, magasra dobjuk, azon a délutánon egy fóka úszott át a légszervemen, fóka volt, gyakorlott tüdőfóka, kint hegyekben állt a saláta, méz vagy maradsz, mondtam, megyek, monda, és mint akinek odaragad a bőre a falhoz, de alatta az izmok nem, egy ilyen fix burkolattal, csomagban húsgombóc, elment onnan, nyúlt, nyúlt, végül rápattant a bőr, a töltelék csüggedten húzta utána letotytyant burkát.

*

Egy dugó a számban. Nem mindennapi. Minden nap egy dugó a számban, parafa, az anyag. Készen vagy az anyaggal?

*

Egy kicsit csibész disznó voltam, túlzás, nagyon túlzás, dadogva könyörgött, hogy adjak neki pénzt, és én sajnáltam, hogy dadog, klasszul dadogott, sajnáltam, hogy kér, sajnáltam, hogy él, és mégis adtam neki, elég sokat, túl sokat, kérés nélkül adnak ennyit, mindent odaadtam, nem voltam rá kíváncsi, vigyen mindent, a kasszát, a kurva anyját, jön esettül, a húga kicsi, mondjuk ezt gondoltam, ő se volt nagy, sovány volt, nem élethű, halálhű, már most látom, akikkel könnyen el fog banni a halál, nem mondom meg, kikkel, veletek, velem is majd, de az nekem külön eset lesz, végre, a nagy facni után egy levegő, amit szívni se kell, csak van erőtlenül, akarat sehol, ott kinn a frissben, ott majd bekaphatja mindenki a saját kanalát. (Dühös vagyok, de miért is? Talán elértettem valamit. Talán elértem valamit? József az aggregátorban. Egy nő, a családi műkörmös, a felkavaró falkaparó monda, ma még levág a szarun, de holnap, holnap övé az élet, nem eszik, nem iszik, húsz nap múlva infúzió, olló sehol, se köröm, s rá egy hét, amikor már csak a kozmikus energiákból táplálja magát. Hogy Isten ne fogyjon el, tudtam mindig, hogy az ég a nagy negatív tejbegríz, és ettől még dühösebb leszek, rohadt dühös, holnap szedhetem ki, ahogy mindig kiszedem a durvulásokat, mert nem, egyáltalán nem ízesek a káromkodások, az isten fasza, soha nem sül el megfelelő spirituálisan nyers lókolbázként, és egyáltalán, a feszültebb ingerenciát hivatva a szavak másnap mind de unalmasak, szürkék, szaruszerűek, nem tudok úgy káromolni, szidni, szitkozódni, hogy az holnap frankó legyen, be-le is menjen neki. Nem tudok. Hogy csináljam. Mondtam már mindent. Nem hangzik szépen. Igaz, de nem szép. Visszakozz. Más bizonyíték nem is lehet, a nyelv isteni eredetű, nem fordul maga ellen, nem hagyja, bár van rá oka, például én, sima geci, a jelzőmmel nem osztozom.)

*

Megy a huzat, nagy dolga van, alig hallom, amit mondok, valahol megállnék, és tetszene, ott maradnék, tetszene, megállnék drágán, elkapna valami, ami még soha, ami soha, soha nem tetszene, a huzat, áthúz, és már nincs itt, valaki nincs, ahogy beszúrom magamnak ezt az ítélőképet, rászerezve az öncsonkolás előfelvételis potyalistájára, nem itt, nem így, mondjak csak, nem áll semmi, nem áll, béna deszkák, hercztelenre álló rezgődeszkák, nincs semmi, és nem is volt soha, noha, ez a közlés, nem itt hangzik el, még előbb, utóbb, valami helyett, így volt, így lesz, semmi ilyen, körbenyúl a saját időn a lajhár, a csöpp lekvár.

*

Soha nem vitatkozni, a rengeteg evidencia elkerül, maga a kereskedelem, én tőled nem veszek semmit.

*

Most éjjel, nem tudok elmélyülni abban, hogy nem így van: rengeteg repülő viszi a bombát az égen. Dobják, lövik, melyik jobb gondolat. Maga a harci eszme. Tudom kiindul. Minden fatök, a NATO is önmaga előtt liheg. Egy bolond századot csinál egyszerre.

*

Most egy másik bort bontottam, egri leány, 97, borzalmas, felfújt, ízgettó. Balatoni tramini, soha ne legyen meredekebb lejtő Magyarország történelmében.

*

Tudom, egy férfi állt a szegedi bástya álfalán, cigarettázott, öt hátizsákja sorban, rajtuk pecabot, rajtuk a szemem, aztán felvette a botot, legyezett, jönne egy ragadozó ön, hogy jönne, balin, dobált a híd felé a bástyán, nem is tudom, milyen várbástya ez, hogy védelemről innen kit hová, a mélybe, vissza a vízbe, vízibástya, most senkit nem löknek le, a demokráciában tulajdonképp minden ítélőképesség szabadságjogot nyer, de épp a szabadságmorál, fennen, ahogy el van képzelve, elveszíti lufijellegét, lenyűgözően szétszórt, használhatatlan, a hülyék deportalanítása még a hülyéket is túlkapásra készíti. Semmi nem igaz, nem az önfénye, várok egy roncsgyűlésre, ahol apa, kő, anya, fatő, fiú, lop, lány, hazudik, bombázz, bombázz, éjjel-nappal bombázz, bombázz otthon, bombázz, mindenütt, bombázzál, bombázzál már, te gyökérszagató glicerintölcsér, te, neopúp lábrakapban, bombázzál, öcsém. Egyszer egy. Nem ez itt, sok hülye adaléklekvár, indulatlekvár, hanem hogy az életlekvár, ide, ide-ide, mindenki ide, nem édes az életlekvár. Az a baj, hogy a legegyszerűbb időutazást ellentéziként, merőlegesen éljük át, holott semmire nem merőlegesen van... kavics a kanyarban, rosszkor léptek rám.

*

Hat évvel hamarabb. Gumi, minden pattan szóra. Nem szóra (mit élek át) pattan, hat évvel ezelőtt alig pattant, most már jól pattan (mit élek át azóta). Sokkal jobban pattan, nincs szüksége senkire, gumi, nem él...

*

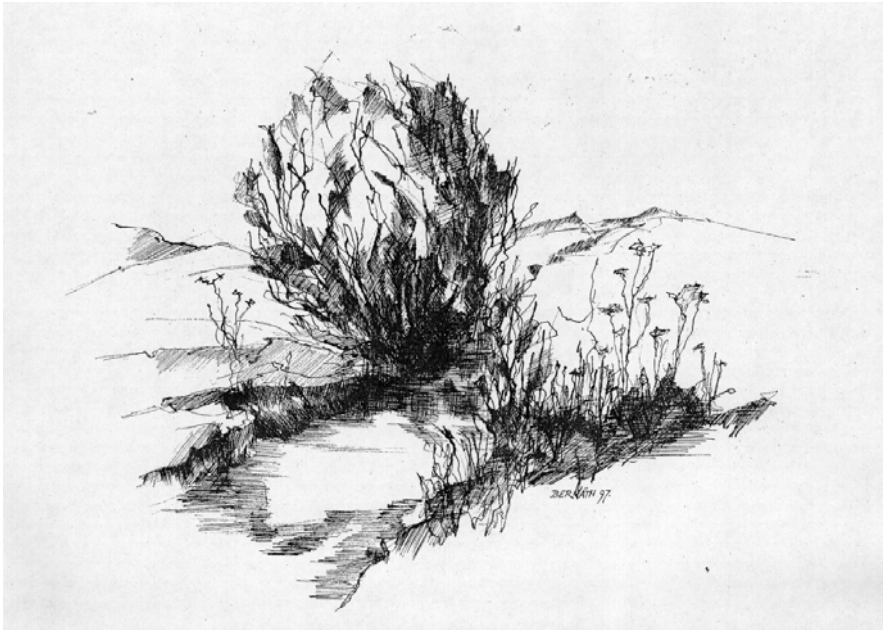
Visszamondom, járőrkeret, visszamondom, bora, kora, tutaja, nyoma, pora, orra, foga, haja, sora, járőrkeret, járőkereszt, neki engedve

*

Én, aki nagyon szabadlábbon vagyok, nem tudok túl szabadlábbon lenni, vagy már ott vagyok, lenne ez mégse, egy hang, gyopár, vízfürdő, gyolcsedény, most bűg a rossz-jó hang, nem megyek haza, 5 méter, haza se megyek, 4 méter, sokkal több, mi van azon túl, 3 méter, 2,1, jó volna ha rendszeren ott a gőzben őket hárman, elmerítem. Vagy csak maradok kint a dokkban egy elmerímen.

*

Ami sokáig segít, előbb elengedhetetlen lesz, mintha természetből fogva markolnám, de már tévedés az arányok felől, mert ez már megvan, csak így tovább, ugyanez nem lehet még egyszer, ami visszasegít helyettem. Mintha itt se lennék.

PINTÉR LAJOS

Négysoros

*Sok a szófvaros.
Kevés az író, költő.
Sok a politikus.
Kevés az államférfi.*

Azt hiszi

In memoriam X.

*Azt hiszi,
hogy
nagy
irodalomszervező
lesz;
pedig
emlékezetünkben
pici
irodalomszennyező
volt.*

Párbeszéd

perbeszéd

*- Ön jelölt?
- Önjelölt.*

MARNO JÁNOS

Alak(talanság)vázlatok

1.

*Dúne, alakkal. Még egyszer. Dúne,
alaktalanul. Felkapja (az embert) a szél.
De már a szél is hogyan jön ide.
(Mennyit) gyűródik (az ember), mire eldönti.
Árnyék legyél-e vagy árnyékvető.
Ez is honnan jut(ott) az eszébe.*

*Hova tette az eszét.
Vissza, vissza a füle mögé.
És nekivág a buckákat megkerülni,
sikerrel jár, esendő, időnként
egészen eltűnni látszik.
A nap a legrosszabbkor süt ki.
De már belemelegedtél, kiolvadtál vala-
melyest, és akkor eltűnik.
(A valóság hidegebb minden látszatnál.)*

*Ki-kicsúszik (az ember) a saját
kezeiből. Nincs is keze, mondja
legyintőleg, talányul,
s állával a fonnyadt kabátujja
felé bök. És te
nyomban valami képbe csavarod a
fejedet, nyomasztó részletekkel
hozakodsz elő, egy elhízott
nő a halálad tud lenni.*

*Októberi telihold.
Egész tenger horkol a fejedben.
A test hűl, de egyelőre nem felejt,*

*le vagy küldve, és mit tudni,
mi van még és még és még és még lejjebb.
Odébb kell tudni állni,
tágulni, lélekleben
legalább.*

*Reggel felé aztán elvágódik
(az ember), mint egy üveg,
és elnyomódik. Ott vacog
a sárga padlón. Vacog, didereg.
Melyik a jobb. Eredetileg
amellett voltál, hogy didereg, van Gogh
(árnyéka) didereg, nem pedig vacog,
aztán a szádban már mégis csak
vacogott. Utólagos jóslásokba
nem bocsátkozol, ezt tudtad, úgy-ahogy,
kicsinálni a szádból.*

2.

*Marad hátsó gondolat né-
hány, ezeket tartva szem előtt ind-
dulsz folytatni utadat kifelé
a. Jézus. Nem, miért nem, s csak nem
hagy nyugodni a csónak a grafitos vízben.
Járni tanulsz. Valaki miféle szer-
számmal szítja a tüzet,
klott kezeslábasban,
úgy nézed
(ennek az anyagnak még
őrzi emlékét [az agy]
valamelyest.)*

*Klott éj.
Oly kép, mit nemigen
ad meg a holt ég,
(fel se veszi bár, igaz,*

*s hogy miket hord
(össze) (magának) egy regény.
Előtte csillognak a szén-
darabok, mint az üveg. Julien Green.
Jó darabig feldobja az embert
egy ilyen, s azután... elég egyszer
elsütni, hogy mi történik vele.
Mi. Megtér. S vele*

*a rögeszméje.
(Mit ugrottál át, vetted észbe?)
Jó darabig, ott hagyta fent
abba, hogy jó darabig nem fogsz
malmozni a száddal, Istenem,
hallgatsz, és elhallgatózol utána...
Istenem. Kapja magát (az ember) és
kihagy – összefügg-e a vak sötéttel –
megfogalmazódik-e vaktában e kérdés.
Mész, a víz mentén, egy órát, kettőt,
fordultál-e közben, ez izgat fel később
(ha hátad elmerült a ködben).*

3.

*Mész, messzebb, még
messzebb, seggét
tárja égnek a hasadt dombvidék,
a tiéd összezár, el-
vágódni vágyol. Te-
ázol. Égeted a nyelvved, mint egy ír és
hűtöd, mint egy angol. Angol
vagy ír dog, amilyen a
gyermek van Gogh keze alól
került ki, s a nyelve, a vázlat nyelve,
hullámokban lóg kifele.
(A fogak kerítésén megtörik.)*

*Szél dübörög,
dicsérőleg írod
(hullámokban törnek a fogaid).
Vályogból vannak, agyagból és van Gogh-sár-
gákból összegyúrva, sírj-e
utánuk, vagy ejtsd ki őket mindjárt
az emlékezetedből is. Sietve.
A fájdalom, fájdalom, úgy se (így se)
rögzíthető, sístereghetsz tőle,
foghíjadon, némulóban,
tajtékzik a(z) h(abszint).*

4.

*Megszívja magát (az ember),
akár egy falevél, mely fakó,
mint a falsík, és oly légből kapott is,
abogy, forgatva erről-arról,
kedvtelve (mondhatni) magába hull.
(Magába hull) és felszívódik
(benne). És odakenődik, neki-
buzdulva, széltével-lapjával a sík-
ra, s a szemekre bomlik el ott, részre,
mely mindig is rajta állott, és cse-
rébe az is most, mind, nekipusztul.*

HÁSZ RÓBERT

Végvár az időben

(RÉSZLET)

Az órájára pillantott. Fél hét volt. Átaludta volna az ébresztőt? Nem valószínű, ilyesmi még nem történt meg vele. Egy ideig tehetetlenül feküdt az ágyon, nem sok kedvet érzett hozzá, hogy bármiféle mozdulatot tegyen. Megpróbálta felidézni álmát, amely, ahogy kinyitotta a szemét, akár egy váratlanul elszabadult léghajó, fölsuhant a végtelen semmibe, egyre kisebb lett és megfoghatatlanabb, csak valami lágy, elmosódó, pasztellszínű emlékfoltokat hagyott maga után, és ez jobban zavarta Liviust, mintha semmire sem emlékezett volna. Nézte maga fölött az alacsony, pókhálószerű repedésekkel szabdaltnak mennyezetet, eszébe jutottak a még hátra lévő hetek vagy hónapok, a gondolattól egy pillanatra szinte jéggé dermedt, és föl nem foghatta, vajon mivel vétkezhetett az égiek ellen, amiért így büntetik? Valami egészen szokatlan tapasztalt. Olyat, amit újonc kora óta nem érzett: mintha kihúzták volna talpa alól a világot, súlytalan térbe taszították, és átérezgették vele ismét a teljes kiszolgáltatottság keserves, megalázó állapotát.

Lekecmergett az ágyról, és odalépett az ablakhoz. Még nem volt egészen világos. A hegyek között rövidebbek a nappalok, később hajnalodik, korábban sötétedik. Szürke ködpamacsok úsztak az udvaron, áttetsző, fehér fátlyat voltak a várfalakra, és – mily különös – az ablak mögött, oda nem illő módon, hópelyhek kavarogtak a ritkás ködfátyolban. Közelebb ment az ablakhoz, ehhez meg kellett kerülnie az asztalt, mögötte meg már alig volt hely, egészen odapréselődött az ablakpárkányhoz, orrával szinte érintette a jéghideg ablaküveget. Megbabonázta a látvány, oly ismerősnek tűnt, és mégis mesészerűnek ez a hóesés, mintha csak a képzelete varázsolta volna oda, igaz, ezerötszáz méterrel a tengerszint felett nincs ebben semmi szokatlan, az évszakok errefelé eltolódnak, a hideg hónapok kitágulnak, a melegek összébb zsugorodnak. Mégis... mintha most lejjebb ereszkedett volna az a léghajó, és Livius belekapaszkodott, elkapta a köteleit, nem engedte, hogy ismét elszökjön tőle...

...Hópelyhek.

Mennyi, mennyi...

„Tudod, mi tetszett meg benned először? Az a végtelen szomorúság a szememben. Valami mélységes mély, ősi bánat, mint akinek az egész világ fáj. Akkor is szomorú a szemed, ha nevensz. Talán nem is tudsz róla...”

Hópelyhek. Micsoda pazarlás, gondolta Livius, micsoda nagyvonalú tékozlása az alkotó energiának a természet részéről, létrehozni ennyi száz- és száz-ezer, millió és millió tökéletesen megkomponált, egyedi jégkristályt, aztán csak úgy vaktában szétszórni a Földre, egybemosni mindet, alaktalan tömeggé, hogy utóbb sárrá válják mindahány. Nem figyelt arra, amit Antónia mondott. Az albérleti lakás ablakából a szemközti templomkertre lehetett látni. Keskeny volt az utca, amolyan régimódi, század eleji, még macskaköves, inkább fiákerekhez szabva, mint gépkocsikhoz. Nem is igen közlekedett rajta senki. A templomkert kovácsoltvas-kerítésén túl a kopasz tölgyfák derengeni kezdtek az alkonyatban, ahogy a kigyúló utcai lámpák fénye megcsillant a fák ágain megülő hórételen. Semmi sem mozdult az utcán. Csak a csend volt kint, és az égből hulló, levegőben kavargó milliárd fehér kristály. Maga sem tudta, mitől áradt szét benne egyszeriben ez a nyugodt boldogság.

„Megint szomorú a szemed.”

„Sötét van, nem is látod a szemem.”

„De látom.”

Nem most, gondolta magában Livius, most nem mondhatom meg. Kár a pillanatért. Szentségtörés lenne. A kanapén térdeltek, az ablak előtt, a támlán könyökölve figyelték az estébe forduló világot.

„Ötözz fel” mondta, „megfázol.”

„Így jó.”

Ennyi volt, gondolta tovább Livius, milyen egyszerű így utólag minden. Fél perc. De talán nem volt még annyi sem. Tizenöt másodperc elég volt ahhoz, hogy átszabja saját sorsát, amikor kezének egyetlenegy mozdulatával átnyúlt az asztalon, és az elképedt hivatalnok zakójának felső zsebéből kihúzta a golyóstollat, majd a saját kezűleg írt beadványa alá odakanyarította a nevét. Ennyi volt. Tizenöt másodperc. Ámbár a neheze még hátra van. Apja véleményétől nem tartott különösebben, amióta anyja meghalt, őt egyedül csak a könyvei érdekelték. A görögök és a rómaiak. A perzsák, a föníciaiak. Lükorgoszok és Szolónok, Xerxészek és Miltiádészek, városépítők és városrombolók... Liviust undor fogta el, ha csak rágondolt is apja dolgozószobájára, a rengeteg vaskos, poros könyvre szanaszét, melyek beborítottak mindent, padlót, asztalt, polcot, halmokban heverték a szőnyegen, és mint a homokdűnék a sivatagban, örökösen váltogatták alakjukat. Az egyedüli szilárd pont abban a szobában az apja volt, ahogy fekete alakja ott gubbaszt az íróasztal mögött, bal könyökével az asztal lapján, fejét megtámasztva, féloldalasan, jobb kezének hüvelyk- és mutatóujja közé fogva a könyv lapját, hogy még egy pillanatra se szűnjön meg nem csak a szellemi, de még a fizikai kapcsolat sem közte és a régi korok dicső krónikáit őriző könyvoldalak között. Mint a múlt vámszedője, akit ki tudja, melyik lehetetlen hivatal ültetett a posztjára, azzal a képtelen feladattal, hogy újra és újra olvasva a történelem leírt mondatait, örökké résen

legyen, nehogy valamelyik régen porrá vált szerző egy eleddig észrevétlen gondolatot átcsempésszen a megsárgult sorok között a jövőbe, kikerülve a jelen figyelő szeméit. Nem, apjától nem kellett tartania. Legfeljebb morog valamit maga elé a felelőtlenségről, gyermeki hálátlanságról, lehet, hogy még a fejét is megcsóválja. Aztán túllép rajta. Nem hagyja, hogy a szürke, kiábrándító valóság árnyékot vessen benne a múlt eszméire.

Mária-Luisa más eset. Ő nem egykönnyen adja föl álmait, ami érthető, mivel bennük él. És általuk. Amikor annak idején, tíz évvel korábban, anyja halála után apja végképp visszavonult a katedráról, és ők ketten kiköltöztek ebbe a vidéki városkába, csupa idegen utcák és idegen emberek közé, néhány héttel azután, hogy berendezkedtek házukban, az első ember, aki benyitott hozzájuk, teljesen váratlanul – legalábbis Livius addig el sem tudta képzelni, hogy ebben a porfészekben bárki ismerheti őket – Mária-Luisa volt, akiről Livius persze még nem tudta, hogy Mária-Luisának hívják. Ő csak egy magas, vékony, elegáns nőt látott maga előtt. Olyan idős lehetett, mint anyja volt, és majdnem olyan szép. De sokkal kimertebb és keményebb. A szépség, ami talán hiányzott arcáról, az ott volt a megjelenésében, alakjában, mozdulataiban. Egész lényé benne volt a formában. Kezében, nyakában, bokájában a szépség egyenlő részekben oszlott szét. Aztán azon lepődött meg, hogy apja oly magától értetődőnek vette a nő megjelenését náluk, mint aki mindig is tudta, hogy ennek be kell következni. A ház, amit megvettek, miután apja eladta ötszobás városi lakásukat, jellegzetesen alföldi, szinte már falusi ház volt. Alacsony, egymásba nyíló szobákkal, a ház udvarra néző oldalán hosszú verandával, melynek zsindegyel fedett tetejét karcsú faoszlopok tartották a magasban. Amikor apja első ízben vitte ki Liviust megmutatni a házat – azzal az ürügygel, hogy a véleményére kíváncsi, holott, mint utóbb kiderült, ekkor már ki is fizette –, Liviust hidegen hagyta az eléje táruló látvány. Az udvart fű és bozót nőtte be, a kaputól a veranda lépcsőjéig vezető téglaosvényt kiverte a gaz, bokrokban nőtt a csalán a ház oldala mentén, és a párás nyári hőségben oly vad és maró növényillat terjengett, hogy a steril városi levegőhöz szokott Livius azonnal hányingert kapott tőle. Egyébként is, ő még más illatokkal volt teli, anyja hajának, parfümjének, ruháinak illataival, melyek fél évvel a temetés után sem tudtak megkopni, sőt mintha annak idején, amikor anyja élt, nem is lett volna tudatában ezeknek az illatoknak, melyek csak most keltek életre, amikor anyja végleg elment és itt hagyta őket, emlékezetül. Lehetetlennek tartotta, hogy ezeket az illatokat felcserélje azokkal, melyeket ez az új ház kínált a számára, és amikor apja körbevezette a szobákban, már látszottak a friss felújítás nyomai, minden fal hófehérre volt festve, ajtók, ablakok lecsiszolva, csak a parketta volt még poros és kopott, oly óvatosan lélegzett, oly lassan vett levegőt, mintha attól tartott volna, hogy ezek az új, idegen és erőszakosan tolakodó illatok kárt tesznek azokban a régiekben.

Azon a délutánon, amikor Mária-Luisa betoppant hozzájuk, éppen kint ült a verandán. Miután kiköltöztek, apjának első dolga volt, hogy kisétált a helyi piacra (péntek volt a piaci nap, ilyenkor az erre a célra kijelölt utca igazi zsvibvásárra emlékeztetett, legalább három nyelven adták-vették portékájukat az emberek), és vett egy nádfonatú asztalkát két székkal. Amíg tartottak a szép őszi délutánok, kint ültek apjával a verandán, kevés szóval, mert Livius többnyire ilyenkor készítette el másnapi leckéjét. Apja rendre megkérdezte, megszokta-e az új iskolát, talált-e már barátokat, mire Livius rendre azt felelte, hogy nem. Inkább daczból, mint őszintén. Még mindig fájtak a régi illatok. Mert ha az új iskolát nem is szokta meg, rosszabbnak se találta, mint az előzőt. Barátokat se talált, de nem is nagyon keresett. Apja viszont büszke volt az udvarra. Délelőttönként, amikor Livius az iskolában volt, egymaga szállt szembe az elburjánzott növényzettel, módszeresen irtotta, az udvar elülső részétől, a kaputól kezdte a hadműveletet, és kitartóan haladt a hátsó kerítés felé. A kivágott gatz halmokba rakta, néhány napig várt, míg kellően kiszáradnak, aztán estefelé fölgyújtotta őket. Kesernyész füsttel lett ilyenkor tele az udvar, mialatt ő ott állt villájára támaszkodva az égő halom mellett, akár egy ókori áldozatmutató, és mereven bámult a tűzbe.

Az utcáról a bejárat a verandára nyílt. Amikor Livius elfordította a fejét az ajtó nyitódására, szembe találta magát az idegen asszonnyal. Apja lent állt az udvaron, a tűz mellett, nekik háttal, nem vehette észre azonnal, hogy bejött valaki. Ők meg egymást nézték. Livius meglepődve, hisz el sem tudta képzelni, mit akar itt náluk ez az idegen nő, az pedig egészen más, Livius számára valami furcsa, megmagyarázhatatlan tekintettel bámulta őt, valami döbbsent csodálkozással, hogy még az ajtót is elfelejtette becsukni maga mögött. Jobb kezével kicsi zöld tálat szorított derekához, mely kockás konyhakendővel volt lefedve, és ez a hétköznapi holmi sehogyan sem illett méltóságteljes jelenéséhez. Livius még nem tudott olvasni az asszonyi tekintetekből, meg anyján kívül nem is nézett még más nő ennyire kinyílt őszinteséggel a szemébe, mégis meglegyintette az a kényelmetlen érzés, hogy ez az idegen asszony valami különlegeset talált rajta, amivel egyszeriben nem tud mit kezdeni. Mintha tudna valamit, amit ő nem, amit viszont neki is tudnia kéne. De nem volt ideje zavarba jönni, mert az asszony hamar összeszedte magát, arcára visszatért a rend, tekintetében ismét ugyanaz a szigorúság csillogott, amellyel néhány pillanattal korábban belépett a verandára. Becsukta maga mögött az ajtót, és erre a zajra már apja is megfordult. Ekkor érezte úgy Livius, hogy ennek az asszonynak meg kellett itt jelennie. Ahogy ők ketten egymásra néztek. Pedig semmi sem történt, állókép volt, akár egy festmény, vagy egy régi fotó, csak az égő halmokból föltörő kékes füst törte meg a mozdulatlanság illúzióját. Az asszony a verandán, csípőjén a zöld tálkával, és apja az udvaron, a tűz mellett. És kettesük között, szemmagasságban, egy pattanásig feszült, láthatatlan zsinag. Livius,

ha le akarta volna rajzolni, így tudta volna legélethűbben ábrázolni azt a néhány másodperces mozdulatlanságot.

Aztán megtört a varázslat, mintha egy kéz átvágta volna azt a bizonyos zsi-neget, a testek megmozdultak. Apja leszúrta a földre a villát, és elindult a veranda felé. Az asszony is előrébb lépett, odament Liviushoz, és a kis kerek nádfonatú asztalra letette a zöld tálat. A kockás asztalkendőn keresztül is megérezte Livius a frissen sült pogácsa meleg illatát. Az asszony lenézett rá, és egészen halkán mondta, inkább magának: „Szóval te vagy a Livius”. Nem mosolyodott el, egészen tárgyyszerűen jelentette ki, mintha csak nyugtázta volna a tényt. Livius nem igen tudott erre mit felelni. Ült a fonott székében, ölében a nyitott tankönyvvel, és kissé bambán bámult föl az idegen asszonyra. Nem állt föl, hogy bemutatkozzon, ez valahogy eszébe sem jutott. Az azonban megfordult a fejében, hogy vajon honnan ismeri őt ez nő? De az már nem őt nézte, hanem az apját, aki közben felballagott a verandára. „Nem is tudtam...” – kezdte volna, de rögtön elakadt. Tenyerét zavartan törölte bele füstszagú munkaruhájába, talán azon tanakodva, hogy kezet nyújtson, vagy sem, de a nő kisegítette, és maga nyújtotta oda kezét. „Nem tudad, hogy ebben a faluban lakunk?” – kérdezte, de hangja hamis dallamban csengett, mint aki nagyon is tisztában van azzal, mit tud a másik és mit nem, de ráhagyja, hadd játssza a szerepét, ha neki úgy tetszik.

Néha a leghétköznapibb ajtók is más világokra nyílnak. Így volt ezzel Livius is, amikor az az idegen nő azon a bizonyos őszi délutánon benyitott a barnára festett verandaajtón. Ha bárki, számára ismeretlen, beállíthat a házukba, azzal a magabiztossággal, amelyet csak egy régi ismerős engedhet meg magának, akkor itt bármi megtörténhet. Mintha elpattant volna egy burok, mely hetek óta, amióta ide költöztek, körülvette, biztonságosan elszigetelve őt a külvilágtól, ettől az új és idegen környezettől, melyet elviselt ugyan, de csak tisztas távolból, mintha legalábbis ő maga láthatatlan lenne, vagy egy időutazó, aki idetévedt, egy elfelejtett világba, akár az a tudós Wells regényében, amelyet nem is olyan régen olvasott. Már másnap reggel, amikor iskolába ballagott, nem úgy nézett a városka utcáira, tereire és embereire, mint előző nap. Mintha az utcák színei egy árnyalatnyit módosultak volna az éjszaka folyamán, és a járókelőknek is egyszeriben arcuk lett, Livius meg tudta végre különböztetni egyik embert a másiktól. Nem tudhatta, kiről mikor derül ki egyszer csak, hogy ismeri apját, sőt még őt is, és tulajdonképpen ez volt a legszorongatóbb érzés Livius számára, hogy őt bárki ismerheti, tudhat róla akár mindent, az egész életét, ő viszont senkiről nem tud semmit. Egyszeriben gyanússá vált mindenki. Még az albán pék is a sarki üzletben, akinél reggelente, iskolába menet, el szokott fogyasztani egy fél burekot. Adem törve beszélte a nyelvet, pontosabban csak azokat a szavakat ismerte, amikre a boltjában szüksége volt. „Húsos vagy túrós?” szokta kérdezni a pult mögül, amikor Livius sorra került,

Ő meg rávágta azt, amire éppen kedve volt. Most alaposabban megfigyelte az albánt, és elcsodálkozott, hogy eddig észre sem vette, Ademnek szinte teljesen kopasz a feje, irdatlanul hosszú orra van, és amikor mosolyog, kilátszanak aranyfogai. Mi van, ha kiderül, hogy Adem is a család régi barátja, talán együtt szolgáltak apjával a seregben, esetleg haragszik is rá, talán az egész családra, valami ki tudja, milyen régesrégi sértettségből kifolyólag, csak úgy tesz, mintha nem ismerné őt, miközben valami kegyetlen bosszút forral ellene? Honnét tudja, hogy Adem a barátja, vagy az ellensége? Úgy érezte magát, mint akit elárultak és lelepleztek. A tízórai nagyszünetben sem úgy téblábolt már az iskolaudvaron, ahogy egyébként szokott, érdektelenül szemlélve a többiek játékát és csoportokba verődő társalgását, mert tudta, hogy a mintegy kétszáz gyerek közt van két lány, egy szőke és egy barna, akik ismerik őt, tudnak róla, és lehet, egész eddig figyelték őt a háttérből, észrevétlenül, alattomosan. És talán ebben a pillanatban is ezt teszik. Ettől a gondolattól dühös lett. Az az idegen nő mondta ezt, mielőtt elment volna tőlük, meg a nevüket is mondta, de Livius a legkevesebb érdeklődést sem mutatta, hogy megjegyyezze melyik-melyik. A nevükre sem emlékezett. Rengeteg szőke és barna lány volt körülötte az udvaron. Sőt, és ez felismerésszámba ment nála, szinte mindegyik lány vagy szőke volt, vagy barna. Fekete szinte alig. Így csak bámulta a lányokat, ezeket a fura, de alapvetően haszontalan teremtményeket, és közben kimondhatatlanul szerencsétlennek érezte magát. Asimov regényét, *A város és a csillagok* ott szorongatta a hóna alatt, de azon a délelőttön egyszer sem nyitotta fel.

Egyébként nem sokáig volt náluk a nő, talán még húsz percig sem, apja bevezette a konyhába, de csak oda, tovább nem. Nem kérte arra Livius, hogy, mint a régi otthonukban, amikor vendég érkezett, az illetnek megfelelően legalább egy kis időre üljön be velük, és ezért Livius most hálás volt apjának. De valahogy zavaró is volt ez a régi szokásától való hirtelen eltérés. Úgy tett, mint aki belemerül a biológia tankönyv éppen soron lévő fejezetébe, amely aprólékos részletességgel igyekezett leírni a fotoszintézis folyamatát, de félfüllel a konyha irányába figyelt. Apja behúzta maga mögött az ajtót, amikor bementek, így csak félmondatok szivárogtak ki a verandára, azokból pedig nemigen tudott összerakni semmi értelmeset. „...ennyivel tartozunk nekik...”-hallotta az asszonyt, meg apja mormolását, aki egyébként is halk szavú ember volt, de most mintha még csendesebbre fogta volna magát. „...ahogy volt, csak mi... Rólad semmit, nem ismer, a nevedet sem hallotta...”- folytatta az asszony, majd: „...erre nincs jogunk. Ragaszkodom hozzá. És te sem tilthatod meg, ha már egyszer ide költöztél, vállalnod kell...” Határozottan, megfontoltan beszélt, mint aki nem most találja ki a szavakat. „...tudom, mit kell tennem, mindent a maga idejében. Az idő majd megoldja. És nekem is tartozol ennyivel, még ha te ennek éppen az ellenkezőjét hiszed is... csak neked volt nehéz, gondolod? ...nyugosztalja, mit mondjak akkor én? Vele? Neked szeren-

cséd volt...” Néhány percnyi csend után nyílt az ajtó, és mindketten kijöttek a verandára. Az asszony megállt Livius előtt, és lenézett rá: „Nekem két lányom van, tudod? Majdnem olyan idősek, mint te, az egyik két évvel idősebb nálad, a másik egyvel fiatalabb. Ha majd eljössz hozzánk, megismered őket. De talán már találkoztatok is az iskolában...” Ekkor mondta a neveket, amiket Livius nem jegyzett meg. Ő csak az asszonyt nézte, a kemény, hideg, kék szemeket, melyekben, ahogy a nő kissé lehajolt hozzá, hogy megborzolja ujjával a haját, megpillantotta önmaga tükörképét...

Megérintette Antónia vállát, mintha csak meg szeretett volna győződni róla, hogy valóban ott térdel mellette, és nem csupán árny a félhomályban, majd lelépett a kanapéról, és öltözni kezdett. Különben sem volt az ablakon túl már semmi látnivaló, megszűnt a hóesés. Elfogytak a pelyhek. Maga sem tudta, miért, néhány pillanattal korábbi fogadalmát megszegve, így szólt: „Tudod, mit csináltam ma?” Antónia nem válaszolt, még mindig az ablakot bámulta, a lámpafényes templomkertet az utca túloldalán. Livius nem erőltette. Akkor talán mégsem kell belerondítania ebbe szép téli estébe. Bekapcsolta az övét, majd a sötétben kitapogatta a pulóverét a szőnyegen. „Tudom.” Livius egy pillanatra meggörnyedve maradt, félúton a szőnyegtől. „Mit tudsz?” kérdezte. „Hát azt, hogy mit tettél ma.” Livius nyelt egy nagyot, majd odalépett a kanapéhoz, és leült Antónia mellé. Ismét megérintette a karját, de mozdulata most óvatos volt, mint aki nem biztos benne, hogy ugyanahhoz a lányhoz nyúl...

Elengedte a léghajót, majd ellépett az ablaktól. Visszapakolta táskájába a szétszórt holmiját, utána leült a priccse, és kényelmesen, lassú tempóban elszívott egy cigarettát. Aztán fölhúzta a bakancsait, fölcsatolta derékszíját meg a fegyvertáskáját, majd kilépett a folyosóra.

Eszébe jutott, hogy vételeznie kellene magának téli öltözetet. Minden holmija lent maradt a bázison. Nem tartotta valószínűnek, hogy önszántukból utána küldenék. Még annyi időt sem hagytak neki, hogy személyes dolgait összeszedje. Ott maradtak Antónia hozzá írt levelei, néhány kedvenc könyve, az apró csecsebecsék, melyek a civil életben talán jelentéktelenek, észrevétlenek, de az uniformizált, egysíkú környezetben személyes jegyeket öltenek. Egy gitár alakú körömvágó. A csontmarkolatú zsebkése. A töltényhüvelyből készített kulcstartó. A dióbarna színű neszeszer, melyben a borotválkozó-készletét tartotta. Intézkednie kell, hogy legalább ezeket küldjék utána.

Elindult a néptelen folyosón, miközben valami mély, doromboló hangra lett figyelmes. Magas, boltíves folyosón haladt keresztül, ablakokat nem látott, csak a falakra szerelt gyenge izzók pislogtak félénken, mintha sajnálták volna a fényt. Elment egy meredek lépcsőfeljáró mellett. A fölfelé tekergő lépcsősor beleveszett a sötétségbe. Ahogy végigment a folyosón, a doromboló hang egyre erősödött. A forduló mögött rábukkant az ügyeletes asztalára. És együtt-

tal megtalálta a hang forrását is. Az ügyeletes a székén ült, arccal a nyitott képregényre borulva, és mély, szaggatott, horkoló hangokat hallatott. Két keze lelógott maga mellett, ujjai szinte érintették a kőpadlót, szája sarkából vékony nyálcsík csurrant a képregényre. Határozottan úgy nézett ki, mint akit fejbe kőlintottak. Livius hangosan elköhintette magát. Nem történt semmi. Még a horkolás hangszíne sem változott meg. Udvariasan megkopogtatta az asztalt. Semmi. Ezután ökölrel rávert az asztal lapjára, mire a katona fölemelte a fejét, és álmos szemekkel körbenézett.

Ha Negrovban tetten érik az ügyeleteset alvás közben, a delikvens, amint rádöbben a helyzetére, hogy mulasztásának súlyát csökkentse, azonnal talpra ugrik, tiszteleg, és jelenteni kezd, a tisztre bízva, hogy ügyet csinál belőle, vagy sem. Livius is valami hasonlóra számított, és már fölkészült rá, hogy nagyvonalúan szemet huny az eset fölött. De nem történt semmi ilyesmi. A katona egy ideig még álmosan pislogott, majd tekintete mintha valamelyest tisztult volna, és nem kevés fölháborodást tükrözve végül megállapodott Liviuson.

- Na, mi van? - nyögte ki.

- Semmi van - felelte Livius. Nem tudta, ez itt a normális viselkedés egy tiszttel szemben, vagy talán most a sarkára kell hogy álljon? De inkább megmaradt az óvatosság mellett. Sose lehet tudni. - Meg tudná nekem mondani, hol találom a raktárt, ahol ruhát vételezhetek magamnak?

Úgy tűnt, mintha a kérdés nem talált volna értő fülekre. A katona ködös tekintettel, bambán meredt a hadnagyra. Livius már azt hitte, túlságosan halkan tette föl a kérdést, vagy bonyolult volt a megfogalmazása, amikor a rámeredő álmos szemekben mintha földerengett volna némi fény.

- Ja - volt a válasz.

Livius türelmesen várt.

- És? - próbált segíteni.

- Mit és?

- Hol találom a raktárt?

A katona megdörzsölte a szemét, de a tekintete ettől még nem lett tisztább. Livius kezdett gyanakodni, hogy ha alaposan körülnézne az asztal alatt, rábukkanna az üres pálinkásüvegre.

Az ügyeletes megint rámeredt Liviusra.

- Ja, maga az új hadnagyunk, mi?

- Ez a tény engem sem tölt el kirobbanó örömmel, de megtudhatnám végre, hol találom a raktárt?

- Hát persze. Ott kint, az udvaron. Nagy, sárga barakk.

- Remek - felelte, elindult, de a katona még utánaszólt:

- Oda most hiába megy.

Livius megtorpant.

- Miért?

A katona ásított. Nagy, sárga lapátfogai voltak.

- Mert Sljoka még alszik - közölte, miután kiásította magát. Aztán, mint akinek eszébe jutott valami, a karórájára pillantott: - Vagy nem is alszik.

- Ki az a Sljoka? A csátó?

- Hát. De ilyenkor már a konyhában van.

- Nagyszerű, majd megkeresem.

- Az étkezde pedig...

- Igen, azt tudom, hol van. És további békés álmokat - mondta Livius, amikor elindult.

- Köszönöm - hallotta maga mögött a választ, és valamiért biztos volt benne, hogy a katona őszintének vette jókívánságát. A folyosó végén még visszapillantott. Mintha misem történt volna, az ügyeletest ugyanabban a pózban látta, mint amilyenben az imént találta: feje fél oldalra fordulva az asztalon, aludta az igazak álmát.

Amikor kilépett az udvarra, szinte mellbevágta a hideg. A hóésésnek már nem volt nyoma, ha esett egyáltalán, de a nedves, csípős levegő nem hagyott szemernyi kétséget sem afelől, hogy errefelé beköszöntött a tél. Igyekezett felidézni magában, hogy merre is mutatta neki tegnap az őrmester az étkezdét. Most, a nappali világosságban valahogy másképp emlékezett mindenre. Meg itt volt a köd, ami valahogy bizonytalanná, elmosódottá tette a távolabbi épületek körvonalait. Az ösztönére hagyatkozva elindult jobbra. Arrafelé mintha több épület derengett volna a ködben. Zsebredugott kézzel ballagott a néptelen udvaron, közben úgy érezte, vékony zubbonyán keresztül csontjáig hatol a hideg. Rádöbrent, hogy előző este nem is vacsorázott, és az éhség most elemi erővel tört rá. Megszaporázta lépteit.

Közben valami mozgást vett észre maga előtt. Két alak bontakozott ki a ködből, és feléje tartott. Szótlanul közeledtek, tekintetüket föl sem emelve, mereven bámultak maguk elé a betonra. Lassan, fáradtan mozogtak, mintha ólomból lettek volna végtagjaik. Civil öltözéket viseltek, olyan munkaruha-félét, és tetőtől talpig koszosak voltak. Elmentek mellette anélkül, hogy észrevették volna. Legalábbis semmi jelét nem mutatták annak, hogy Livius jelenléte bármilyen hatással lett volna rájuk. Livius megállt, és utánuk fordult. Lábukon gumicsizma volt, hátul, mindkettőjüknek az övébe dugva védőkesztyű. Ahogy fölbukkantak, ugyanúgy némán, hangtalanul tűntek el a ködben.

Viszonylag könnyen megtalálta az étkezdét. A jólismert zajok, tányérok, evőeszközök csörgése messziről jelezték az irányt. Az első dolog, amit belépéskor érzékelt, az a meleg volt. Fűtöttek, nem is akárhogy. Ettől még a kedve is kicsit visszatért. Öten-hatan üldögéltek szétszórva az asztaloknál, csendben, kényelmesen falatoztak. Livius odament a pulthoz, és elvett egy tálcát. A pult túloldalán, szinte a semmiből, megjelent egy óriás. Livius nem emlékezett rá, hogy valaha is látott volna ekkora embert. Legalábbis élőben

nem. Az biztos, hogy két méter fölött volt, és vagy másfél mázsát nyomhatott. Hófehér, makulátlanul tiszta szakácsruha volt rajta, ujjai közt törlóruhát gyömöszkölt.

– Nocsak – dörrent le a magasból Liviusra –, az új hadnagyunk! Isten hozta! Mivel szolgálhatok?

Úgy tűnik, megelőzött a hírem, gondolta Livius. De hogy a reggeliből választani is lehet, határozottan tetszett neki.

– Mi van? – kérdezte.

Hatalmas mancsával az óriás egy táblára mutatott, amely ott függött a falon, Livius orra előtt. Livius áttanulmányozta a táblát. Ez állt rajta, gyöngybetűs, kalligrafikus szöveggel:

1. *bifsztek firenzei módra*
2. *májjal töltött bányásült a la chéf*
3. *portugál bányagerinc aludttejes pácban (őrzarat előtt nem ajánlott)*

Aztán alatta, szinte megvető, hányaveti kézírással:

tojásrántotta, kolbásszal

Livius nem állt távol attól, hogy hangosan elröhögi magát. Még nem találkozott a bakahumor ilyen eredeti megnyilvánulásával.

– Ez a reggeli menü? – kérdezte mosolyogva.

Az óriás vállat vont, már-már bocsánatkérő hangszúllyal magyarázta:

– A tegnapi. Meg az éjjeli. De még mindenből van. A menüt délben cseréljük.

Liviusnak tetszett a játék.

– Értem. Hát nem is tudom... A májjal töltött bányásült töltelékébe ugye kolbász is van, nem túl sok fokhagyma, és remélhetőleg nincs túlzsemlyezve és túlsütve...

A szakács szeme fölcillant.

– Dehogysis, dehogysis! Pontosan úgy készült, ahogy a nagykönyvben meg van írva. Zsenge bányáshúsból, a tölteléknek a máj előre megpirítva, petrezselemmel, hagymával, főt tojással, csipetnyi fokhagymával. Megkóstolja?

– Hát persze. Csakis májjal töltött bányáshúst ennék ma reggel!

Az óriás tapsolt egyet, majd hátrakiáltott a konyhába.

– Bebo, egy bányásült a hadnagynak! És kapkodd magad, nem akarunk itt állva megöregedni! – majd a pulton keresztül átnyújtotta a kezét a hadnagynak. – Prudonoff főszakács vagyok. Örvendek a szerencsének! Itt, a világvégen ritkán hoz össze a sors kifinomult ízléssel!

Mintegy végszóra, a háttérben megjelent a Bebo nevezetű segéd, kezében jókora lapos tányérral egyensúlyozva, és – Livius nem kis megrökönyödésére – rajta a hatalmas adag báránysülttel. És valóban úgy, ahogy az a nagykönyvben meg van írva, sültkrumpli körettel, mártással leöntve.

Livius nem jutott szóhoz.

– Nos, szemre nem rossz, ugye? – tudakolta az óriás. – Hát még ha megkóstolja... Kávét parancsol mellé?

– Mármint igazit, feketét?

– Hát persze.

– Igen... azt kérek.

– Tejszínt?

– Az is van?...

– Na hallja!

Teletöltött egy jókora bögrét gőzölgő feketével, majd hozzálöttyintett egy adag tejszínt.

– Cukrot? Egyet, kettőt, hármat?

– Kettőt...

Már éppen indulni akart a megpakolt tálcájával, amikor Prudonoff főszakács még megjegyezte:

– Figyelmébe ajánlom ebédkor a desszertet: mandulás-csokoládés szelet tejszínhabbal. Isteni!

– Hát... köszönöm, igyekszem nem elfelejteni.

Leült a legközelebbi asztalhoz, és hitetlenül bámulta maga előtt a fejedelmi eledelt. Ez nem igaz, gondolta magában, ilyen csak a mesében van. Majd óvatosan megkóstolta, mint aki attól tart, hogy csak látomással van dolga, és amint a szájához emeli a falatot, az abban a pillanatban ízetlen tojásrántottává változik. De ez valóban báránysült volt, igazi, hamisítatlan májastöltelékkel, ízletes és szaftos, olyan, amelyet Mária-Luisa szokott készíteni, kivételes, ünnepi alkalmakkor. Félresöpört minden aggályoskodást, és mohón enni kezdett. Nem emlékezett rá, mikor élvezte utoljára így az evést. Minden egyes falat külön élmény volt. Sőt már az étel látványa is. Ahogy a késsel belevágott a vajpuha pecsenyehúsba, és a vágás nyomán előbukkant a gőzölgő ánizs- és fokhagyma illatú töltelék... és hozzá a mesés sültkrumpli, amely nem a Negrovban elfogyasztott töménytelen előmelegített, száraz gumidarabkákra emlékeztette, hanem valóban friss volt, ropogós, forró. És közben kávét kortyolgattott, finom, tejszínes feketekávét.

Valaki megkopogtatta a vállát.

– Hogy telt az első éjszaka?

Fölpillantott. Mavrov ezredes állt előtte, nem kifejezetten katonai szerelésben. Zöld tréningruha volt rajta, nyaka körül fehér sál, fején baseball-sapka. Livius föl akart állni a tisztelgéshez, de az ezredes visszanyomta a székbe.

- Ne fárassza magát. Hogy ízlik a főztünk?
- Nem találok szavakat. Szinte hihetetlen...
- Naná, hogy az. Lapátolja be. Fél óra múlva jelenése van az irodámban.

Mire Livius kimondta volna az „igenist”, az ezredes már továbbindult. Aztán néhány lépés után megtorpant, és visszanezézett.

- Lefagynak a mogyorói ebben a nyári hacukában! Keresse meg Sljokát, mondja meg neki, hogy én küldtem, és adjon magának valami tisztességes szerelést!

- Már szándékoztam is...
- Helyes.

Amikor az ezredes ismét háttal fordított, Livius visszatért a tányérjához, és kényelmesen tovább falatozott. Siet a halál.

Háromnegyed nyolc volt, mire végzett. A köd már felszállt, de az eget még mindig piszkos-szürke felhőpamacsok borították. Kint állt az udvaron, és azon tűnődött, hova menjen. Ha most elindul megkeresni a raktárt meg azt a bizonyos Sljokát, nem ér oda nyolcra az ezredeshez. Kellett ez a lusta zabálás. Kezét a nadrágzsebbe rejtette a hideg elől, aztán megszaporoztatta a lépteit.

A csillaggal jelölt parancsnoki épületet könnyedén megtalálta. A többi épülettel ellentétben, melyek mind a falak tövében húzódtak meg, ez szinte már kihívóan, egymagában állt az udvar közepén, szemben a széles, boltíves kapubejárattal. Alacsony, csőszzerű bádoggéményéből vékony, ritkás füstcsík kígyózott a szürke ég felé. Nemigen tudta már jobban bepiszkítani. Föllépett a tornácra, kihúzta kezét a zsebéből, vett egy mély lélegzetet, majd bekopogott és belépett.

Mavrov ezredes az íróasztala mögött ült, féloldalasan, tornacipős lábát keresztbe rakva fönt pihentette az asztalon.

- Szép jó reggelt, hadnagy!

Rajta kívül ketten voltak még a kicsi helyiségben. Balra tőle, egy alacsony zsámolyon Divjak őrmester gubbasztott. Karba tett kézzel bámult Liviusra. A mellette lévő széken köpcös, kerek szemüveges százados ült. Szájában pipát, kezében poharat szorongatott. Az ablak előtt fekete, kormos olajkályha duruzsolt.

- Nehogy nekiálljon itt nekem szalutálni! - mordult az ezredes.

Livius félbehagyta a megkezdett mozdulatot, és leengedte a kezét.

- Milyen nagyszerű látvány így együtt az egész tiszti kar! Divjak őrmestert már ismeri, őt nem kell bemutatnom. Az a tudósképű úriember ott mellette pedig Murat százados. Murat százados, ez itt Livius hadnagy!

Livius a százados felé fordult, és keze már ösztönösen emelkedett tisztelgésre, amikor nem kis meglepetésére a százados felpattant helyéről, meghajolt Livius felé, majd a kezét nyújtotta.

- Örvendek, hadnagy!

Minthogy a pipát elfelejtette kivenni a szájából, ez valahogy úgy hangzott, hogy „vndek hnagy”.

- Ugyszintén - makogta Livius, mivel feljebbvalót így még nem látott bemutatkozni. Zavartan pislogott le a századosra, aki egy fejjel alacsonyabb volt nála.

- Jól van, jól van - szólt az ezredes -, dugja vissza mindenki a maga illemkódexét, aztán üljön a helyére! Livius, nem mondtam magának, hogy vételezzen normális ruhát?

- Igen, csak sajnos nem volt még időm...

- Jesszusom, meddig szokott maga enni? Innét egyenesen a raktárba megy majd, rendben? Nem sétálhat itt kimenő nyári öltözékben, mint valami elveszett vándormadár! - Lenyúlt az asztal alá, fölemelt egy üveget, a fiókból elővett egy poharat és félig töltötte. Mindezt egy kézzel, rutinosan. - Fogja, ez a magáé. Üljön le oda a sarokba, és figyeljen. Egyelőre nincs más dolga, mint-hogy csendben maradjon, és jól figyeljen. Ne kérdezzen semmit, amíg én nem szólok!

Livius elmormogott megszokásból egy „értettem”-et, de rögtön megbánta, és bízott benne, hogy nem hallotta senki. Gyorsan tanult. A sarokban csak egy háromlábú lócát látott, így hát szó nélkül ráült. Igaz, így békaperspektívából tekingethetett a többiekre, de a kályha ott sustorgott a közelében, és ez megnyugtatta. Belekortyolt az italba. A masztika volt, a tegnapi, de most jól esett a konyak melege.

Az ezredes magának is töltött, aztán szivarra gyújtott, majd a többiekre pilantott.

- Hol is tartottunk?

Divjak őrmester kiegyenesedett a széken. - Hogy ki menjen.

Murat százados ölébe tette a poharát, dohányzacskót vett elő a zsebéből, és elmélyülten tömködni kezdte a pipáját. Az ezredes most őt nézte. Megvárta, amíg végez a művelettel, meg azt is, hogy a szájába veszi a pipát, és szipákolva leellenőrzi, szelel-e, majd végtelen nyugalommal megszólalt: - Murat?

A százados még kettőt szippantott.

- Minek?

Az ezredes fáradtan sóhajtott: - Lépjünk most túl a filozófiai vitán, rendben? Egy csomó időt megtakarítunk vele. De ha ez téged kielégít, Murat, akkor mondjuk azért, hogy én nyugodtabban alhassak. Ez elég?

Murat százados gyufát vett elő, és rágyújtott a pipára.

- Nem, de mit tehetek? Akkor sem tudom, kit küldjek.

- Divjak?

Az őrmester megdörgölte az állát. Látszott rajta, hogy valóban töpreng.

- Az a helyzet - kezdte vontatottan -, hogy néhány nap szünet mindenkinek jól tenne.

- Lesz elég szünnap, ha elkezdődik a havazás! - az ezredes fölvetett az asztalról egy gépelt ívet, és tanulmányozni kezdte. - Mi van Drobnjak őrzetővel?

- A jobb bokája gipszben. A doki szerint talán a jövő hétre fölszabadul. De egy hónapig még akkor sem ereszkedhet le.

- Vrana tizedes?

- Vrana tizedes - felelte a százados, miközben egy röpke pillantást vetve Liviusra kitérő mozdulatot tett a pohárral a kezében -, ő is lent volt az éjjel.

- Tudom. Hát aztán?

- Valószínűleg kimerült. Megérdemli a pihenést.

- Ki nem? Na és Blinka? Neki ugyan nincs semmi rangja, de vezethet egy rajt, talpraesett fickó, nem?

Divjak bólintott. - Az.

- Murat?

A százados pöffentett néhány füstgomolyagot. - Tudja fene...

- Szóval szerinted is megfelel. Helyes. A csoportot majd ő összeállítja magának, a szokás szerint. Ez akkor rendben van. Rátérhetünk a lényegre.

Az ezredes visszadobta a papírlapot, ismét fölrakta a lábát az asztalra, majd várakozón tekintett Murat századosra. Divjak is, mint aki egyszeriben megkönnyebbült, elengedte magát a széken, és ugyancsak a századosra pillantott. Livius, nem tudván egyebet, követte a példájukat.

Murat századosot mintha kissé zavarta volna a három, rászegeződő tekintet. Megigazította szemüvegét.

- Na jól van - dűnyögte a pipa mögül -, mit mondjak?

- Ott voltál - felelte egyszerűen az ezredes. - Mi volt?

A százados kivette a szájából a pipát, aztán vetett egy kérdő pillantást Liviusra majd rögtön az ezredesre. Az ezredes, mint aki megértette, lassan bólintott. - Csak finoman. Kevés szóból is értünk.

- Hát lementünk - mondta -, ahogy máskor is. De későn indultunk, meg az eső miatt sokkal lassabban haladtunk, és már félúton ránk esteledett. A szél is mintha megbolondult volna, hideg volt... szinte semmit nem lehetett látni. Szóltam Drobnjaknak, ő ment legelő, hogy kapcsolja föl a zseblámpáját, legalább ő lásson valamit, mi meg majd botorkálunk mögötte. Az átkozott sziklák úgy csúsztak, mint amikor rájuk fagy a jég. Valahogy csak leértünk. Ott aztán úgy döntöttem, hogy az öböl felé fordulunk, nyugatnak...

- Előtte arról volt szó, hogy kelet felé mentek - szólt csendesen az ezredes. - Az Egyes számú objektum irányába. Nem?

- De igen. Viszont szakadt az eső, vihar volt. Ilyen időben nem tudtunk volna fölkapaszkodni a keleti oldalon. Kénytelenek lettünk volna az Egyes számú objektumtól visszakanyarodni a nyugati följáróig...

Az ezredes türelmetlenül legyintett.

- Jól van. Aztán?

– Mentünk. Úgy terveztem, hogy elmegyünk a Kecseszarv-szikláig, és ott pihenünk egy fél órát. Elég alacsonyan jártunk, ezt éreztem, még ha korom sötét volt is... talán ötven méternyire se voltunk az Erdőtől. Nem láttam, de tudtam. És nem értettem, nem szoktunk ennyire... és mintha minden lépésünkkel még közelebb kerültünk volna. Drobnjak ment elől...

– Ezt már mondtad.

Az ezredes tekintete mereven a századosra szegeződött.

– Igen. Ő vezetett. Szólni akartam neki, hogy túlságosan lefelé visz bennünket, mi a fene ütött belé...

– És miért nem szóltál?

A százados kivette szájából a pipát és rábámult. Aztán megrázta a fejét. – Nem tudom. Pedig akartam. Ott van az a keskeny patakocska, ami a kövek közül bújik elő, és el is tűnik hirtelen az Erdőben, hát odáig még sosem mentünk le, nappal tisztán látszik, milyen közel van, egy köpésnyire a fáktól – Livius nem volt benne biztos, jól látta-e, hogy a százados megborzongott. – Egyszer csak azt vettem észre, hogy a patak ott csörgedez közvetlenül a bal lábam mellett... Az Úristenit! – döbentem rá. Elaludtam, vagy mi a fene? Mit csinál ez a Drobnjak? Elment az esze? Ekkor már tényleg kiáltani akartam neki, de már késő volt. Vrana tizedes hangját hallottam, utána valaki más is kiáltott előttem, aztán csobbant valami a patakban. Előre siettem, akkor már több zseblámpa is világított, fénypontok cikáztak a patak mellett, és csak annyit tudtam kivenni, hogy Vrana Drobnjakot igyekszik kicibálni a vízből, az meg csak kapálózik, mint az eszement, ki akarja magát tépni a tizedes kezéből. Hárman tudtuk csak lefogni, és bizony megkínlódtunk, mire sikerült biztonságos távolságra fölvenszolni a hegyoldalon. Vrana, aki lent, a patak mentén mögötte volt, azt mondta, annyit látott, hogy Drobnjak egyszer csak lefordult balra, és futni kezdett az Erdő irányába, egyenesen neki a pataknak. Amikor utolérte, már belegázolt a vízbe.

– És Drobnjak?

A százados vállat vont. – Hát... amikor ma benéztem hozzá a gyengélkedőbe, és megkérdeztem, mi a rossebb ütött belé az éjjel, elég szűkszavúan válaszolt...

A pipája közben kialudt. Elővett egy kicsi zsebkést, fölállt, odament az asztalhoz, és a dohány maradékát kikaparta a hamutartóba. Néhány lélegzetvételnyi csend állt be. Aztán az ezredes türelmetlenül dobbantott ujjával az asztalon. – Nyögd már ki, mit mondott!

– Hogy kapjam be.

– Ennyit?

– Ennyit.

Valaki messziről kiáltott az udvaron, aztán ugyancsak valaki messziről felelt neki. Livius lassan kiitta a poharát. Amikor a százados visszaült a helyére, Mavrov ezredes így szólt:

- Ma éjjel én is lemegyek.

Mindenki ránézett. - Ostobaság - vágta rá a százados. - Te vagy itt a parancsnok. Minek feleslegesen kockáztatni?

- Kíváncsi vagyok. Különben meg marad minden úgy, ahogy megbeszéljük: a csoportot Blinka vezeti, én a háttérben maradok csupán, megfigyelőnek.

- Akkor sem látom semmi értelmét...

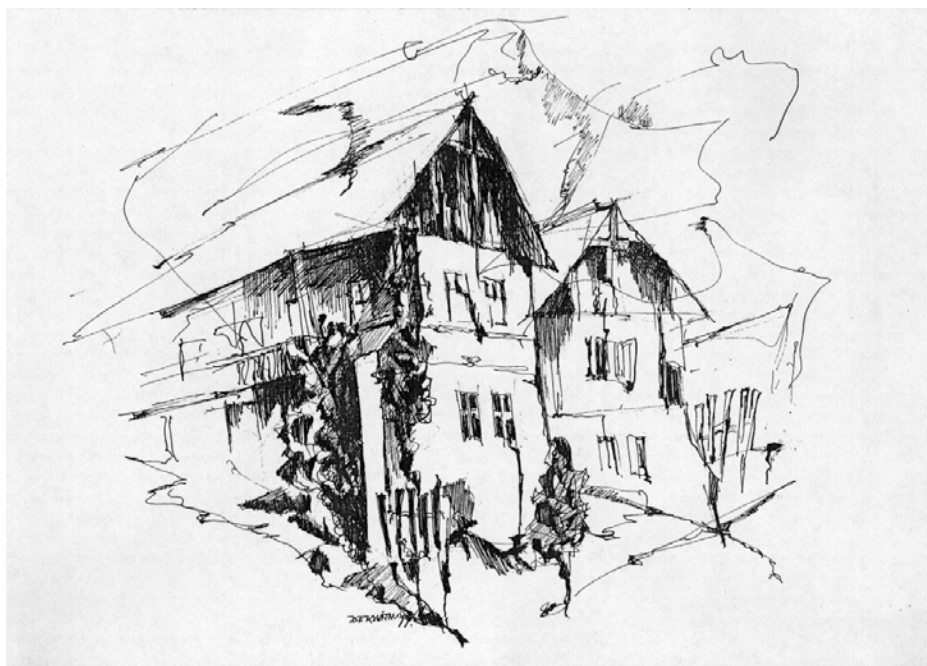
- Nem is kell. Te holnapig szabad vagy, Murat, aludd ki magad, vagy pipázz, olvasgasd a könyveidet. Délután kettőtől huszonnégy órára Divjak veszi át a parancsnokságot - szivarjával Livius felé bökött: - A hadnagy lesz a helyettese. Ha már itt van, használjuk ki.

Murat százados megcsóválta a fejét, de nem szólt semmit. Az ezredes pohara nagyot koppant az asztalon, amikor letette.

- Ha minden világos, akkor ennyi. Oszolj, sereg! Divjak, keresd meg nekem Blinkát, és küldd ide! Livius hadnagy!

- Igen?

- Menjen és öltözködjön végre fel!

DOBOZI ESZTER

Rekonstrukció

„A fehér táj, kint az emeleti ablakon túl...”

(Szabó Lőrinc: A fehér táj)

*Hallottam ezt a képet,
ahogyan most látom is – hallottam,
belül hányódik azóta hány halottam,
hány elhullott ezerévem,
hány esdve-féltett elrendelésben
hány elmekór lepett el,
hány elhagyott éden;
hallottam ezt a képet,
hárfahangon így szól a redves
csonkok bronz borzongása,
s így a táncban ingó nádak
pici fuvola-sikongása,
hallottam ezt a képet,
és most látom is,
amint az ablak keresztfája
hat kazettára osztja szét,
s odafönn is hatos osztatásban
a telis-tele ég,
a madár üresség
ágak ketrecében,
s az ágak, az ágak –
mint ott a versben is –
japán metszetek
oda föllehelt
érrajzolatán,
olvastam ezt a képet
és most érzem is,
ahogyan csak újraszültek
– szétszabdalt világokat egybelátón –
egy másik ég alatt,
más föld kerekén.*

Metszet

*Keresztútnak szögletében
valaki áll...
kiszakadva
abból, ami tagolatlan;
zúdulva, beleszakadva
a lehetségesnek: pontnyi
világok űr-üregébe,
hol nincs kiterjedése
se térnek, se időnek...*

*... ahogyan valaki áll –
arc nélkülien,
inkarnáció előtti
szédületben,
ahogyan oly tétován,
mégis mint ki biztos már
és örök,
égő paradoxonok
példázataként pörög,
s egyszersmind mozdulatlan;
olyan elrendeléssel,
amiként testnek keresztje
elvitathatatlan célpont –
égi utak metszetében...*

X X X

*... én nem ódzkodom,
és nem ágálok a
törvénnyel szemben,
magamat adom
a semmi ellen,
ámen.*

SILAY FERENC

Évszakok között

*Gyönyörű az arcod: tekintetem
kéke balzsamos fénye átcsorog rajta.
Napsütéstől csipkézett télből nézek
a hasadó havas tavaszba,
s villanó bőröd árnya kúszik
az avar-idő rejtett sűrűjébe: átütve
illatával vágyam gyémántpalástját.
Egy vándorsólyom örömsikolya
csapódik be a húsos őszbe, s letép
mindent mit rámhagyott a nyár.
Fekszünk a létezés szögesdrót
fényével határolt partján,
simogatásom hullámai melledre
emelik a Napot és a Holdat.
Szerelmünk úszó szigete körül
egymás leheletébe kapaszkodva
merülünk a hínáros mélybe
valóságunk kardfogú halai táncolnak,
s ami ránk pilinkézik, nem más:
az eltűnt fecskék csőréből kibullott sár.
Sarki-fény szerelmem örök glóriát fon
homlokod köré, s a rádtalálás riadalma
kezembe adja fehér botom
évszakok között botorkálva
magam körül forgatom
az éjszakákat.*

Apámnak nincsen Krisztus arca

*Kormozott lepkék: röppenő napjaim
néma szárnyatok lángoló vitorla.*

*Alvadt vércsepp felettünk a Nap
s Kárpátok tornácán éneklék papjaim
hontalan temetők, magyarnak bitófa.*

*Jöhet a kárbozat, arcunkra porhó.
Júdása léleknek, kitömött madárnak.*

*Hegedűmet más népek faragják
s ifjúságom szívével csőrében a Holló
Címeres Angyal kerget, s gyaláznak.*

*Vallatnak fehér éjszakái a sorsnak
korkép az idegen öldöklő öröm.*

*Apámnak nincsen Krisztus arca,
s a Hargitán a bokrok áfonyás imát szórnak,
őseim sírján térden állva a jeget töröm.*

*Ó hóhérja életünknek: génjeiben romlott
te Balkánon fogant torz-arcú világ,
csikorgó daccal s két marék hittal
ne hidd, hogy lelkünk végleg lebomlott,
Szív-Hunniából Etelköz-Reményünk győzi a poklot.*

Az Új Forrás 30 évére

VEKERDI LÁSZLÓ

Monostori Imre az Új Forrás vonzásában

„Dokumentummemoár”-ként definiálja Monostori Imre a Bevezető mondatok-ban új könyvét, kilenc pontos bekezdésbe tömörítve a folyóirat három évtizedes létének – a régiónak az ország történetén belüli helyzetével meghatározott – körülményeit és lehetőségeit, s a helyet és szerepet, ami ezen belül neki magának jutott. Talán két ki-tűnő könyvről nemrégiben írt recenzió is bujkálhatott a meghatározásban: az egyik Gyuris György monográfiáját mutatja be *A „Tiszatáj” fél évszázadáról*, a másik Tüskés Tibor szerkesztői emlékezéseit *A Jelenkor indulásáról*; mindkettő megtalálható Monostori Imre *Rég Múlt?* című 1998-ban megjelent tanulmánygyűjteményében. Ez a tanulmánykötet egyébként is nélkülözhetetlen *Az Új Forrás vonzásában* alaposabb analíziséhez; én azonban itt csak ebből a két recenzióból idézek néhány mondatot, nem az elemzés, hanem csupán két folyóirat-történeti megközelítés szemléltetésének a kedvéért.

„Gyuris György szóban forgó tanulmánya az igen kis számú monografikus feldolgozások közé tartozik, egyszersmind pedig valóban egyedülálló a tekintetben, hogy egy ma is élő irodalmi folyóirat sajtó- és irodalomtörténeti feltárását és feldolgozását adja. Méghozzá a föllelhető dokumentumok, adatok, tények, visszaemlékezések, recenziós szemlék és egyéb fogadástörténeti adalékok (és így tovább) birtokában láthatóan a teljességre való törekvéssel, kiváló filológiai, bibliográfiai és nemkülönben mintaszerűen jó szerkesztői összteljesítményként.”

Tüskés Tibor könyve időben is, attitűdben is távolibb Monostoriétól, akinél még a „mémoire” jelentése is merőben más, kevésbé szubjektív, mint Tüskésnél. De valahogy az Új Forrásról is elmondható valami nagyon lényeges, amiről Tüskés Tibor ír a képzőművészetek és általában a művészetek különböző ágainak folyamatos jelenlétéről az általa szerkesztett *Jelenkor*-ban. „»Mindez – írja Tüskés (és idézi Monostori) – hangsúlyos módon, a lap irodalmi arculatát kiegészítő és gazdagító formában volt jelen a folyóiratban. A mai olvasó talán csodálkozik is azon, hogy milyen sokat és kiemelten foglalkozott a *Jelenkor* zenei kérdésekkel,

József Attila Megyei Könyvtár
Tatabánya, 1999
334 oldal, 1200,- Ft

filmbemutatókkal, a művészeti élet általános és helyi kérdéseivel. De ebben a tág érdeklődésben nem a provincia nagyképűsége, sokat akarása, a mindenbe belekontárkodó kíváncsiság mutatkozott meg, hanem a vidék bátorsága, talán a központnál is nagyobb előnye, merészsége, kezdeményezőkedve.»

„Es itt álljunk meg néhány pillanatra.” Mert nyilvánvaló, hogy a hatvanas évek elején egészen más értelemben (s főleg egészen más „vonzatokkal”) beszélhetünk a „vidék bátorságá”-ról, mint a nyolcvanas vagy a kilencvenes években. De Monostori Imre feltétel nélküli és egészen kivételes elismerése Tüskés Tibor szerkesztői teljesítménye iránt mégis azt mutathatja, hogy a vidék által kijelölt szerkesztői sors és a vidéki helyzet által lehetővé tett szerkesztői feladat vállalásában és felfogásában tulajdonképp nem nagyon sok változhatott.

Éppen ezért vagy ezért is tán találóbbnak (ha persze pontosabbnak nem is) érzem *Az Új Forrás vonzásában* műfaji meghatározására a „dokumentummemoár” helyett az I. rész első mondatát: „Bármennyire is sajátos önkénnyel megközelített folyóiratkrónikát írok, mégsem kerülhetem ki az első évtizedet – amelyben én magam igazából nem voltam jelen, legföljebb egy-két írással – a jelzett periódus végén –, amiből az is következik, hogy semmiféle *belső, szerkesztői* élményem, tapasztalatom, emlékem nincs erről a tíz esztendőről.”

Mert hiszen „mémoire” a krónika is, még ha nem is feltétlenül vagy egyáltalában nem csak személyes tapasztalatokon és élményeken alapuló. A krónikában, legyen amúgy módszereit és stílusát tekintve mégoly sokféle, az élmények és a tapasztalatok személyessége mindig – vagy majdnem mindig – engedelmeskedik – noha soha nem rendelődik alá – a dokumentálható objektivitásának. Éppen ezért különül el olyan élesen a szentek krónikája a legendájuktól, amelyben szükségképpen a szubjektív élmény dominál. Megvan a folyóiratoknak is a maguk legendája, s teljes jogú irodalmi műfaj ez is; de *Az Új Forrás vonzásában*, vagy mutatis mutandis Kőrösi József nagy Valóság-mémoire-ja, *A Valóság rabságában*, nem erről szól, még legszubjektívabb mozzanataiban sem. Erről a mai posztmodern egosztolés-divatban meglehet okosabb lenne hallgatni; meglehet definíciójában Monostori is ezért kerüli műfaji megjelölésként a „krónika” szót, ez azonban mit sem változtat tisztességes krónikás-attitűdjén.

Ez a krónikás-szemlélet jellemzi azt a rövidségében is sokatmondó beszámolót, ahogyan a születő folyóirat illetve irodalmi antológia mögé felvázolja a hirtelenjében ipari nagyvárossá növesztett, vagy inkább tán ipari nagyvárosként megkonstruált Tatabánya politikai és szellemi atmoszféráját; a megye és a város vezetőinek – a szocialista Egyház „méltatlan bár, de hivatalos” szolgálóinak és kiszolgálóinak – elképzeléseit és elvárásait. Ma, amikor a „negyven év”-ből egyenesen kötelező, sőt, az intellektuális jómodorhoz tartozó csupa csúnyára és szörnyűségesre emlékezni, nem kevés „vidéki bátorság” kell hozzá a krónikás objektivitásával emlékezni akkori kisebb-nagyobb vezetőkre, nem mindig és nem feltétlenül csak káros vagy mai hülye szóképzéssel „balliberális” elképzeléseikre, elvárásaikra, cselekedeteikre. Es mindezt természetesen az akkori rendszer iránti bármiféle „nosztalgia” nélkül. Csakhogy tudva és tudatosítva, hogy az akkori idők nem azonosak még körvonalaikban sem az akkori rendszerrel vagy pláne a „Párttal”. Embere válogatta akkor is, és a hatvanas évek végének reformvágyaktól áthatott légkörében az értelem és az emberség igényei bőven megelőzhatték a „parthúság”, vagy pláne a „pártfegyelem” akkora már meglehetősen anakronisztikussá, sőt enyhén nevetségessé vált követelményeit. Az Új Forrás első főszerkesztője, Payer István így emelkedik a lap illetve az antológia születését és indulását vizsgáló

részben állami- illetve pártfeladat végrehajtására kijelölt funkcionáriusból elhivatott szerkesztővé, aki ügyesen építve feletteseinek, mindenekelőtt tán a megye első emberének, Havasi Ferencnek a segítőkészségére és a Párt felsőbb köreiből nem ritka kultúr-sznobizmusára, Sárándi Józseffel együtt – akinek a „megvédése” nem egyszer több fáradozást igényelt, mint egy-egy szám megszerkesztése – önálló, a régió jellegzetességeivel és szellemiségével számoló országos jelentőségű fórumot teremtett. Az *Új Forrás vonzásában* legszebb oldalaihoz tartozik ennek a teremtmény szerkesztői munkájának bemutatása. Helyesebben nem is a bemutatása, mert nem mutatja be vagy pláne nem elemzi Payer István – ahogy mondani szokták – „érdemeit”. A munkatársakról beszél, a szerzőkről, bámulatatosan sok és sokféle szerzőről, mutatóban több oldal kitelne belőlük, jelentéseket közöl, ismertetéseket és mérlegeléseket a lapról, ankétok előadásait. És mindebből együtt alakul ki, önként és önkéntelenül az olvasóban az egykori főszerkesztő alakja, szellemi portréja. Ahogyan például az indulás nehézségeit és szerencsés körülményeit elemzi, egy új nemzedék jelentkezését és *Új Forrásra* találását; vagy ahogyan a rögtön a kezdetekkor kialakult-kialakított rovatokat ismerteti és egymásra vonatkoztatásukat regisztrálja: „a magára talált kritikai rovat az *Új Forrás* saját szerzőit hozta be – könyvek révén – újra a folyóiratba. Pontosan rekonstruálható a tudatos válogatás, amely tehát az *Új Forrást* már antológia korszakában is jellemezte.” Vagy ahogyan Sárándi József szerepét, kulcsszerepét ismerteti: „Frissen végzett bölcsészként kapcsolódott be a szerkesztőség munkájába – Payer István főszerkesztő egyik védenceként, bizalmi embereként. Kevés rokon vonás volt bennük – generációs feszültség annál inkább –, mégis jól együtt tudtak dolgozni. Legfőbb elvük ugyanis azonos volt: a minőség tisztelete és szeretete. Ennyi tulajdonképpen elég is volt a kívánatos szakmai együttműködéshez. Persze Sárándi lázadó volt, Payer »csak« reformer, ez a surlódási felület is ott volt köztük mindvégig. Payer István nagylelkűségének egyik »gyakorló terepe« éppen Sárándi József védelme volt a helyi, megyei hatalmak idegenkedéseivel, sőt haragjaival szemben. (Főként egy-egy élesebb hangú Sárándi-vers megjelenésekor.) Az is kézenfekvő volt másfelől (és ennek Payer is örült), hogy Sárándi elsősorban a volt bölcsészársait, egyetemi ismerőseit szervezte a lap köré.” Ezt a Sárándi által behozott »nem helyi« szerzőbázist” Payer örömmel fogadta, de arányszerűen ki kellett egyenlítenie „megyei szerzőktől való vagy megyei vonatkozású” írásokkal; s azon belül is mennyi „kiegyenlítésre”, egyensúlyozásra és diplomáciára volt szüksége a lap életben tartásához és fejlesztéséhez! Monostori Imre közli egy 1973-ból való helyzet-elemzését, amelyet a folyóirattá-válás érdekében terjesztett be „Az *Új Forrás* című megyei antológia szerkesztésének tapasztalatai, javaslat az antológia fejlesztésére” címmel. Ehhez a beadványhoz fűzi hozzá – stílusosan – az egyetlen közvetlen értékelését a példás szerkesztőről: „Ebből a beszámolóból, jelentésből alighanem minden egyéb magyarázkodásnál, elemzésnél jobban – és főként »stílusosabban« – élénk tárul Payer István áldozatos, kényszerűségből (a szigorú játékszabályok hiba nélküli betartási kötelezettségéből) fakadó fájdalmas, önmagát is sebző »kétlelkű«-sége. Hiszen pontosan tudom, ezer tapasztalati tény emlékével állíthatom, hogy a mindennapos, tényleges szerkesztői gyakorlatban (még kevésbé magánemberként) P. I. nem volt vonalas, nem volt pártos, nem volt „elvtársias” soha. Éppen hogy mindezek „anti”-ja volt. Mégis eljátszotta a hú alattvaló, a felsőbbbőség hatalmát készséggel elismerő és ahhoz alkalmazkodó szellemi kisember szerepét. Ha kellett. S mindezt – láthatjuk – az *Új Forrásért*, a folyóirat vélt szebb jövőjéért. *E miatt* is hálásak lehetünk neki.” (50.)

A többbit, amiért hálásak lehetünk: az antológia majd folyóirat jelentősebb vállalkozásait (mint amilyen pl. a nemzet-vita, az 1984. áprilisi falu-szám, az 1975. évi cigány-szám, egy-egy szomszéd ország magyar irodalmának a bemutatása), az állandó szerzők és a „húzóemberek” megszerzését és megtartását, az *Új Forrás*-ról szóló értékeléseket és ankétokat – többnyire dokumentárisan is – részletesen ismerteti *Az Új Forrás vonzásában*, filológiai alaposággal és körültekintéssel. „Láthatóan fölerősödött tehát az érdeklődés – összegez a II. rész vége felé Monostori Imre – az *Új Forrás* iránt 1983-ban. Bizonyos, hogy az eltelt utóbbi néhány évben (1979 és 1983 között) a Tatabányán szerkesztett és kiadott, két havonta megjelenő „kulturális, irodalmi és művészeti folyóirat” nagykorúvá vált: azaz természetes módon be tudott tagozódni a magyar szellemi életbe. (Sőt: 1983 derekától már egy ívvel bővítve jelenhetett meg.)

S mindeközben el is surrant csaknem másfél évtized. Erről is szól az a hosszabb interjú, amelyet a megyei újság, a *Dolgozók Lapja* készített Payer István főszerkesztővel.”

Az interjút, módszeréhez híven, teljes terjedelmében közli a könyv, valamint azt a hosszú tájékoztatót is, amelyet 1983 novemberében készített Payer István a megyei pártbizottságnak „a folyóirat működésének tartalmi tapasztalatairól”. Sok mindenre fényt vet ez a beszámoló, s utána „A megyei párt-végrehajtóbizottság 1983. december 9.-i állásfoglalása”; Payer az elért eredmények mellett elsősorban a feladatokat és a gondokat hangsúlyozza, az „állásfoglalás” részint nyugtázza Payer jelentését, főleg azonban a „mi a teendő”-ket sorolja a szokott pártstílusban: „– Tovább kell növelni a szerkesztőség politikai és szakmai érzékenységét, erősíteni a szocialista értékű alkotások mellett elkötelezettségét. Maradéktalanul biztosítsák, hogy az ideológiailag, politikailag vitatható, az erkölcsi normákat sértő alkotások ne jelenjenek meg a lapban.

Határidő: folyamatos

Felelős: Payer István főszerkesztő.”

Még néhány hasonló tennivalóról „foglal állást” a megyei párt-végrehajtóbizottság, s a dátum: 1984. január 3-a, amikor ez a hang és stílus a mából visszatekintve már merő anakronizmusnak lenne vélhető, ha ugyan nem viccnek. Akkor azonban nem az volt, bár azt akkor se lehetett biztosan tudni, hogy mennyire veszi komolyan az ilyesfajta állásfoglalások betűjét a kibocsátó és a kapó. Mindenesetre ez az „állásfoglalás” roppant „stílusosan” készíti elő a III. rész: „A Nagy Gáspár–Nagy Imre-ügy. (1984-1985)” hangulatát.

„1984 májusának első napján – kezdi ezt a személyesebb részt Monostori Imre – szívroham következtében meghal Payer István, az *Új Forrás* tizenöt éven át volt főszerkesztője. A gyász okozta megrendülés és elesettség mellett még egy gondolat gyötör (és hiába hessegetem el, lassan mégis belém ivódik), az ti., hogy alighanem engem tesznek meg főszerkesztőnek. Ezt – Isten látta és látja a lelketem – egyáltalán nem kívántam, hiszen alig képzelhető el kényelmesebb állapot egy kutató szándékú és szenvedélyű ember számára, mint *csak* helyettesnek lenni: azaz húzni ugyan az igát, végezni a napi robotmunkát, ámde gyakorlatilag minden felelősség nélkül. És ez itt a döntő és a legsúlyosabb kérdés. A mindenkori felelőssége. És persze azt is tudtam, hogy a szerkesztőségen belüli – bonyolult összjátékú – már évek óta érzékelhető, „ki kit győz le” típusú feszültségek és személyi ellentétek a temetés után vagy talán egy kicsit később óhatatlanul elő fognak törni. Nos hát ilyen idegi és lelki állapotban mondtam el búcsúztató beszédemet 1984. május 9-én a tatabányai újtelepi temetőben.” A beszéd nagyon pontosan és szépen összegez Payer István emberi és szakmai tulajdonságait; itt csak egyetlen bekezdését emeljük ki: „Nem is értem, hogyan hiányozhat

egy emberből – márpedig Payer Istvánban *nem* volt meg – a két, talán leggyakoribb emberi gyengeség: az irigység és a hiúság. *Mások* sikereinek, eredményeinek nagyon tudott örülni, soha nem láttam, soha nem érzékelttem, hogy egyik vagy másik kollégájára, munkatársára féltékeny lett volna.”

A veszteséget, ami Payer István halálával az *Új Forrásra* és reá magára mint helyettesére személy szerint hárult, felmérte hát Monostori Imre; de a veszélyt, amely a folyóiratot s őt fenyegette, egyebek közt azért is, mert mások, köztük igen magas pozícióban lévő személyek igencsak éltek a Payer Istvánból hiányzó emberi gyengeségekkel, azt aligha mérte, aligha mérhette fel.

Sokszor leírta, sokszor elbeszélte már Monostori az 1984 októberi számban megjelent Nagy Gáspár vers, az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* hiteles históriáját; de itt, a folyóirat-krónika hosszú kontextusában megnő az önmagában akár tragikomikusnak is tekinthető történet jelentősége, és igazi mikrohistóriai remeklésként Emmanuel Le Roy Ladurie *Montaillou*-jához, vagy Carlo Ginzburg műfaj-indító könyvéhez, *A sajt és a kukacok*-hoz hasonlóan fényt vet az *Öröknyár* megjelenésének mikrohistóriája az egész rendszerre, fő- és mellékszereplőire, a rendszer fenntartásának és működtetésének bomlasztó hatására, a menekülés itt-ott feltűnő de soha nem szándékosan megtalálható kiskapuira, szinte törvényszerűen a rendszer ellenére megnyíló helyi kiskapuira. Le Roy Ladurie, illetve Ginzburg könyve az Inkvizíció működését mutatja be és modellezi a helyi szervektől és a feljelentőktől fel egészen a legfelső fokokig, el egészen magáig a pápáig; a feljelentés nyomán szükségszerűen beinduló mechanizmusokat, amelyeknek vaskövetkezetességét azonban emberi gyöngeségek és érdekek módosítják, szigorítják vagy esetleg enyhítik. De mindig csak az inkvizíciós ideológia keretein belül; az Egyház vezető szerepe nem csorbulhat. És nem érv, hogy a bűnös az elkövetés pillanatában nem volt tudatában vétkének. Védekezhetett a Montaillou-i paraszt, hogy a befogadott és megvendégelt páztor eretnekségéről mit sem tudott, az Inkvizíció keze lesújtott rá. De történetesen becsülhette a helyi inkvizítor vagy érdeklében állhatott a kímélése, és akkor a mindig felülről elrendelt büntetés a felsőbbség érdekeit nem sértő kereteken belül akár jelentéktelen megrovásig enyhülhetett. *A sajt és a kukacok* hőse, Menocchio is így evickélhetett eretnek tanainak nyílt hirdetése ellenére hosszú évekig, amúgy békés személye és hasznos tevékenysége (molnár volt az istenadta) miatt vétke felett szemet hunyó helyi inkvizítorok árnyékában.

Monostori és Sárándi Nagy Gáspár versében ugyan nem vették észre az eretnekséget; a zaklatott nyár, a lázas tervezés, felkészülés a folyóirattal nyakukba szakadt feladatokra és felelősségre – gyönyörűen leírja Monostori – túlságosan igénybe vette az erejüket és a figyelmüket. De a maguk módján eretnekek voltak ők is, és ezt többé-kevésbé – Sárándi többé, Monostori tán kevésbé – tudták ők maguk is. Monostori – pedig nem olvasta Ginzburg művét, mert amilyen alapos filológus, említene – ugyanazt a védekezést választja, mint Menocchio: adja a meglepődöttet és az ártatlant. S a védekezés, mivel a helyi hatóságok sem kívánták szigorúan kezelni az ügyét, bevált. Ámde Sárándi egy korábbi versével vérig sértette a főinkvizítort, a könyv közli is a verset. „Kétségkívül – kommentálja –: Sárándi itt túl messzire ment, túlságosan is elvetette a sulykot. Aczél megsokallta e legújabb Sárándi-provokációt, miként ez kiderült a további kihallgatásaim során (is). A már említett megyei pártbizottsági első titkár az első forduló első menetében még azt mondotta, hogy Sárándi Józseffel mindketten azonos büntetést kapunk (valamilyen fegyelmet és – nagy bánatomra – prémiummegvonást); néhány nap múlva azonban változtak a kiszabandó büntetés arányai és

az egésznek a mértéke, minősége, jellege is. Az illetékes megyei pártbizottsági osztályvezető (derék fiú volt, sohasem bántott bennünket) már Aczél György személyes utasítását suttogetta – négy szemközt persze – a fülemben: »Monostorit csak fenekén kell billenteni, de Sárándit egészen ki kell rúgni.« (Finom, választékos fogalmazás, hiába, Aczél mindig is adott a jó modorra.)»

Azután egy krimibe illő fordulat következik, ami a középkorban vagy a tridenti „kis jégkorszakban” aligha történhetett volna meg: eltűnt s visszacsempésződött a decemberi *Új Forrás* szám egész előkészített kézírata, utóbbi művelet a gyanút fogott és lesbe álló Monostoriék szeme láttára. „Vádlottból hirtelen – határozottan tűnő – vádló leszek (mint annak idején a Reichstag-perben Dimitrov elvtárs), és a megyei pártbizottság illetékes titkára előtt (mellesleg ő sem bántott soha) név szerint is leleplezem a machinátort. Kiderül, hogy emberünk *nem nekik* dolgozik. Ha viszont így áll, erősködöm én, följelentést teszek a rendőrségen. Elvégre vannak tanúim. A megyei pártvezetés – a még nagyobb botrány elkerülése érdekében – *ekkor dönt* a szerkesztőség feloszlátásáról, ami egyúttal jó ürrügy volt arra is, hogy Sárándi József kezébe nyomják a munkakönyvét, teljesítve ezzel Aczél György kívánságát. (Csak a rend kedvéért: Sárándinak természetesen semmi köze a fenti bűntényhez.) Egyúttal – mint amolyan ideiglenes ügyvivőt – a megyei tanács engem biz meg a folyóirat napi ügyeinek az intézésével. Egyben gondoskodik a fegyelmi büntetésem kiosztásáról is.”

Ezután következik a meglepően enyhe fegyelmi határozat szövege. „És itt álljunk meg néhány pillanatra” – nyit a szöveghez és a történetekhez egy két oldalas magyarázatot Monostori Imre. Nekünk azonban Montaigne és Menocchio históriájának az ismeretében nem szükséges megállni; az inkvizíciós procedúrákhoz – márcsak az ideológia mindenhatóságát demonstrálandó is – hozzátartozik a büntetések kiszámíthatatlansága. Ezt azonban mi, eretnekek és inkvizítorok utódai, hajlandók vagyunk elfelejteni. Aminthogy azt is, hogy Galilei pöre óta, Galilei mintaszerű és példamutató helytállása óta szokásos, sőt szinte kötelező – ez is a nagy toszkán egyik kellően nem méltányolt öröksége – védeni a jogtalanul elítélt intellektust, s képviselője mellé állani meghurcoltatásában. Monostori Imre máig érezhető meghatódással regisztrálja, levelek sorának közlésével dokumentálja, hogy milyen sokan keresték meg az *Új Forrás* újraindításának nehéz napjaiban biztatással, erősítéssel, kézírattal, segítséggel, vagy egyszerűen csak együtt érző kézzorítással-összekacsintással. Ez azonban nem azt jelentette – amint Galilei esetében sem –, hogy ezentúl minden „simán” ment volna. „Nehéz hónapok következtek a Nagy Gáspár Nagy Imre-versének országos botránya után. A fenti helyzetképet és vallomást annak idején – értelemszerűen – nem kürtölhettem világgá, ennél fogva egyes írók, a szellemi élet egyes, számunkra mint folyóirat számára fontos képviselői nemigen látták pontosan, hogyan történtek, milyen »szereposztás« szerint zajlottak az események, egyáltalán: mi is történt voltaképpen az *Új Forrás* háza táján. Mindenféle dolgokat *sejtettek*, pletyka szinten tárgyalták is ezeket, de mégiscsak úgy voltak talán vele, hogy majd kiderül, az idő majd kiegyenesíti a kesze-kusza vonalakat. Mindebből az is következett, hogy valahogyan mintha megcsappant volna a jó kéziratok száma, talán működött egy bizonyos óvatosságra hajló biztonsági megfontolás is némely szerzőnél (miként azt a *Tiszatáj* hamarosan bekövetkező szétverése után tapasztalhattuk is.) A nevükre kényes íróemberek ugyanis egyfelől megnézik, milyen környezetben szerepelnek, másrészt nem igen óhajtanak a hatalommal összejátszó szerkesztőségekkel együttműködni. Sárándi József eltávolításának a híre egyébként is visszhangos volt (még Király István is erősködött, hogy odaveszi maga mellé –, de

legalábbis a tanszéki könyvtárba), az én helyzetem úgyszintén ingatag –, és talán még »gyanús« is. Egyszóval nagy volt rajtam az idegi és a morális nyomás.”

Ráadásul egy-két hét alatt teljesen új szerkesztőségi gárdát kellett toborozni, s így csupa újoncokkal folytatni a lapot, s 1985 januárjától – az „események”-től függetlenül – cserélődött a lap borítója is. Az örök vetélytárs-féle megyei lap, a *Dolgozók Lapja* recenziójában éppen ezt a borítócserét tűzte tollhegyre; Monostori Imre hosszú és indulatos választ írt, amit azután a szerkesztőség megjegyzésével közölt a *Dolgozók Lapja* főszerkesztője, Gombkötő Gábor.

Ebben a nehéz helyzetben, belső és külső feszültségek közepette nagyon sokat számíthatott az az intellektuális segítőkészség és baráti összefogás, amely 1984 végén és 1985 elején körülvette és segítette az *Új Forrást* és megbízott szerkesztőjét. A könyv sokakat felsorol, levelekkel és fényképekkel, rövid kommentárokkal. Különösen fontos Cs. Varga István – később néhány évre formálisan is megpecsételt – szerkesztői besegítése: Cs. Varga széleskörű ismerettségével, csodálatos szervezőkészségével, fáradhatatlan munkabíráásával, s nem utolsósorban törhetetlen optimizmusával szinte mindeütt ott van, ahol segíteni kell az *Új Forrás* ügyén; Monostori kellőképpen nyugtázza is: „ebben a válságos periódusunkban sokat segített az elszigetelődés elleni evickelésünkben...”, hogy Sárándi József kényszerű kiválásával nem keletkezett végzetessé is válható úr, üresség az *Új Forrásban* és a lap körül, neki is jelentős szerepe volt.” Cs. Varga Pista közvetítésével – „parancsára”, ahogyan írja – kapcsolódott az *Új Forráshoz* Fodor András mindjárt a krízis csúcán hogy aztán elválaszthatatlanul hozzákötődjék a folyóirathoz és szelíd súlyával külön tekintélyt kölcsönözzön neki; s túl ezen azt a jellegzetes, nagyon egyéni és mégis sokakkal megosztható Fodor-sugárzást. Nagyon jól jöhetett ez abban a nehéz pillanatban, M. I. hálája és közeli hű barátsága is mutatja, hogy mennyire jól! És az 1985-ös első *Új Forrás* szám után megnyugtatóként sőt valószínűsítő „lovagga ütésként” jöhetett Ilia Mihály értékelő levele: „...Jó szokásokat, hogy a terepmentokról is mindig adtok valamit, tartásotok meg. Lehet azt úgy csinálni, hogy a valóságos értékekről legyen szó, ne a helyi dilettantizmus kapjon teret. Látom, hogy a tervetekben is van ilyen anyag későbbre. Holló András versei közt sok jót letem, nagyon jó, hogy egy csokorban annyit adtok egy szerzőtől. A *Nyugat* módszere volt és jó módszer volt, mert hosszabb munkálkodást tud megmutatni. El szeretném kérni Hollótól a Kőrösi Csomáról írt versének kézzel írott példányát. Ugyanis Zágonyi Jenő Sepsiszentgyörgyön gyűjti a Kőrösi Csomára vonatkozó anyagot. Ő az, aki kiadja a KCS bibliográfiát a Kritériumnál. Ha szóval éred Hollót, mond ezt meg neki. De ha jobbnak látod, küldd meg a címét, írok én ebben az ügyben hozzá egy levelet. Itt nagy hó van és nagy hideg. Az egyetem megyeget, kicsit fáradtan kezdtem a második félévet. Grezsa Ferivel jól megvagyunk, ő vette át tőlem a tanszéket.

Szeged, 1985. febr. 11.

Baráti szívvel üdvözlő:

Ilia Mihály

NB! Az impresszumotokból a címnél hiányzik az irányító szám!”

Sorra idézi illetve ismerteti Monostori ebből a sorsfordító 85-ös esztendőből mások leveleit és recenzióit is, regisztrálja a lap iránt megnőtt érdeklődést. Azután összegez: „Az *Új Forrás* iránti figyelem ily mértékű fölerősödésének láttán joggal vetődhet fel a kérdés: vajon nem sokkal inkább *használt-e*, semmint ártott nekünk az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című Nagy Gáspár-vers? Nos, a választ ma már igencsak egyszerű megadni. Természetesen használt. Sokat használt, nagyon is nekünk dolgozott. Először is

– most mindegy, hogy sokan azt hitték: *szándékos, előre megfontolt* közlés volt – körül-
 lengte a lapot az erkölcsi megbecsülés, már ami az akkori magyar szellemi élet velünk
 és nem a fönnálló politikai rendszerrel rokonszenvező nagy táborát illeti. Másodszor:
 nagy hírverést jelentett a lapnak ez a vers, hiszen elterjedt a hír, hogy bezúzták (ami
 csak a megmaradt példányok egy részére volt igaz), így hát fénymásolatban terjesztet-
 ték, főként az egyetemeken. Megélenkült az érdeklődés a többi, a következő számaink
 iránt is. Végül: hosszú éveken át, különösen a »rendszerváltozás« körüli időkben több-
 ször is előkerült, felidéződött a félnyilvánosság, majd a tényleges nyilvánosság előtt is
 ez a vers, s ekkor mindahányszor vele idéződött annak a bizonyos Tatabányán (vagy
 Tatán?, mert ezt azért továbbra is keverték a tisztelt érdeklődők) szerkesztett folyó-
 iratnak, az *Új Forrás*nak a neve és az ide kapcsolható történet is. Ki hogyan tudta, ki
 hogyan ismerte.”

1985. nov. 4-én megint Ilia Mihály köszöntötte elsőként Monostori Imrét „rendes”
 főszerkesztői kinevezése alkalmából.

Mint a mesében három nap egy esztendőnek, úgy számított ez az 1984 októberétől
 tartó egy esztendő az *Új Forrás* történetében és Monostori Imre életében egy egész
 korszaknak, tán épp ezért is szól róla egy egész külön rész, a harmadik. Mindenesetre
 a most szerzett tapasztalatok, kapcsolatok, barátok kísérik most már a folyóiratot
 további útján és változásain keresztül.

A változásokkal lassan, alig észrevehetően megváltozik *Az Új Forrás vonzásában*
 hangja is. Nyugodtabb lesz és filológusibb. A III. rész az 1984–85-ös év mikrohistoriái
 – helyi történekekből országos nagy összefüggésekre utaló – izgalmait felváltja a beszá-
 moló és az elemzés szabályos váltakozása, időnkénti összegzésekkel. A IV. rész: *A késő*
Kádár-korszak éveiben az 1986–1990 közötti időt foglalja össze, a szokott módon,
 a szerzők, a cikkek, a fontosabb sorozatok, a beszámolók, a jelentések, a folyóiratról
 szóló ismertetések és az 1989-es 20 éves évforduló rendezvényeinek tükrében. A renge-
 teg releváns adat és esemény ismertetésével meg sem próbálkozom, inkább idézem
 a főszerkesztő egyik – ritka – személyesebb – vagy mondjuk inkább: „líraibb” – értéke-
 lését: „Levegőhöz jutva, meg föl is érve egy dombocskányi magaslatra, magam is el-
 tűnődöm egy-két dolgon. Eredendő feladatunk volt és maradt – ezt elég világosan
 érzékelem – a helyi, a regionális szellemi értékek közzététele (sőt – még előtte – a lét-
 rehozása, létre hozatása is), a helyismeret, a helyi művelődéstörténet, a helyi képző-
 művészet és az itt termő irodalom arra érdemes termésének a minél szélesebb körű
 nyilvánosság elé tárása. Kezdetől fogva közvetítettük a szlovákiai magyar irodalom
 értékeit is. Állandó kontaktust kívántunk tartani a magyar irodalom egészével. Mint
 szellemi hagyományhoz, egyaránt ragaszkodtunk a Fėja Géza nevével is jelezhető
 radikális, plebejus indíttatású reform-szellemiséghez, másfelől a Németh László nevé-
 vel értelmezhető *európai magyarság* eszményéhez (ezen belül például a »tejtestvérek«
 metafora hétköznapi jelentésrétegéhez: a kelet-közép-európai gondolathoz). És talán
 ami – egy némiképpen más »dimenzió« szerint – a leginkább jellemző az *Új Forrás*
 karakterére, szellemiségére már a kezdetektől, a Payer–Sarándi korszaktól kezdődően:
 ez a folyóirat nagyon tudatosan – persze a maga módján és eszközeivel – mindig is
 részt kívánt venni a magyar szellemi sőt politikai élet *egészét* érintő kérdések fölvetésé-
 ben, »kidajkálásában«, időnként pedig a provokálásában is.”

Ehhez az eredeti karaktert őrző állandó megújuláshoz professzionális alapokra
 épülő lapszerkesztés, új, kipróbált szerkesztők „becsempészése” kellett; Monostori
 sorra bemutatja röviden őket és az általuk gondozott vállalkozásokat, sorozatokat.

„Személy szerint én is „helyrebillenek”, már nem érzem magam se fekete, se másféle báránynak, így szokott ez lenni, ha a dolgok jól mennek. Márpedig ekkor tájt jól mentek. Színvonalas, értékes számok, lendületbe jött könyvkiadás. Ez volt a dolgok veleje.” Ezt a felszabadult hangulatot tükrözi Csató Károly interjúja Monostori Imrével a *Dolgozók Lapjában* 1989. dec. 5-én „A téma a Magyar Írók Szövetsége 1989. végén lezajlott és nagy érdeklődést kiváltó kongresszusa”.

„Így fordulunk tehát 1990-be, amikor még tart ugyan és talán hat is a rendszerváltás kezdete okozta felszabadultság és kiegyensúlyozottság érzése (és jónak minősíthető lapszámokat adunk ki egymás után), ám az is hamarosan érezhető, majd tudatosodik is, hogy mint *folyóirat-szerkesztőknek* egyre nehezebb dolgunk van, lesz. A változás ugyanis szinte egy csapásra megfosztott mindenkit a *politikai tilalmak* megszegése édes gyümölcsének szorongató élvezetétől. Ettől kezdve ugyanis a politika leginkább és többnyire a nagy nyilvánosság előtt zajlott, zajlik, utolérhetetlen tálalásban és sok színű, zamatos körítéssel. Ezek után kit érdekelhetne már például egy bármily keményen „politizáló” vers vagy akármilyen más politikával „feltöltött” *irodalmi műalkotás? Új helyzet állt elő, megbozda megint egy komoly kihívás.* Ezzel a jelenséggel párhuzamosan ugyanakkor oly mértékben és oly riasztó külsőségekkel, tartalmakkal és felületekkel kezd mindent áthatni a politika, a kemény politizálás, és oly mértékben szakad két vagy három részre, táborra a magyar értelmiség csaknem egésze, hogy egy kulturális-irodalmi-művészeti folyóirat kizárólag csak megbízhatóan jó és tartós színvonalával képes megőrizni a *látthatóságát és hallhatóságát* a pártok és kapcsolt részeik rikító jelmezvilágában és bábéli hangzavarában.”

Vagy még úgy sem, tehetnénk hozzá, ha csak egy kicsit vagyunk kevésbé bizakodóak Monostori Imrénél. A diagnózisa azonban kivételesen és szokatlanul pontos; a pártok és kapcsolt részeik rikító jelmezvilágában és bábéli hangzavarában a folyóiratok, öntudatosan vagy sajnálkozva, egyre inkább csak egy zártabb és egyre belterjesebb csoporthoz szólnak, egyre drágábban és egyre nyomasztóbb anyagi gondokkal küszködve. Egy kicsit erről is szól az V. rész: „Fúzióban a József Attila Megyei Könyvtárral, avagy: évente tízszer. (1991–1998)”.

Az *Új Forrás*, ha nyilván nem is könnyen, de végül is sikerrel vette az új nagy kihívást, a piacgazdasági fordulót. Jól látható ez a *Népszabadság* Monostori Imrével készült interjújából, amely a folyóirat Magyar Írószövetségben tartott bemutatkozása előtt készült, 1991. január 28-án. Az interjú több mint fele anyagi-gazdasági-szervezeti kérdésekkel foglalkozik. „Az *Új Forrás* elvált a Lapkiadó Vállalattól és csatlakozott a tatabányai megyei könyvtárhoz. Nincsenek többé főállású munkatársak (még titkárnő sincs), és végre egy kézbe, még inkább egységbe került a szerkesztőség, kiadó, nyomda és a terjesztés egész vertikuma. Nem volt más választásunk, hiszen csak radikális átszervezéssel lehetett olyan drasztikus költségmegtakarítást elérni, amely lehetővé teszi a lap előállítási költségeinek csökkentését, márpedig tény: az *Új Forrás* már harmadik éve ugyanabból a kétmillió forintból gazdálkodik, mintha nem is létezne infláció.” (239.)

A költségek azután a ma már egy vastagabb könyv kiadásához is alig elég összeg többszörösére ugrottak, de úgy látszik, az *Új Forrás* bírta az iramot, mert 1998. legvégén egy „szerkesztőségi riport”-ban ez olvasható: „– Jó és biztos évünk volt – összegezi Monostori Imre főszerkesztő – az elmúlt hónapokat. Ennek alapjául az szolgált, hogy a szükséges támogatásokhoz hozzájuthattunk. A megyei önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alap és a József Attila Alapítvány értendő ezen. Sikerült megőrizni az

olvasóközönségünket, nőtt az előfizetők száma és a terjesztők havonta több és több példányt rendelnek, ami igazán örvendetes. A lap nem volt veszélyben és igazán jóleső érzés hallani az eltérő szellemi irányultságú vélekedők azonos, pozitív észrevételeit. Ebben az évben tértünk át az új formátumra, amelyik a mai követelményeknek minden vonatkozásban megfelel. – A legfontosabb ebben az átalakításban – mondja Jász Attila költő –, hogy az előállítás nem kerül többbe, mint a korábbiak. Meg tudtuk valósítani azt az ideális esetet, hogy a legrégebbi embléma megőrzésével a legújabb formát produkáljuk.

– Én mindvégig elleneztem – folytatta Monostori Imre –, illetve szkeptikus voltam. Aztán úgy a harmincadik gratulációt fogadván én is elhittem, hogy szép és jó az új külső és belső forma. Rendkívül jelentősnek tartom, hogy minden egyes megjelent példány olvasóra talál. Ha esetleg van maradvány, szakszóval élve remittenda, ami ritkán közelíti meg a száz darabot, azokat is eljuttatjuk az olvasókhöz. Például kiviszszük Erdélybe a magyar iskolákba. A száz forintra tervezett eladási ár szimbolikus. Tipikus bürokrata nézőpont azt vizsgálni, hogy megtérül-e ebből az előállítás vagy sem. Ez egy kulturális szolgáltatás, olyan, mint egy színház vagy egy könyvtár. Azoktól sem várja el senki, hogy anyagilag megtérüljön a tevékenységük, a profitról nem is szólva.”

Az interjúk egyébként is megszorodnak ebben az évben, jeléül talán, hogy az *Új Forrás* „beérkezett”: elfogadottá, sőt keresetté vált a sajtó-rádió körében. A „tévé fokozatig” pedig úgyszólván legfeljebb néhány fővárosi illetve úgynevezett „közellátó” tekintélyes folyóirat juthat; még ha ez a „közellátás” ma ugyanúgy nem is „létezik”, mint egykor a „létezőben” a „cenzúra”.

A cenzúráról különben valószínűleg ez a könyv szól először tisztességesen. Azért nem írom, hogy „őszintén”, mert ez a szó napjainkra végleg? átmenetileg? lejárátódott: ma a legtöbb hazugság többé-kevésbé őszinte. Nem paradoxon ez, hanem pszichológia; vagy ha tetszik, védekezési mechanizmus: az ember a reklámokkal és politikával túltelített környezetben önbecsülésének megőrzése végett megtanulta internalizálni a hazugságot. Mint a „létezőben” a cenzúrát. S ezt az internalizálást csak úgy lehetett ki-védeni, ha valaki – legalább önmagának – bevallotta. De nem éppen ezt teszi Monostori Imre ebben a könyvben? Az öncenzúra nélkülözhetetlen volt; hogyan is lehetett volna másként szerkeszteni egy „szabadság nélküli világban”? „Igen! A cenzor mindig a szerkesztő fejében volt. Ez nagyon eredményesen működött, mert az emberben lecsapódott az elmúlt negyven év tapasztalata. Nem kellett zsandár, besúgó, följelentő, a szerkesztő fejében ott voltak a beépített korlátok. Tudta, meddig mehet el: s ez a ket-tősség már megvalósította a cenzúrát, ez kétségtelen. Mégpedig anélkül, hogy a hatalom beavatkozott volna, vagy állandó, napi ideológiai tanácsadással terhelték volna az embert.

Ez az egész most megszűnt! De ettől nem lesz jobb a magyar irodalom. Nem lesz jobb az *Új Forrás* vagy bármelyik magyar folyóirat!”

És be volt építve a cenzor a szerzők fejébe is, legalábbis azokéba, akik főleg barátai-szerkesztette lapokba írtak. És volt bennük is annyi önirónia, hogy ezt bevallják maguk. Mert micsoda ember az, aki tudatosan veszélybe vagy legalábbis kínos döntésbe sodorja a barátját? Bizony, „így éltünk akkortájt Pannóniában”.

De akkor is, ma is a szerkesztő helyzete a nehezebb. Mert a szerző végül is akár el is tekinthet az olvasóktól – egy idő után egész jól meg lehet szokni –, de a szerkesztőnek mindig figyelnie kell rájuk, sőt órájuk kell elsősorban figyelnie. Ez pedig a nagy

piacgazdasági rendszerváltozással nem lett könnyebb, ellenkezőleg, még nehezebb. Ezt is Monostori fogalmazza meg legtisztességesebben, a tavalyi könyvnap alkalmából készült interjújában, a könyvkiadást szorító-kínzó gondok sorjázása után:

„És az olvasók? Hát igen. Ők az utolsó „láncszem”-ek, ők az utolsók a láncban. Ott állnak leforrázva és elszegényedve. Kik ők? Hogyan vélekednek a fentiekéről? Egyáltalán érdekli-e őket ez a „fentiek”? Vagyis hát a könyves emberek siránkozásai és tiprodásai? Nem azzal vannak-e inkább elfoglalva, hogy a mindennapi robot során és nyomán szorgosan önpusztító evickéléssel valahogyan mégiscsak a lét felszínén maradjanak? Isterjük, tudjuk, persze, hogy tudjuk a választ. Ezért is oly szomorúan lehangolt és lefokozott manapság a magyar irodalom és az olvasók régebben oly meghitt és talán még amolyan véd- és dacsözvétséget is alkotó, szinte bensőséges kapcsolata. Az irodalom, a művészet és egyáltalán, a kultúra befogadása, „fogyasztása” egyre inkább luxussá, amolyan különleges hobbivá vált, szinte a szabály – és minő könyörtelen szabály – ellenére létezik és működik még mindig.

Különben is: itt az Internet. Ha kell, ha nem. Ma ez az üzlet. Irdatlanul nagy üzlet. Persze oly módon, hogy óriási tételekben folyik az állami megrendelés. Hovatovább már a fegyver- és a gyógyszerimport olajozottan működő sémája szerint. Mint hallani: jövőre már minden egyes magyar középiskolában, 2000-re pedig valamennyi magyar általános iskolában is hozzáférhető lesz az Internet. Micsoda cinikus blaszfémia: miközben ugyanezen iskolák tanulóinak egyre hatalmasabb tömege *nem tanul meg soha olvasni.*”

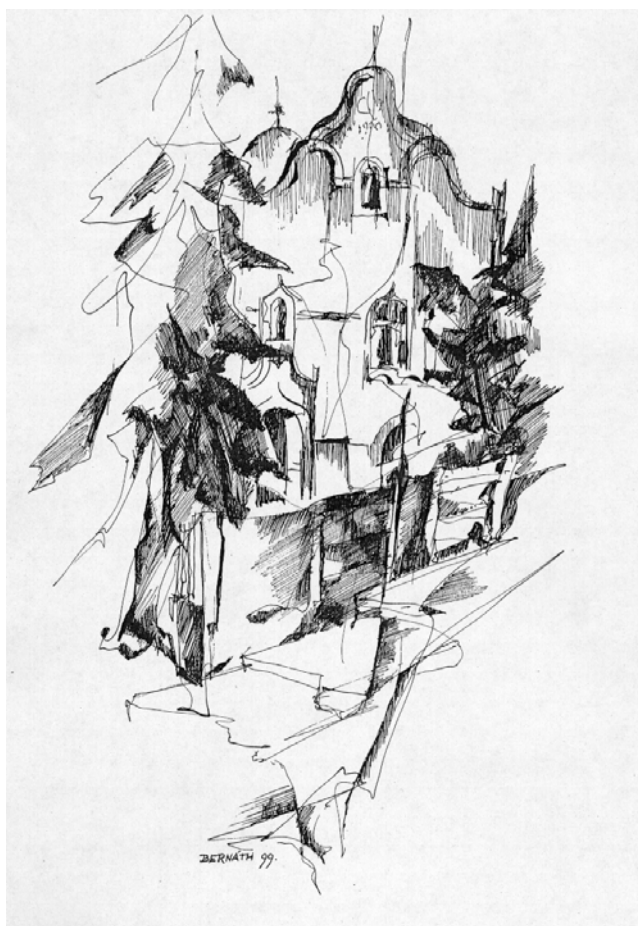
Es, tegyük hozzá, miközben 2000-re vagy 2002-re ezeknek az Internetbe bekapcsolt iskoláknak egy része már nem is létezik.

Ez a könyvnap interjú persze elsősorban a könyvkiadó Monostori Imre vélekedéseit summázza, de az Új Forrás füzetek illetve könyvek elválaszthatatlanok a folyóirattól, szervesen kiegészítik, amint a könyv végén, a változó folyóiratborítók fakszimiléi után ott láthatóak sorra a könyvek fedőlapjain is, a *Kötet nélkülől* (1986) el egészen Vasadi Péter *Mézizú vas-áig* (1998). Jó részük a folyóirat sikeres sorozataiból „nőti” könyvvé, mások a régióbeli költők művei vagy antológiái, megint mások tudományos monográfiák és dokumentumkötetek, elsősorban Németh Lászlóról. Mindez azonban a folyóiratkrónika recenziójára inkább már csak azért tartozik, mert némi barátságos vita a könyvek körül is keletkezett a megyei napilappal, s ebből kiderül, hogy az *Új Forrás* története, „legalábbis ahogy én láttam és látom” – írja válaszában a főszerkesztő – már 1995-ben készült vagy elkészült.

Ezt a legutóbbi évtizedről beszámoló V. részt különben is elsősorban dokumentumok képezik, amelyeket kommentárként köt össze a főszerkesztő. Illetve nem igen különíthető el dokumentum és „főszerkesztő”, egy-egy interjú, vagy az évfolyamok elé írt főszerkesztői huszonhat, huszonöt, vagy harmincnégy soros krónikát görgeti tovább. Amit sajnos a szaporodó temetések is: Holló Andrásé, Kollár Istváné, Vaderna Józsefé, Baka Istváné, Fodor Andrásé. Monostori Imre hűséges barát, sorain áthatol a megrendültség. Időbeli eloszlásukkal ezek a temetések mintegy tagolják az évtizedet: 1992, 1995, 1997. S hozzák a krónikába, mint szentek koporsói a katedrálisokba... nehéz megmondani, hogy mit; talán a múlhatatlan mulandóság bánatát? A krónika nyitott műfaj, őrzí a titkait. S talán éppen ezért életos műfaj, mutathatja az eleven életet, a jövőt. Ahogyan itt például kibontakozik a lapjairól folyóirat – könyvkiadás – tipográfia – könyvtár – Németh László Társaság – iskolák egymással szervesen összefüggő és csak helyi és regionális egységekben megszerveződhet, de nyomban megszerveződéskor

máris távolibb kapcsolatokra törekvő hálózata; a folyóiratnak ez az önnön teljesítménye által önmagán túllépése, ami minden eleven folyóiratot jellemez napjainkban így vagy úgy – a *Természet Világa* például diákpályázataival és iskolajárásaival, a *Tiszatáj* Diákmellékleteivel, a *Forrás Szerelmes földrajzaival*, az *Élet és Tudomány* Diákoldalainak mintegy „felsőbbfokú” és ragyogóan színes „mellékletévé” növelésével, hogy csak egynehány, nékem különösen kedves folyóiratot említsek – a folyóiratnak ez a kiterjedése önmagán túl, az iskola, a könyvtár, az eleven (és megintcsak iskolával kapcsolt) irodalmi társaságok; a mindennapok gondjai és örömei felé: ennek a regisztrálása valószínűleg *Az Új Forrás vonzásában* legaktuálisabb vonzása.

1999. június 7.

GAUGUIN : D'où venons-nous ? Que sommes-nous ? Où allons-nous ?

TROGMAYER OTTÓ

Embermértékű idő

AVAGY A TÁVCSŐ MELYIK VÉGÉN NÉZZÜK MAGUNKAT?

I.

Köz hely, hogy a távcső egyik vagy másik végén kukucskálva a dolgok nagyon távolinak, vagy nagyon közelinek látszanak. Optikai csalódás, hiszen ugyanolyan távolságra vannak, csak az emberi csalafintaság varázsolja őket kézzelfoghatóvá, avagy löki látszólag végtelen távolra.

Minden mértékünk emberi léptékű.

Különösen ilyen volt másfél századdal ezelőtt, hiszen a távolságot arasszal vagy öllel mérték, a kisebbet meg hüvelykkel, meg hajszál vastagsággal. Értjük is ezeket a mértékeket, térben, síkban, vagy időben.

Az újabb mértékek elvont fogalomná szegényedtek.

Az év az tavasztól tavaszig, vagy új esztendőől szilveszterig tart.

A fényévet nem értem, mert nem tudom megélni.

Hat generációra van szavunk, mely olyan időszak, ami még emberi emlékezettel átfogható – ez nagyjából másfél évszázad –, de évezredek, vagy évmilliókat már nem értünk. Az arasz, a hüvelyk látható, a mikron, vagy millimikron még csak el sem képzelhető.

Rövidre fogva: az emberi világkép az ember által megélhető szemlélet vetülete volt egészen századunk közepe tájáig. Napjainkban változóban, teljesen átalakulóban van, ámde egyelőre senki sem tudhatja, e változás mennyi ideig tart még. Ha ugyanis tegnap halt meg az utolsó patagóniai indián, akinek mezítelen lábbal a friss havon járó elődeivel még találkozott Darwin, akkor a középkor, vagy őskor még nagyon közelinek tűnik.

Várjunk csak!

Nem kell ehhez Darwin.

A harmincas évek végén még nagyon sok olyan család élt Magyarországon, akiknek csak egy pár közös cipőjük volt, s télen az vette fel, akinek feltétlenül ki kellett lépnie a házból. De sok cigánygyereket láttam magam is mezítláb szaladni a jeges úton. Ezek szerint az őskor mindössze hatvan évnire van az ezredfordulótól?

Nos, visszaértünk az embermértékű világszemlélet alapkérdéséhez. Az egyes ember, a kisebb közösség vagy szélesebb társadalom másképp ítéli meg, másképp éli meg a történelem nagy kérdéseit. Ezeken belül pedig az idő lüktetésének ritmusa, az ese-

mények sodrásának sebessége változó. Nincs szándékomban történelem órát tartani, csak szemléletet szeretnék érzékeltetni, mintegy nyilvános töprengésként, azzal a szándékkal, hogy másokat is töprengésre késztessek.

A magyarság őshazáját, azaz annak az embercsoportnak az őshazáját, akik uráli nyelven beszéltek, az Urálon túlra, az Ob kanyarulatának tájékára teszi a modern nyelvtudomány, és a régészeti adatok is ezt a feltevést látszanak igazolni. Innen jutottak el távoli elődeink a Káma majd a Volga vidékére, az első évezred utolsó harmadában Etelközbe, végül a Kárpát medencébe. Mindez röpké 4-5000 év alatt játszódott le. Ennyi idő kellett ahhoz a gazdasági változáshoz, mely a gyűjtögető életmódtól a nomád, vagy ha úgy tetszik, félnomád gazdálkodásig elvezetett. Egyiptomban már álltak a piramisok, amikor őseink még nem ismerték az állattartás fogásait. Igaz, ez a késedelem érvényes Eurázsia más zónáira is, a mediterraneum fejlődése ebben az időben gyorsabb volt, mint a tőle északra fekvő területek lakosságáé. Nem azért, mert itt okosabb, vagy butább népek laktak volna, hanem azért, mert a gazdaság, a kultúra vívmányai lassabban terjedtek az akkori központokból. Ezeknek a gazdasági, kulturális központoknak a mozgása úgy tűnik, keletről nyugat felé tart az elmúlt 5000 év során. (Mezopotámia, Egyiptom, a római birodalom, a német-római császárság, a középkori Nyugat-Európa, majd az ipari forradalom Britanniája, végül Észak-Amerika gazdagsága.) Mi, mármint őseink és közvetlen elődeink hazája mindig ezeknek a központoknak a peremén, vagy attól is távol feküdt. Így azután az új tudásátvitel is tovább tartott, ezt a „tovább”-ot lehet évezredekben, évszázadokban mérni. A közös hagyomány, elsősorban a nyelv az, amely ilyen iradatlan nagy időn át összetartotta, s néppé formálta azokat, akiket elődeinknek tarthatunk.

Ugy tartjuk, hogy a honfoglalás befejezése 900-ra tehető, azaz ekkor, az egykori római provincia, Pannonia is a magyar törzsek uralma alá kerül. A Dunát átlépve vették fel igazándiból a kapcsolatot nyugattal, hiszen tízezer éveken át a Duna volt a választóvonal Európa keleti és nyugati kultúrája között. Valljuk be, ez a történelmi hagyomány ma is érzékelhető. Csupán el kell beszélgetni a Nyírség, vagy a Rábaköz magyarjaival, s minden rögtön világossá válik. Pannonia megszállása azt jelentette, hogy az Alföld és a Dunántúl egyetlen nép uralma alá került, melynek keleti kapcsolatai korábban bőven voltak, a nyugattal pedig ezekben az évtizedekben kezdett megismerkedni. A törzsszövetség külső védelmi vonala, a gyepű határa, ekkor keleten, Przemysl táján, nyugaton az Enns folyónál volt. (Innen az „Operenciás tenger, azaz ober Enns mesevidék). S ekkor kezdődik igazán az akkori világ vezető gazdasági, ideológiai központjához, a német császársághoz való közeledésünk, a kor „modern” világhoz való kapcsolódásunk.

Ez a „rendszerátalakítás” körülbelül kétszáz évet vett igénybe. A kalandozások – rablóhadjáratok – alig több mint fél évszázad múltán mai szóval élve becsődöltek, a határt előbb a bécsi medencéig, majd a mai Burgenlandig vonták vissza. Géza fejedelem quedlinburgi delegációja, a mai brüsszeli tárgyalásokhoz hasonlóan, az Európához való csatlakozás igényével indul a bizonytalan kimenetelű útnak. A szerződésre a pecsétet István és Gizella házassága teszi, az első magyar király udvara, a sógor, Henrik császár rendszerét tükrözteti.

A kánaán azonban nem köszöntött be, a többség elszegényedett, s néhány évvel István halála után kitört az első pogánylázadás. Nagy valószínűséggel az új hit ellenzése csak leplezte az adószedők iránti gyűlöletet, hiszen az új rendszerrel együtt járt a kettős adófizetési kötelezettség.

Ha sejtették volna, hogy a huszadik század végén micsoda adóterhek lesznek!

A konszolidáció csak a 11. század végére jött el. Szent László és Könyves Kálmán törvényei bizonyítják a művelt nyugathoz való megérkezést. Most négyszáz esztendő nyugodt fejlődése következett. A magyar királyság nyugat-Európa többi államával egyenrangúvá vált. A szászok, „latinok” betelepítése, a hospesek érkezése csak újabb és újabb lendületet adtak a gazdasági, kulturális asszimilációnak.

Mátyás udvara a magyar királyság csúcspontja volt. Ekkor azután derékba tört a szép ívű fejlődés. VIII. Henrik Angliájának idején csatát s országot veszünk Mohácsnál, az ország három részre szakadt, s függetlenségét csak négyszáz év múlva, szárnyaszegetten, megcsönkítva nyerte vissza. A konzervatív török uralom nem követte a társadalmi-gazdasági fejlődés egyre gyorsuló ritmusát. Ausztria pedig a visszamaradó magyarországi állapotok fenntartásában volt érdekelt. Gondolom nem szükséges Kollonits Lipót hírhedt mondatát idéznem.

A megmaradást megint csak a nyelvnek, a drága magyar nyelvnek köszönhetjük.

Nem tanultak meg törökül sem, meg németül sem, hiába ültek várainkban török meg rác martalócok, hiába volt német nyelvű közigazgatás a kiegyezésig, hiába beszéltek nagyobb városainkban németül. A nép nyelve megmaradt magyarnak. Furcsa, vagy nem furcsa, 1526 után független Magyarországról, Kossuth néhány hónapját leszámítva, csak 1919 után beszélhetünk.

Úgy tűnik, hogy az utolsó 400 esztendő gazdaságilag nem hozott változást. A Kárpát-medence kimaradt az ipari forradalom áldásaiból, a bukott felkelések, forradalmak alig érintették az álmos jobbágyvilágot, az ipari átalakulás a 19. század utolsó harmadában, a „boldog békeidőkben” kezdett csak újabb arculatot adni a falusias országnak, az urbanizáció ugyancsak több száz éves késedelemmel, az egyetemi oktatás a nyugattól messze elmaradva, néhány kollégiumra támaszkodva éppen csak elindult. Talán jobb is, hogy a nemzet színejava holland, német egyetemeken tanult, azaz tanult volna, csakhogy igen keveseknek adatott meg, hogy tanuljanak, s tudásukat majd itthon kamatoztassák.

Közel kilencszáz évig nem volt nemzetiségi kérdés. István intelmei óta szívesen fogadtuk az idegeneket, nem gondolva arra, hogy később igazzá válik a közmondás: „Fogadd be a tótot, kiver a házadból”. Pedig a tótokkal nem is volt igazán bajunk. Mária Terézia telepítései közül a dunai svábok, ha nem is asszimilálódtak, de komoly gazdasági erőt jelentettek szorgalmukkal, hozzáértésükkel, kitartásukkal. A Csernojevics Arzén vezette rácok már úgy vették, ezt a földet nekik adta a császárnő. Vallásuk, írásuk is más volt, ámde a békés kereskedőkkel soha nem volt atrocitás, sem Komáromban, sem Ráckeven, sem Szentendrén. A 19. század hozta meg igazán a nemzeti öntudat föltámadását, előbb nálunk, majd sorban a környező etnikumoknál. Ne feledjük, 1889-ben a rigómezei csata ötszázadik évfordulóján Koszovó Polje még a török birodalom koszovói vilajetjéhez tartozott. Az Osztrák-Magyar Monarchia pedig semmilyen lehetőséget nem adott a nemzeti autonómiára. Decebál feltámadása is erre az időre esik, és sok más olyan legenda születése, melyek ürügyet teremtettek a nemzeti önállóság megteremtésére.

Ezeknek a mozgalmaknak egyik terméke lett az a milliók pusztulását jelentő első világháború, mely újra rajzolta Közép-Európa térképét, elvetve ezzel az újabb népiértés, békétlenség, gyűlölet magvait.

Belenézve tehát a távcső fordított végébe, összezsugorítva az időt, láthatjuk, hogy a történelem kereke évezredek, évszázadokat fordult, míg döntő változások szület-

tek, melyek a társadalom képét átformálva új távlatokat nyitottak. A magyarság úgy érkezett meg a huszadik század első felébe, hogy a Kárpát-medencében töltött ezer esztendő kezdetén átélt változás, az akkori világhoz, Európához történt felzárkózása óta, gazdaságilag alig lépett előre. Függetlenségét e század elején visszanyerte ugyan, ám a közel négy száz éves elmaradásból, az utolsó száz évben viszonylag keveset sikerült lefaragnia. Nyelvét megőrizve, elszigeteltebb lett az újkori nemzeti mozgalmak között, mint korábban, akár évszázadokkal előbb.

II.

Az emberiség történetében három nagy sorsdöntő gazdasági forradalom zajlott, zajlik le, melyek alapvetően meghatározták a társadalmak sorsát, kijelölték a jövő járható útját.

Az első, a termelő gazdálkodásra való áttérés forradalma volt, amely mintegy 9000 éve kezdődött az úgynevezett termékeny félhold területén (Mezopotámiától Kisázsian, Palesztinán át Egyiptomig elterülő táj), majd fokozatosan évezredek alatt ért el Észak-Európaig, vagy a brit szigetekig. Nagyjából 6000 évig tartott, míg Európa őslakói fokozatosan megismerkedtek a sorsukat évezredekre meghatározó új vívmánnyal, a paraszti gazdálkodás módszerével. A szántás-vetés-aratás ritmusa, függetlenül a társadalmi rendszertől, gyakorlatilag a huszadik századig változatlan maradt. Itt kell megjegyeznünk, hogy az előbb említettől függetlenül, más időszakban, de ugyanilyen típusú változás történt Közép-Amerikában, Afrikában, és Kelet-Ázsiában is. Alapvető különbség a termesztett gabonafélékben van (kukorica, köles, rizs).

A második nagy változást az ipari forradalom jelentette. Ez már kézzelfogható távolságra esik. A gépek ereje által kialakult tömegtermelés, újabb energiaforrások feltárása, a hírközlés forradalmi felgyorsulása alig három száz éves távlatból folyamatosan nyomon követhető. Ennek a forradalomnak a vívmányai csak napjainkra érnek el a világ minden emberéhez. Ahogy az előbbinél, itt is lépcsőzetesen terjedtek az új ismeretek, kiinduló területük Nyugat-Európa, s rendkívüli módon befolyásolták a társadalmi rendszereket.

Ráadásul ez a gazdasági forradalom az észak-amerikai kontinensen előbb érvényesítette hatását, mint Kelet-Európában, ahol a hagyományos termelés még viszonylag sokáig túlélte saját korát. Észak-Amerika különös szerencséje, hogy a bevándorlók már magukkal vihették az új tudományos eredményeket, találmányokat, s így magasabb lépcsőfokról indulhattak az újvilág új jövője felé. Úgy tudom, hogy az aratógépet már az elmúlt század közepén alkalmazták, míg nálunk csak e század negyvenes éveiben jelentek meg az eleinte ellenszenvvel fogadott furcsa masinák. Persze itt az emberi munka olcsóbb volt, mint a gép, ráadásul korábbi elterjedésük óriási társadalmi feszültséget gerjesztett volna, hiszen a földnélküli tömeg, a részes aratástól várta egész évi szűkös kenyérét.

Az első világháború után, a világválsággal egy időben, újabb világháború előkészületeként kiobbant a napjainkban is tartó tudományos technikai forradalom. A fizika, kémia, matematika jelenkori szellemóriásai alig néhány évtized alatt olyan új tudományos világképet hoztak létre, melynek hatását még nem tudjuk felmérni. Az ötvenes évek óta azután a televízió, majd napjainkban a számítógép, oly mértékben felgyorsította az információk áramlását, amire a század első felében gondolni sem mer-

tek. Az első világháború bakái nem tudták merre járhatnak, nagyobb részük analfabéta volt, térképet talán sosem láttak.

Magam beszéltem Nagy András tápai gazdával, aki Przemyslnél esett fogságba, Murmanszkon át került haza, úgy hogy a hajó fél Európát megkerülte, hiszen Fiumében szálltak ki, de fogalma sem volt, hogy messze járt. 1940 tavaszán komáromi házukhoz, a várostól 10–15 kilométerre fekvő Csémpusztáról hordták a tejet stráf-kocsin. Pista a tejes, nem ismerte a konnektort, s figyelmeztetésünk ellenére beledugta az ujját. Nagyobb baj hála Istennek nem lett, de föl nem fogta, mi az, ami megrázta. Ebben az évben már sikeres kísérletek, sőt adások voltak a chicagói televízióban.

Századunk közepén, az ország településeinek nagyobb részén nem volt villany, rádió sem minden háznál. Autó, telefon ritkaságnak számított. Igen sokan megjárták mindkét világháború poklát, de világlátottságukat nem tudták hasznosítani. Alig tíz év alatt azonban szinte minden új vívmány közkinccsé lett.

Az ezredfordulóhoz érve ismeretek tekintetében közel kerültünk a világ élvonalához, úgy ahogy az a 15. század végén történt. Sőt, a tudásanyag az egész társadalom tulajdonába került annak előnyeivel, hátrányaival együtt. Amíg azonban az újkor hajnalán még az egyén el tudta sajátítani a társadalom tudásának összességét, míg a 18–19. század fordulóján polihisztorok is éltek, napjainkra e tudásmennyiségnek csak kis szegmenseit tudja az egyén megtanulni. A tudás megszerzése, az ismeretek továbbfejlesztése, majd továbbadásuk folyamata hihetetlenül felgyorsult.

Nyelvünk sokat romlott századunkban. Az ötvenes években a fővárosi szleng hozott sok rosszat, majd a germanizmusok, anglicizmusok ártottak a falvainkban még tudálékosságtól el nem torzult magyar nyelvnek.

III.

Nyelvünk piciny sziget, az indogermán nyelvek tengerében. Népünk olyan fa, melynek gyökerei hihetetlen mélyre, és hihetetlen messzire nyúlnak, melynek ágain azonban megeredtek az évezredek során ráoltott rügyek, gazdagítva, különlegessé téve termését. Oly sok nép, néptöredék csapódott hozzánk a sok ezer kilométeres, évezredekig tartó vándorlás során, majd itt a Kárpát-medencében is, melyek ötvözetéből született az egy nyelvet beszélő magyar nép.

Mi lesz vele, a legújabb tudományos forradalom során?

Nem lehet tudni. Néhány jelenség azonban elgondolkozásra késztet. 25 év nem nagy idő, ha a képzeletbeli távcsőbe nézünk. A múltat összezsugorítva, talán nem is érzékelhető. Valami nagyon fontos mégis történt. Megszűnt a patriarchális család. A rokonok nem tartják a családi kapcsolatokat, jószerivel nem is ismerik egymást. Esküvőn, temetésen néha találkoznak, gyanakodva méregetik egymást, illegetik, mutogatják státuszuk jelképeit. Megszűntek a családi esték, amikor sokadszor hallgattuk meg szépapánk gáláns kalandját, vagy nagyapánk hőstetteit a Piavénal. A közelmúlt is megismerhetetlen régmúlttá aszalódott. Elmúlt az olvasás öröme. Verne vagy Jókai helyett képregényeket forgatnak a fiatalok, melyeknél a betűk nem válnak képpé fantáziájuk színpadán. Nem példakép már Zrínyi, Dugovics Titusz, Boka vagy Acs Feri és Nemeček sem, ma már az internacionális példaképek sem élnek túl néhány évet. Olyan folyamatban vagyunk, amikor a népek politikai elkülönülése mellett az egyének teljes uniformizálása folyik. Ízlésben, ismeretekben, szokásokban, erkölcsben, egyszóval mindenben. Ily körülmények között csak a nyelv, a rohamosan romló nyelv

az, amely megőrizheti magyarságunkat. Igaz ugyan, hogy a tudomány mai állása feltételezi, hogy ötven éven belül mindenki beszéli majd a közös nyelvet, mely nagy valószínűséggel az angol lesz. Ám hiszek abban, hogy ötven év múltán utódaink büszkék lesznek arra, hogy magyarul is jól beszélnek. Büszkék lesznek arra, hogy elődeink ezer éve hazát teremtettek Európa közepén. Remélem, tudni fogják a hét vezér nevét, s keresztnevüket a családnév után írják majd akkor is.

A nemzetiségi kérdések oldódása csupán idő kérdése, példa erre Elzász, Dél-Tirol, vagy Belgium. Idő kérdése a megbékélés, s amint fentebb láttuk, az idő, a történelmi idő nagyon relatív fogalom. A gyűlölködő környezet napjai és hetei is végtelennek tűnnek a szenvedő egyén, a kisebb közösség számára, ám az évszázadok sodrásában, az évtizedek még fertály órányit sem jelentenek. A megbékélés folyamatát lezárva, talán beigazolódnak Konrad Lorenz szavai, mellyel a törzsfejlődés egyik nagy kérdésére kísérelt meg választ adni: „a majom és az ember közötti átmeneti forma mi vagyunk.”

Valahogy így gondoltam röviden válaszolni arra a megválaszolhatatlan kérdésre, „*Honnan jövőnk? Mik vagyunk? Hová megyünk?*”

Szeged–Budapest 1999. június

KIBÉDI VARGA ÁRON

A multikulturalitás felé

I.

Mit jelent ez a többszám első személy, hogy értelmezzem a *Tiszatáj* kérdését? Mi magyarok? mi európaiak? mi a föld lakói? Valószínűleg az első válasz a helyes. A magyar múlt, a magyar jelen, a magyar jövő.

Ezt a hármas kérdést sokan szeretik úgy felfogni, mint a *nemzeti identitás* kérdését. A kommunizmus alatt nem illett nagyon a nemzetről beszélni – bár a Kádár-idők utolsó éveiben már egyre több magasrangú pártmber hangoztatta (előttem is), hogy a kommunisták is „jó hazafiak”. Most viszont divatos dolog. Csak az a baj – és ezt a szélsőjobboldal különös módon nem fogja fel –, hogy a nemzeti identitás egy nagyon bonyolult filozófiai és eszmetörténeti fogalom. Filozófiailag bonyolult, mert identitásról csak az beszélhet, aki ismeri azt is, ami nem-identikus, ami különbözik. Elég jól ismerjük-e szomszédainkat, az osztrákokat, szlovákokat, ruszinokat, románokat és szerbeket ahhoz, hogy kiemelhessük azt, ami minket megkülönböztet tőlük, ami csak reánk jellemző? Eszmetörténetileg pedig azért bonyolult, mert nem biztos, hogy az, ami szerintünk a magyar nemzeti identitás szerves része, nem tartozik-e éppúgy szomszédaink identitásképehez is. Egyes szerbek például még ma is a kereszténység védőbástyájának tekintik magukat a mohamedán bosnyákokkal és albánokkal szemben.

Vagy az lenne-e talán jellemző a magyar nemzeti identitásra, amit a hollandiai Mikes Kelemen Kör idei konferenciája központi témájának választott? „Magyar Főnix” a téma, az a hipotézis, hogy a magyarra az a szívósság jellemző leginkább, amellyel sok-sok veszített háború, forradalom és szabadságharc után mindig képes volt „porából megéledni”, feltámadni, mint a főnixmadár: azaz rendbehozni házatáját, felépíteni a hazát. Nemzeti ünnepeink a nagy elbukásokra emlékeztetnek, tankönyveink Mohácsot, Nagymajtényt, Világost, Trianont és november 4-ét verik a tanulók fejébe. Arról, hogy a Bach-korszakban, 1867 és 1920 után hogyan állt lassan talpra az ország és érte utól Európát, alig hallunk valamit. A tragikus hősiesség nem biztos, hogy magyar specifikum, a „hálátlan Nyugat” iránt érzett nosztalgia sem. A feltápaszkodás igen? A köznapok szívós munkája? – Ezeket a sorokat júliusban írom, a Mikes-konferencia szeptemberben lesz, nem tudom, milyen választ adnak majd erre a kérdésre az ott összesereglő történészek, írók, szociológusok.

Nincs olyan nép, amelyik a másikat jobbnak, nagyobbak, okosabbnak tartaná. A nemzeti érzéshez az is hozzátartozik, hogy mi vagyunk a legjobbak. Ezt tapasztalom kimondatlanul mind a három kultúrában, amelyben élek: se a magyar, se a francia, se a holland nem cserélne senkivel. Ezt tapasztalják 1989 óta mindenfelé a közép-európaiak, akiknek a nyugatiak bölcs tanácsokat osztogatnak: ők jobban tudják (ezt persze nem így mondják, de mégis).

Ha Európa nemzetállamokból állna, azaz olyan államokból, melyek területén mindenki ugyanazt az egy anyanyelvet beszéli és anyanyelvi kultúrát vallja a magáénak és azt a nyelvet sehol másutt nem beszélnék, akkor szép dolog lenne a nemzeti identitás. De Európában nemzetállam nincsen, még Franciaország sem az, bármenynyire szeretné: baszkok, bretonok, elzásziak követelik az anyanyelvi iskolát (sőt már a berberek is, mert az észak-afrikai arab világban elnyomják őket). A skót parlament most kezdte el működését. Az északnémet és az osztrák kultúra között nagyobb a különbség, a közös nyelv ellenére, mint az osztrák és a magyar kultúra között. (Tessék csak elolvasni Kaffka Margit vagy Krúdy Gyula osztrák kortársait.) Folytathatnám.

Európa, azaz a mi szellemi világunk évszázadok óta *multikulturális* (talán mindig is az volt), megfér egy országban egymás mellett több nyelv, több vallás, több hagyomány. Multikulturalizmusról most Amerikában beszélnek, de ügyetlenül, „political correct” módon. Jobb lett volna annakidején a monarchiát tekinteni (természetesen megreformálandó, modernizálandó) példának és nem szétdarabolni. Kik darabolták szét? A mesterséges nemzetállameszme hívei! Akiket a romantika megzavart, akik azóta „nemzetben gondolkoznak”.

Honnan jövünk? Egy természetes multikulturális világból. *Hol vagyunk?* A kommunizmus mindent zárójelbe tett, de most végre megpróbálunk kievickélni egy, a romantikus ideológia által rángerőszakolt nemzetállam-illúzióból, a trianoni traumából. *Hova megyünk?* A multikulturalitás felé, egy most már európai méretű multikulturalitás felé, amelyikről pontos elképzelése még senkinek sincs, se nálunk, se Párizsban, se Berlinben, se Londonban. Izgalmas huszonegyedik század vár egész Európára.

II.

A *Tiszatáj* kérdését másképpen is fel lehet fogni. Úgy, hogy a „mi, magyarok”-at lebontjuk kisebb egységekre: mi erdélyi (nyugati, stb.) magyarok, mi magyar értelmiségiek (újságírók, művészek, stb.) Ezen a további felosztáson belül én most a „nyugati magyar író” kategóriáját választom ki és ebből a szemszögből is szeretnék felelni a szerkesztőség hármaskérdésére – nagyjából megismételve egy két évvel ezelőtti a kolozsvári *Korunk*nek adott válaszomat.

Honnan jövünk?

A Kádár-rezsim második felében az a paradoxális helyzet állt elő, hogy Magyarországon kellett tudni, hogy van egy nyugati magyar irodalom, de ez elég is volt: tiszteltek, szerettek (esetleg irigyeltek is) minket, de nem olvastak.

Érdekes párhuzamokat lehetne vonni a nyugati és a szomszédországokbeli magyar irodalom magyarországi fogadtatása között. A budapesti mérce egészen más volt, mint, mondjuk, a kolozsvári vagy a müncheni, az újvidéki vagy a montreali. Ezt sok példával lehetne illusztrálni. Magyarországon a kritika alig méltatta a háború utáni romániai magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotását. Pusztai János *A sereg* c. regényét, mert atipikus volt, mert nem felelt meg a kisebbségi magyar irodalommal szemben táplált elvárásoknak (Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete nem említi; Balassa Péter pedig évekkel megjelenése után tőlem hallott róla először egy hollandiai látogatása során). Végel László, a kiváló újvidéki regényíró (akire egyébként Weöres Sándor hívta fel a figyelmemet, még a hetvenes években) panaszkodott néhány éve – még a jugoszláv polgárháború kezdete előtt – egy *Jelenkor*ban megjelent emlékezetes cikkében, hogy Budapesten senki sem kíváncsi arra, hogy mi a véleménye a posztmodernizmusról: mindenki csakis afelől faggatja, hogy milyen a vajdasági magyar író helyzete. Hasonló elvárások vették körül a nyugati magyar írókat is: a hontalanság és a honvágy voltak hivatalos és csalhatatlan budapesti kellékei.

Hol vagyunk?

Mit jelentett ezek után a rendszerváltás? A nyugati magyar író egy radikálisan posztmodern helyzetbe került. Utólag észreveszi, hogy a nagy narratívák neki is szabtak egy pontos, ideológiailag meghatározható szerepet: akár politikus alkat volt, akár nem, ő volt az, aki *idetartozott* ugyan, de *onnan* figyelte a dolgokat. Általában szerényen és anélkül, hogy tudta volna, de korrigált, beleszólt az otthoni helyzetbe. Volt szerepe, és most nincsen.

1989-ben ugyanis minden megváltozott. A véletlen különös játéka, hogy egyszerre szűnt meg az ő, a Történelem által ráerőszakolt szerepe, és a két legfontosabb nyugati magyar irodalmi folyóirat, a müncheni *Új Látóhatár* és a párizsi *Irodalmi Újság*.^{*} Különleges érdekességet annak, amit mond, nem kölcsönöz most már semmi. Megszűntek a nagy narratívák, megszűnt az ő kiváltságos helyzete is. Néha csalódást is érez,

^{*} Külön kell beszélni, mert nem illik teljesen a képbe – innen a lábjegyzet! –, a nyugati magyar avantgárdról, a párizsi Magyar Műhely körül kialakult irodalmi életéről, mely már a hetvenes évek végétől hatott Magyarországon, mely nem szűnt meg 1989-ben, és amelyik részben létrehozta az új magyar avantgárdot – és a régi rehabilitását! –, részben 1989 után integrálódott az otthoni avantgárd világba.

amikor arra gondol, hogy tekintélyét, az „odafigyelést” talán nem is annyira tehetségének, mint inkább helyzetének köszönhetette.

Haza kevesen telepedtek, az emigrációban töltött idő ehhez túl hosszú volt. A negyvennyolcas emigráció tizennyolc év után visszamehetett, a negyvenötös és ötvenhatos viszont csak negyven ill. harmincöt év múlva. Időközben meghaltak a rokonok, megváltoztak az ottani barátok és kialakultak a nyugati (francia, svájci, amerikai, ausztrál, stb.) beidegződések, elidegenedtek az agytekervények. Más a konyha, más a mindennapi élet ezer aprósága, más a gondolkodásmód. De marad a nyelv.

Hová megyünk?

Hova tartozik, kinek ír a szerepétvesztett nyugati magyar író? A Nyugaton maradt magyaroknak nem, hiszen azok rendszeresen hazajárnak, pontosan úgy, mint ő, és ott vesznek magyar irodalmat; a nyugati világról pedig nyugati nyelveken keresik az (irodalmi jellegű) információt. Az otthoniaknak se nagyon, mert azok a nyugati világról nem a nyugati magyar írók művein, hanem nyugati írók magyar fordításain keresztül informálódnak. Nem véletlen, hogy a legtöbb sikere magyar nyelvterületen olyan nyugati magyar íróknak van, akik valamennyire még az emigrációban is a magyar történelmi vagy szellemi valóságból táplálkoztak (itt gondolhattunk Domahidy Andrásra, de akár Határ Győzőre vagy Horváth Elemérré is).

A nyugati magyar író ma már kénytelen-kelletlen tudatosította magában a végleges gyökértelenség állapotát. Magyarul ír, de nem tudja, hogy elég-e a közös nyelv ahhoz, hogy kialakuljon egy író-olvasó kapcsolat. Lehet-e nyugati magyar íróknak olvasóközönsége magyar nyelvterületen? Salmon Rushdie-t nemcsak olyan angol anyanyelvűek olvassák, akik ismerik a mohamedán világot és különösen Pakisztánt. A kolozsvári és pécsi, a pozsonyi és debreceni, a budapesti és szegedi kritikára hárul a feladat, hogy megszerettesse az olvasókkal azt a különös magyar irodalmat, amelyik nem mindig, nem egyedül – és sokszor egyáltalán nem – a magyar valóságból táplálkozik. Figyelniünk kell az elkövetkező években, hogy mit ír a magyar kritika például Bakucz Józsefről, Karátson Endréről vagy Kemenes Géfin Lászlóról. Izgalmas kalandot és mérhetetlen gazdagodást jelent majd az a pillanat, amikor a kritika lassanként felfedezi és kimutatja, hogy a magyar nyelv eszközei olyan világokra és valóságokra is kiterjeszhetőek, amelyekről pedig ezen a nyelven beszélni nem lehetett.

PÉTER LÁSZLÓ

Még egyszer: Illyés és a Tiszatáj

HARMINC LEVELE ANNUS JÓZSEFHEZ

Amikor a Tiszatáj fél évszázados jubileumára Olasz Sándor főszerkesztő Illyés Gyulának (1902–1983) és a folyóiratnak kapcsolatáról kért tőlem írást, megkértem valamennyi hajdani főszerkesztőt, bocsássák rendelkezéseimre levelezésüket Illyéssel, akár pusztán hivatkozás erejéig, akár közzététel végett. Senkitől sem kaptam semmit. A jubileumi kiállításon azután láttam, hogy Annus József bőven kapott Illyéstől levelet, verskéziratot, s felelősségre vontam, miért nem kölcsönözte nekem ezeket a Tiszatáj 1998. márciusi számában időközben megjelent tanulmányomhoz.¹ Arra hivatkoztam, nem akart szerénytelennek látszani... De utóbb fénymásolatban rendelkezéseimre bocsátotta anyagát, és szíves engedélyével most pótlólag közreadom.

Annus József 1971 júliusában lett a Tiszatáj olvasószerkesztője, 1972 májusában főszerkesztő-helyettese. *Illyéssel ez utóbbi minőségében állott kapcsolatban.* 1989 és 1996 közt volt a folyóirat főszerkesztője.

Az első levél nem Illyésnek, hanem lányának, Ikának keze írása. 1974. február 8-ára keltezett levelével édesapjának megbízásából saját kezű kéziratot küldött: „azért én, mert apámnak néhány napra be kellett mennie kórházba kivizsgálásra”. „Szerencsére jók az eredmények és nemsokára itthon lesz.” Annus József azt rótta a fénymásolatra: „A Megy az eke kéziratát kértük(?)” Valóban: a fölszabadulás harmincadik évfordulójára készülődő ünnepi számhoz kérték az 1945-ben született vers kéziratát, és közölték is hasonlóan a Tiszatáj 1975. áprilisi számában. Eszerint a kísérőlevél keltezésében az évszám téves: az év elején szokásos hiba szerint még az előző év dátuma van rajta. Illyés naplójában utána nézve is biztos, hogy nem 1974, hanem 1975 februárjában volt a Szabolcs utcai kórházban.

A következőkben Illyés már maga írt. Érdekes, hogy a megszólítás után nem – magyar módra – fölkiáltójelet, hanem – francia módra – vesszőt tett, ám a levél érdemi első sorát mégis nagy betűvel kezdte:

1.

*Kedves Barátom,**Itt küldök három kéziratot is. Azt kérve, hogy külön-külön számban közöljétek. Először tán a prózát. S ennek a kéziratát juttassátok vissza hozzám.**Szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. V. 16

¹ Illyés és a Tiszatáj. = Péter László: Szegedi seregszámla. Szeged, 1999. 253–277.

Valami miatt a Tiszatáj másként képzelte a küldött próza és két vers közlését. Erre válaszolt hamarosan a költő:

2.

Kedves Barátom,

A kéziratokat kedved s használhatóságuk szerint közölbeted.

*Jó munkát kívánva
szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. V. 25

Mint már idézett dolgozatom bibliográfiai összeállításából kiderül, a Tiszatáj 1975. júniusi számában a *Menetszárad* és a *Súlyos évek szublimálása* című versei jelentek meg. A küldött próza, úgy látszik, valami miatt kimaradt. Talán ez okozta a közlési sorrendben előállott nézetkülönbséget is író és főszerkesztő között. A következő küldemény viszont éppen ismét próza.

3.

Kedves Barátom,

Hirtelenében ezt tudom küldeni. Ezt is csak ilyen gépiratban. Megköszönném, ha ismét lemásoltatnátok s egy példányt visszaküldenétek nekem.

*Szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. IX. 14.

A küldött kézirat a novemberi számban megjelent *Gyors jegyzetek*. Annus József szerint: „agyonjavított 5 flekk.”

4.

Kedves Barátom,

Azzal a kéréssel küldöm a végleges kéziratot, hogy kefelevonatot mindenképp juttassatok el hozzám.

És hogy a honorárium felét Domokos Mátyásnak fizessétek. Ha ellenkeznék, tudasd vele, hogy igen erős meghagyásom. S ti ne menjetek bele abba, hogy az egészet nekem külditek, adjam át én neki a felét. Tőlem még kevésbé fogadná el.

Szívélyes üdvözlettel

Illyés Gyula

1976. I. 6.

A szóban forgó kézirat Domokos Mátyásnak Illyéssel 1975. július 30–31-én folytatott, december 27-én és 28-án közvetített televíziós beszélgetésének szövege volt. Ezt a Tiszatáj 1976. februári száma *Kőasztalnál, Tihanyban* címmel közölte. Azóta olvasható Illyés Gyula Műveinek a Magyar Remekírók sorozatában megjelent kötetében (1982) és a Földes Anna összeállította *A költő felel* [1986] című interjúkötetben is. Annus Jó-

zsef a fénymásolatra ezt írta: „A tihanyi beszélgetést »megválták«. Mi a teljes szöveget kiszedettük, az utolsó pillanatban Tóth Dezső² egy-másfél bekezdést mégis kidobott. Az Illyés korigálta teljes szöveg a birtokomban van.”

5.

A következő levél éppen az interjú első, hasábkorrektúrájával kapcsolatos:

Kedves Barátom,

Igyekeztem minél gyorsabban postára adni a javító példányt.

Előbbi levelem pótlásául azt kérem, hogy Domokos Mátyásnak ne a honorárium felét, hanem a teljes összeget küldjétek el. Tőle származott a beszélgetés gondolata, a szöveg ki-nyomtatása. Én pedig a TV-től megkaptam a magamét.

Szívvelyes üdvözléssel

Illyés Gyula

1976. I. 14.

Kérünk a tördelt keféből is.

Annus József szerint a keltezés alatti „utóirat” Illyés Gyuláné, Flóra néni kézírása, ceruzával. Én nem tudtam volna megkülönböztetni Illyés írásától.

6.

Kedves Barátom,

Németh Lászlóról [a sor fölött beszúrva a következő szó] írni valóban másbóva <kell> ígérkeztem el.

De itt megy egyszerre öt vers is.

A lapszámozás sorrendjében légy szíves közölni. Az egyiket nem tudtam lemásolni már, az utólagos javításokkal. Arra kérlek, másoldtasd le te s küldj belőle nekem is egy példányt.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1976. IV. 4.

Az öt vers a májusi számban jelent meg: Szótvaró asszony, Elalvás előtt, Nem lesz háború, Világjárás után, Kézben a jövő.

² Tóth Dezső (1925–1985) irodalomtörténész, akkor a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága tudományos, közoktatási és kulturális osztályának helyettes vezetője; 1977-től kulturális, 1980-tól művelődési miniszterhelyettes.

7.

Kedves József,

A mintadarabot már jóval előbb elígértem az Új Írásnak.

Küldök viszont egyszerre hét verset is. A számozásuk sorrendjében kérném – egyszerre – a közlésüket. Kérve azt is, hogy a másolatból küldjetekek nekem is egy-egy példányt.

Van fölösleges abból a számból, amelyben Németh László Colbert-ja megjelent?³ S kaphatnék egy példányt.

Szívélyesen köszönt

Illyés Gyula

1976. VII. 12.

A hét vers (*Itt az évszak, Fémjelző idő, Kényszerű sötét, Tudj rendet, Kontárok közt, Hódolat a szigeti Zrínyinek, Kísértet*) a költő kívánsága szerint egyszerre jelent meg a szeptemberi számban. A Colbert-t közlő számot vagy nem kapta meg, vagy elkallódott, mert öt év múlva a 29. sz. levélben ismét kérte.

8.

Kedves Barátom,

Gratulálok a novemberi számhoz. Németh László írásai: nagy értékű földből-előkerült arany.⁴ És Fodor András két verse, különösen a második!⁵ Most kellene dolgoztatnotok őt, tán még prózában is. Ráterelni az elismerés fényét is.

A mellékelt verseket csak így tudom sürgősen küldeni. Kérlek, juttass vissza nekem is egy-[egy] másolatot.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1976. XI. 6.

Illyésnek az 1977. januári számban a következő versei jelentek meg: Nyüsztítés mögöttünk, Mi készül?, Otthon-rakás, Antológia, Sírföliirat.

9.

Kedves Barátom,

Köszönöm leveled. Válaszul íme ismét három vers is. Az elsőhöz oda írhatjátok mottóul (tehát oldalt szedve) hogy a Tiszatáj hűségeseinek. A harmadiknak az első része megjelent már napilapban, de az utolsó szakaszai kiadatlanok s így a vers ebben a formájában kész.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. I. 10.

³ 1973. április.

⁴ Németh László két ismeretlen tanulmánya: *Irodalom 45 után; A választásról.*

⁵ *Kegyelem, Álmatlan álmom.*

Az ekkor küldött versek már szintén gyorsan, a márciusi számban megjelentek: Fegyver és csoda, Futó torony, Finom fül magányos házban. A Fegyver és csoda alatt az alcím: (A csodafegyverek korában). Jobbra zárva a kért ajánlás: A Tiszatáj hűségeseinek.

10.

Kedves Barátom,

Itt küldöm a Sütő András megünneplésére kért sorokat. Van alkalmatok megtudni tőle: meddig mehet az ünneplés, hogy ne ártson neki?

Szeretettel

Illyés Gyula

1977. IV. 11.

Illyésnek az erdélyi író ötvenedik születésnapja alkalmából köszöntő írása *Sütő András nagy úton* címmel Balogh Edgár és Czine Mihály cikkeinek társaságában a júniusi számban látott napvilágot.

11.

Kedves Barátom,

Köszönöm kötetedet. Ez az első? Jó folytatást!

Itt megy három vers is.

A jelölt sorrendben kérem.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. V. 12.

Annus József valóban első könyvét, *Pányván* (Magvető, 1977) címmel megjelent elbeszéléskötetét küldte Illyésnek. A levéllel kapott versek (*Jogaink, Dugovicsok, Tanú*) a júliusi számban jelentek meg.

12.

Kedves Barátom,

Az Ady évfordulóra már két helyre is írtam.

A versek, gondolom, az én évfordulómra kellenének. Ezt meg valamiképp összeférhetetlennek érzem. Máskor inkább.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. IX. 14

E rövid levél nem kíván magyarázatot. A Tiszatáj novemberi száma Féja Géza versével (*Illyés Gyulának*), Alföldy Jenő tanulmányával (*Az anyanyelv ihlete*), Vasy Géza verselemzésével (*Bartók*) és Grezsa Ferenc drámaelemzésével (*Embereljük meg magunk*)

köszöntötte a hetvenöt éves Illyést. Nem ugyan a szám elején, mint szokta és szeretne volna, mert ott a „nagy orosz szocialista forradalom” hatvanadik évfordulóját kellett ünnepelnie.

13.

Kedves Barátom,

Itt megy ismét három. Olyan sorrendben kérem, ahogy megjelöltem. Megköszönném most is a másolatot.

Szeretettel

Illyés Gyula

1977. XI. 22

A küldött versek (Mezei séta, Amerre a ridegcsorda elvonul, Távirat) már az 1978. januári számban megjelentek. A Távirat ajánlása: Egy mellőzött művészeknek.

14.

1978. XII. 26

Kedves Barátom,

Köszönöm a fölszólítást. Hármat küldök. A jelzett sorrendben kérném a közlésüket.

A Naplójegyzetekről meg okvetlenül kérném a korrektúrát.

Szeretettel

Illyés Gyula

A három vers az 1979. áprilisi számban jelent meg: *Gyűrűk, A szél, a hab, az agy, A lápi tölgyes száradása*. A *Naplójegyzetek* a februári számban megjelent *Írói gondokkal* lehetett azonos.

15.

[1979.] VI. 24

Kedves Barátom,

Sietek válaszolni sürgetésedre. Július 1.-től Tihanyban⁺ leszünk, oda kérem hát leveled, ha valami főnnakadás lenne.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

⁺ Alsó Kopaszhegyi-ut 21, 8237

A levélhez mellékelte három vers (*Önbittek, Megkezeltek, Idegenvezetés*) az augusztusi számban jelent meg. Az utalás az esetleges főnnakadásra a júliusi számban megjelent *Búcsú Bibó Istvántól* című írására vonatkozhatott.

16.

Kedves Barátom,

Ablonczy Lászlótól nagy késéssel kaptam meg az interjúja szövegét, – Pestről küldték Tihanyba.

Ha közlitek, feltétlen csak az itteni javításokkal tegyétek.

De akkor is, kérnék még kefelevonatot.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1979. VIII. 24.

Kérlek, értesítsétek őt is, hogy közvetlenül hozzátok megy a kézirat.

Ablonczy Lászlónak *Beszélgetés Illyés Gyulával* című interjúja az októberi számban jelent meg.

17.

Kedves Jóska,

Régtől ki volt készítve számotokra ez a három. Köszönöm hát a sürgetést.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1980. III. 28.

A „három” (*Sírbontás, Catch as catch can, Zsilinszky emléke*) májusban jelent meg.

18.

Kedves Jóska,

Kívánok s remélek gyors fölépülést, kevesebb gondot.

Kéretlenül is küldök egyet egykori „írói gondjaim”-ból. Az Uj Tükörben emiatt szakítottam meg a sorozatot. A Trianonról írt mondat egyik szavát – már nem is tudom, melyiket – kitanácsolták volna, indokolatlan óvatossággal nyilván. Ha ott is támadna hasonló kétely, – veletek nem lesz szakadás. Viszont a közlés sürgős, hisz könyv-előszó is.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

Tihany, 198[0]. VII. 9.

Illyésnek ez az írása a Bajomi Lázár Endre válogatásában, jegyzeteivel és utószavával megjelent gyűjteményes kötet (*Ego sum gallicus captivus*, Európa Kiadó, 1980.) előszava lett. A könyv a második világháború alatt Magyarországra menekült francia hadifoglyok emlékezéseit tartalmazza. Illyés esszéje a Tiszatáj szeptemberi számában *Írói gondok* főcímmel, *Captivus gallicus* címmel jelent meg.

19.

Tihany 198[0]. VIII. 5.

Kedves Jóska,

Rád bízom, oda teszed-e, fő- vagy alcímül, hogy „Írói gondok”.

Boldizsár Iván közzétenné angolul is a cikket. Megkérlek, küldj neki egy kefelevonatot a Hungarian Quarterly címére, rám hivatkozva.

A színdarabot félig-meddig már máshova szántam. De közlése amugy is még messze van.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

A Tiszatáj 1979. februári számában egyetlen címként olvasható Illyés esszéje fölött az *Írói gondok*. A 14. levélből úgy következtetem, hogy ez lehetett az a *Naplójegyzetek*, amelynek korrektúráját kérte.

20.

Kedves Jóska,

Ha oda teszed az „Írói gondok”-at, igyekszem majd megfelelni a többes számnak. Addig is ez a három vers, a számozás sorrendjében.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1980. VIII. 26

Az *Írói gondok* szeptemberben, a három vers (Csillagesés hava, Őszi vendéglátás, Ha ti nem is) októberben jelent meg.

21.

Kedves Barátom,

Köszönöm a sürgetést. Még fektemben [a sor fölé beszúrva a következő szó] írva ugyan, de igyekszem betartani a határidőt. A szokásos kéréssel, a másolatokért.

Szeretettel ölel

Illyés Gyula

A postabélyegző kelte: 1980. november 10. A küldött versek a folyóirat 1981. januári számában jelentek meg: *Mentőöv*, *Öregkori versek*, *Távoli testünk*, *Gyógypedagógia*, *Vallásalapító*.

22.

*Kedves Barátom,
Mégkésve teszek eleget a szíves sürgetésnek. De most is készségesen.
Szeretettel köszönt*

Illyés Gyula

1981. II. 18.

Most is három verset küldött: az áprilisi számban jelentek meg (*Bőrömben el-
heverve, Neveletlen ház, Au-dessous des mûlées*).

23.

*Kedves Barátom,
Itt megy a Csoóri kettős ünnepére szánt köszöntés.
Szeretettel*

Illyés Gyula

1981. III 5

Csoóri Sándort Herder-díja és ötvenedik születésnapja alkalmából a Tiszatáj májusi számában Illyésen (*Kettős köszöntés*) kívül Kányádi Sándor és Sütő András is méltatta. Részletet közölt a folyóirat W. Platzgummernak, a bécsi egyetem rektorának leveléből is.

24.

*Kedves Barátom,
Köszönöm a fôlszólítást.
Ezt tudom küldeni. Rátok bízva most is a másolást.
Szeretettel s gratulációval Csoóri megvigasztalásáért.*

1981. V. 31

Illyés Gyula

A Tiszatáj júliusi számában a következô versei jelentek meg: Hûség, Ádám lázadásához, Ahol valaha minisztráltunk, Forgalom a Concorde téren.

25.

*Kedves Barátom,
Köszönöm az erdélyi vigasz-szavakat.
Még ezen a javított példányon is tettem egy két javítást.
Szeretettel köszönt*

Illyés Gyula

1981. VI. 5

A szeptemberi szám *Két flash-villanás a múltba* és *Jó szállás* című verseit közölte.

26.

Kedves Barátom,

Itt küldöm a korrekturát. Élve az alkalommal, hogy – gratuláljak a Tiszatáj már sorozatos sikeréhez.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1981. VI. 17.

27.

Kedves Barátom,

Némileg megkésve, de készséggel küldöm ezt is.

Szeretettel

Illyés Gyula

1981. VIII. 1.

A decemberi szám közölte a Családi kör – Cecén, Vadon nőtt gyümölcsfa és Történelem című verseket.

28.

[1981 decembere előtt]

[Írógéppel:]

Történelem

Tovább, tovább! Egyikünk – elesett?

[Az Itt pótlólag, kézzel beszúrva:]

Itt csak beállítás < volt, > [fölé] lehet! < sohasem > [fölé] Nem kiállítás!

Feküdtem, lám. De kié is a seb?

Éj volt. És csönd, mint Petőfi mögött [kézzel:] s felett

a < kozák > lóziabálás.

x

[Kézzel:]

Kedves József,

Ha lemásoltatod, küldj most is példányt nekem is.

Szeretettel

I. Gy.

A javított gépirat a vers keletkezésének tanulságos ábrája.

29.

Kedves Jóska,

Nem történt baj. Illetve, sose essék nagyobb. Akinek csipetnyi nyelvérzéke van, rájön, hogy ott csak tereh lehetett. Kijavítani is kár.

Mégis, hogy értelmesen vezekeljetek: küldesd el, kérlek, a Tiszatáj-nak azt a számát, amelyben Németh Colbert-jét közöltétek.

*Szeretettel s őszintén
vigasztalólag*

*Illyés Gyula
1981. XII. 11.*

A *Vadon nőtt gyümölcsfa* című vers 1. sorának hívó rímére (*te, tele*) a 4. sor így válaszol: *roppant a tereh!* E helyett – a textológiai szokásos banalizációs lélektani törvénynek megfelelően, amikor az okoskodó szedő vagy túlbuzgó korrektor a számára ismeretlen, ritka vagy régi szót közönségesre, szokványosra „javítja” – ez jelent meg, ráadásul ritkítással: „a t e r e k!” Ez bántotta Annust Józsefet, ezért vigasztalta Illyés. A Németh László *Colbert-jét* tartalmazó 1973. áprilisi számot öt évvel ezelőtt Illyés a 7. sz. levélben már kérte.

30.

Kedves Jóska,

Restellem, hogy nem érkezett még hozzád példány a Közügyből. Itt megy.

S legujabb serkentésed eredménye.

Szeretettel ölel

*Illyés Gyula
1982. I.*

A serkentés eredménye, a *Mohamed kardja* című vers a Tiszatáj márciusi számában jelent meg. Utána Illyés életében még egy, csaknem egy év múlva, az 1983. februári számban, a *Dantei fürgetegben*.

A költőt egyre elhatalmasodó betegsége gátolhatta már a korábbi termékeny részvételre a folyóirat életében. De 1973 és 1982 között, mint Annus József nekrológiájában (1983. június) írta: Illyés volt a Tiszatáj legszorgalmasabb főmunkatársa.

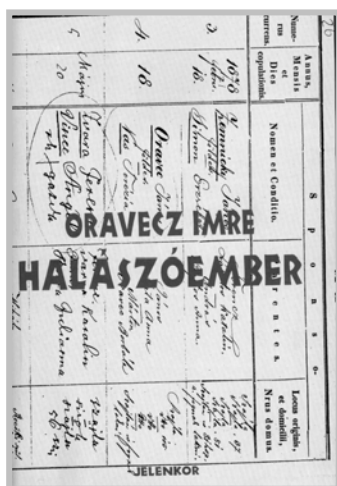
Az emlékezet könyve

ORAVECZ IMRE: HALÁSZÓEMBER

Az Oravecz Imre költészetéről készített kismonográfiában e sorok írója igyekezett viszonylag óvatosan alakítani a *Szajla*-versekről nyújtott interpretációt, ismervén a kötetkompozíció jelentőségét Oravecz műveiben s tudván azt, hogy az akkor olvasható szövegek, illetve az Oravecz „egybegyűjtött verseinek” kiadásában (*A chicagói magasvasút montrose-i állomásának rövid leírása*, 1994) prezentált válogatás még korántsem kínál megbízható képet a készülő könyvről. A végül is új címmel (*Halászóember*) és megváltoztatott alcímmel (*Szajla. Töredékek egy faluregényhez*) megjelent könyv már önnön könyv-voltával is jócskán befolyásolja a benne foglalt, közel 260 vers kompozícióját és talán státuszát is, amelyben fontos – ha nem is akkora, mint amekkorát néhány kritikus tulajdonított neki – szerep juthat a terjedelemnek is. Az elkészült kötet nyolc ciklusba osztja a verseket, amivel nagyjából egy tematikus elrendezés igényét teszi felismerhetővé, és – különö-

sen az alcím sugallatára – felvetheti (s a mű eddigi kritikai fogadtatásának tanúsága szerint fel is vetette) a regényként, történetként való olvashatóság kérdését is. Ez – poétikailag legalábbis – eléggé kényes kérdés, amennyiben sem a tematikus, sem valamely időrendiséget vagy történetet sugalló elrendezés nem szavatol feltétlenül egy komplikált műfaji transzformáció végrehajtásáért s itt Oravecz alcíme alighanem nagyon pontos önértelmezést nyújt: valóban érzékelhető a „faluregény” egyfajta műfaji árnyéka, ám a *Halászóember* könyv-konceptióját sokkal inkább a helyettesítés alakzata mentén érdemes megközelíteni, azaz egy olyan verseskönyv képlete szerint, amely mintegy az említett műfaj (és – nem utolsósorban – az azt lényegileg konstituáló befogadói elvárások) helyére lép vagy azt helyettesíti.

A *Halászóember* alapvetően az emlékezet könyve. Az emlékezés poétikai attitűdjei, illetve a beszédhelyzetet meghatározó időalakzata Oravecz különlegesen sokrétű költészetének mindig is kitüntetett (és mindig újabb kihívást jelentő) költői problematikája volt s a *Halászóember* emlékezetfelfogása így óhatatlanul is visszautal a korábbi kötetekére. Aligha kérdéses, hogy az új kötet ebből a szempontból nem követi az 1972. szeptember radikális, létmódjában a nyelvnek kiszolgáltatottként felmutatott emlékezés- és felejtésalakzatait, annál is inkább, mert itt a beszédhelyzetet sem egy mindent megelőzően odaértett dialogikus szituáció struk-

Jelenkor
1998
451 oldal,

túrája határozza meg, hanem sokkal inkább a „feljegyzés”, a számbavétel, a felsorolás műveletei. Ez eleve az emlékezet „létrehozásának” attitűdjéhez köti a *Szajla*-verseket, azaz sokkal inkább az „emlékezet”, mint az „emlékezés” (e különbség érthetőbbé tételéhez célszerű a német „Gedächtnis” és „Erinnerung” szavak elentétének teljesítményét igénybe venni) válik e könyv tétjévé.

Az sem igen téveszthető szem elől, hogy a „Gedächtnis” Oravecz művében hangsúlyosan nyelvként tételveződik, az emlékezet „alapítása” pedig nyelvi folyamatként. Szajla, amely eminensen helyként alkotja meg az emlékezet kereteit, a versek nyújtotta leírásaiból gyakorlatilag egyfajta térképként „áll össze” a figyelmes olvasó számára s mint ilyen, a kötetkompozíció az emlékezet, a megőrzés topográfiajaként értelmezhető (ezt kiemeli az is, hogy a *Halászóember* hangsúlyosan könyvként prezentálja önmagát, amit a kötethez csatolt tárgy- és címregiszterek is jeleznek). Ugyanakkor ez a térkép csak a nyelviileg örökített s nyelvként (szavakként, megnevezések formájában) megőrzött helyre utal vissza, hiszen – amint azt a versek visszatérően tematizálják – az egyes nevek olyan területekre vonatkoznak, melyek azonosíthatósága (elhatárolhatósága) csak azok számára egyértelmű (s a versbéli én ezek egyikeként prezentálja magát), akik e neveket adták. Szajla „térképe” ily módon egy olyan „könyvtérkép” formáját ölti, amely az emlékezet eme topográfijával (s a helyeknek a költői emlékezet és képzelet általi „benépesítésével”) a költői teremtés, a nyelv, a megnevezés általi létrehívás gesztusának egy sajátos átértelmezését implikálja: egyrészt az emlékezés és az időbeli távolság logikája mentén rendezi el azt, másrészt egy közösség életmódjának megörökítését lényegében annak poetizálásaként hajtja végre. Ezzel a közösségteremtő, illetve annak világát konstituáló nyelv költői „te-

remtőerejét” mutatja meg, jelezve így tulajdonképpen azt is, hogy az emlékezet megőrzése (vagy méginkább: „alapítása”) egyedül a nyelv teljesítményeként valósulhat meg.

A kötet emlékezetfelfogása tehát elsősorban egy „Gedächtnis”-típusú, külsődleges, „tároló” és számbavevő emlékezés képletére épül, ez azonban egyedül a subjektív „visszaemlékezéshez” való viszonyban válik megragadhatóvá. Minden kis emléktöredék a visszaemlékező én subjektív múltjának gyerekkori élményekre vagy történetekre visszautaló jeleként vagy nyomaként jelenik meg, azaz a felidézés szemiotikai praxisának mintája látszólag nem a nyelv mint megosztható mnemotechnikai szabályrendszer, hanem sokkal inkább egy önnön identitását folyton újjáteremtő tudat működése. Mégsem fogható fel akadálytalanul az „Erinnerung” értelmében: a megőrzés, a számbavétel imperatívusza ugyanis helyenként kifejezetten rászorul a visszaidézett múlt meg nem tapasztalt s csak a képzelet által rekonstruálandó vagy egyenesen forrásokra, „kutatómunkára” szoruló megalkotásának prózai teljesítményére s csak ezzel kiegészülten nyeri el teljes értelmét (pl.: „Hahinni lehet a számozásnak,/ erre lehet a falumag,/ [...] / mert itt áll dédnagyapám háza, / mely a régi anyakönyvekben nulladik számú házként szerepel,” – *Kusnyár-köz*). Ez azt is jelenti, hogy az emlékezet létrehozása abban az értelemben is konstruktív műveletként artikulálja a *Halászóember* poétikai önértelmezését, hogy az emlékezés modalitását itt erőteljesen meghatározó nosztalgikus hangvétel s a „hiány” emögött rejlő alakzatai maguk is e folyamat produktumai inkább s így – a hangvétel határfunkciója ellenére – nem, illetve csak ilyen értelemben illeszkednek egy elvesztett Éden sémájába (ami persze nem jelenti azt, hogy e hiányélmény elveszteni tragikus modalitását, sőt: az emlékezet „megalapításában” feltároló veszte-

ség feltehetőleg tragikusabb tapasztalat, mint a felejtés).

Az emlékező visszatekintő szemszöge a múltat általában a felnőtté válás következményei felől látatja és keresi, s ennek során az egykor saját mindig már idegenként, elvesztként jelenik meg s ilyenként jut értelemhez, ám – éppen azáltal, hogy ezt a perspektívát a hiány tapasztalata határozza meg – a feltárukozó értelem egyben érvényét is veszti, hiszen a jelen, vagyis az emlékezés időbeli kontextusában nem kereshető vissza (ez jól látható a versek egyik leggyakoribb időszembesítő sémájában, amely a gyermekkorban „valós” értelmük nélkül megszerzett tapasztalatokat szembesíti azok utólagos feltáruásával, ami egyben e viszony inverzét is feltárja: a felidézett emlék idegensége nem képes összekötni a múltat a jellel). Az emlékezet tehát nem közvetlen, az emlékező identitásában adott tapasztalatként, hanem csak közvetetten hozzáférhető – s a megőrzésre, a katalógusszerű felsorolásra éppen ezért igényt tartó – múltként ölt alakot. Ezt jelezheti az is, hogy a versekből vagy hiányzik a múltbeli emlékek átalakulásának-újraformálódásának vagy értelmezésének folyamata, vagy éppen a jelek, nyomok magyarázatára tett kísérletek hiábavalóságára derül fény, mint pl. a kötet egyik legszebb darabjában, a *Donna June Ewing fényképében*, ahol a talált fotó lassan kibontakozó, aprólékos leírását éppen a kép rekonstruálható tárgyi környezete és létrejöttének felkutathatatlan története közötti feszültség dinamizálja (a *Halászóember* jellegzetes fotó-versei – az említett mellett pl. a *Kodak* vagy az *Egy fényképre* – a képet annak leírása során szinte észrevétlenül emlékké, a fotó létrehozásának nyomává transzformálják: ezt jól jelezhetik a leírásokat megszakító felismerések, amelyek a kép valamely eleméből, pl. az árnyékból már nem a kép „jelentésére”, hanem a képből

kimaradtakra, pl. a fotó készítőjének kiletére következhetnek).

A *Halászóembert* mint az emlékezet könyvét tehát egy olyan kölcsönviszony határozza meg, amely a felidézett múlt „saját”, ismerős karaktere és elvesztségéből vagy már rekonstruálhatatlan hiányosságából fakadó idegensége között létesül s amely így minden valódi emlékezésfolyamat autentikus „helyeként” érteendő. Nem arról van szó tehát, hogy a múlt e nagyszabású katalógusa egyszerűen a megőrzés eléggé problematikus s így kissé illuzórikus lehetőségére alapulna, Oravecz kötete sokkal inkább azt tanúsítja, hogy az emlékezetben a saját szükségszerűen idegenként, az idegen pedig különös ismerőségében mutatkozik meg. Ezt egyébként a kötetbe „rejtett” életrajzi, illetve családtörténeti narratíva is visszaigazolja, amennyiben ennek kitüntetett eleme az a generációkon keresztül öröklődő tapasztalat, amely a szülőföld elhagyása és a visszatérés örök dilemmájában ragadható meg s amely a könyvön belül a „számvetés” kiemelt önértelmező horizontját képezi (elsősorban a *Beszélgések nagyapámmal* c. ciklusban).

Az ily módon szituált emlékezet egyik legsajátabb vonása a nyomszerűség, ami éppúgy felismerhető a megőrzött tárgyak közismert múltidéző teljesítményében (pl.: *Gyúródeszka*), mint *Az erdő óhajása* c. ciklus kis történeteiben, valamint abban is, hogy a különböző portrékat az köti össze, hogy az egykori rokonok, ismerősök életútját a könyv egyaránt a sorssal szembeni sajátos passzivitással jellemzi (itt persze meg kell jegyezni azt is, hogy e téren kísért a leginkább az eszményítés réme a könyvben, amennyiben a különböző alakok feltűnően egyformán dolgoznak, rendszeretők, segítőkészek stb.). Ezekben a szövegekben válik egyébként a legvilágosabban érzékelhetővé, hogy az emlékezés, a megőrzés művelete Oravecz számára (nemcsak a megidézett világra,

hanem a saját sorsra, sőt a visszaemlékező énrre is vonatkozó) gyászmunka is egyben (bár, a Freud által kifejtett viszonylat értelmében, inkább melankolikus karakterűnek nevezhető), ami már csak azért is érdekes lehet, mert az 1972. szeptemberben ez a gyász még sokkal inkább összekapcsolta az emlékezést a felejtés és a „kitörlés” stratégiáival, amelyek a *Halászóember*-ből hiányoznak.

A nyelvben létesülő ironikus perspektíva azonban, amely az *Egy földterület növénytakarójának változása* óta egy, a „prózai” nyelv heterogenitását kihasználó poétika alapjait képezi Oravecz költészetében s amelyet mégis oly ritkán érzékel a recepció (nincs ez másként a *Szajla*-versek esetében sem), a *Halászóember*-ben is lényeges szerephez jut. A dikció sajátos monotonijával, a tagolásukban az élőbeszédet követő, ugyanakkor előszeretettel az addíció egyes alakzataival, az ismétléssel, a felsorolással és különböző önkorekciós nyelvi fordulatokkal jellemezhető versek kompozíciója talán éppen itt (a „prózai” soknyelvűségben) kínál kapcsolódási pontokat az alcímben felvetett regényszerűséghez. A legfeltűnőbb azonban az lehet, hogy a pontos leírás sajátosan oravecki poétikája ebben a kötetben is rendkívül gyakran nyit teret az ironikus (illetve, a használt nyelvre irányuló s eny nyiben öironikus) modalitásnak, ami a leginkább abban figyelhető meg, hogy a szövegek milyen sűrűn élnek különféle idézetekkel, a mindennapi nyelvben rögzült (teljességgel antipoétikus) frazémákkal, de érzékelhető pl. sok dezorientáló verscímben is, amelyek a leírás műveletére magára is csak formálisan utalnak. A felsorolás, a szintaktikai mellérendelés fontos kompozicionális szerepe pedig éppúgy elidegenítő, a nyelvi „anyagra” valóban mint anyagra rámutató hatással bír (csak egy példát ideidézve a *Buksi III* kutyatetem-leírásából, amely jól mutatja azt is, hogy miként épül be az adekvát leírás

céljába állított kiterjedt képies mellérendelés-sorozatba egy képi eredetét már elvesztett frazéma, majd egy grammatikai paradigma, amely mintegy nyelvtanilag is „szétbontja” a leírás tárgyát: „kihúzza, / szétmarcangolva, / meghempergetve, / összenyálazva, / közszemlére téve, / [...] / egymáson, / egymás mellett, / egymástól távol, [...] / ott volt másnap minden, / mi maradt belőle,”), mint a könyv központi tematikájára utaló rendhagyó alakú kifejezések vagy tájszavak sűrű előfordulása.

A kötet tehát nemcsak az emlékezésfolyamat inszcenírozásában, hanem nyelvhasználatában is mintegy távolságot tart önmagától, illetve felkínálja vagy felvilágitja egy távolságtartó, külső perspektíva teljesítményét is. Ez a heterogén nyelvi tér pedig nagyszerűen él a versszerűség visszafogott jelzéseivel is, pl. a gondolatritmusos és az élőbeszédszerű tagolás viszonyának különféle alakításaival és a rímek, rejtett rímképletek árnyékszerű jelenlétével, amelyeket Oravecz finoman bontakoztat ki, majd bont le és így a maguk dinamikájában prezentál (ennek egyik legszebb példája a kötetben a *Fohász* c. vers). A *Halászóember* legnagyobb erénye talán éppen az, hogy Oravecz ismét példát mutatott arra, hogy ez a egyszerre költői és nagyon is prózai, az élőnyelvhez közelálló, ám attól egyszerre el is távolodó nyelv milyen nagy és milyen sokrétű teljesítményre képes, pl. arra, hogy az emlékezés, a múltidézés regisztráló attitűdjét és a gyász komor modalitását éppen azáltal ironizálja egyben, hogy végtelenül következetesen ragaszkodik hozzá.

Ez befolyásolhatja azt is, hogy a viszszaemlékező, alapvetően a múlt uralmával jellemezhető beszédhelyzet (minthogy képes a saját megszólalás perspektívájától is távolságot venni) saját grammatikai egységét is megbontja, ami különös hatást fejt ki pl. a könyv jellegzetes, a „mintha” modalitásában megfogalmazott szövegeiben. Idesorolható pl. az aposztrophé alakzata

a *Beszélgetések nagyapámmal* c. sorozat fikatív dialogikus terében (amely a könyv lírai énként is megszólaltatott szereplőire is kiterjeszhető), ahol így lehetővé válik az, hogy az én önmeghatározása is beilleszkedjen a kötet emlékezetkonceptiójában, azaz ne közvetlenül, hanem egy – szintén csak nyomként, feltételezésként feltáruló – örökséghez való folytonosan kérdező viszonyulásként nyilvánuljon meg (ettől a logikától csak a könyv záróciklusában, a *Közelítő nap*ban megjelenő, viszonylag sematikus önmegszólító formulák térnek el, amelyek helyenként egy szentimentális, „önsajnáló” hangvételt kísértésével kénytelenek szembesülni).

A saját idegenként, az örökség nyomként való hozzáférhetősége így lényegében a kötet többféle távlatból reflektált nyelvhasználatában is megvalósul (mint Oravecz esetében ez talán várható is volt, ez a könyv is tartalmaz néhány idegen – angol – nyelven írt szöveget, amelyek közül az egyik – *Grandma's secret* – kifejezetten sikerültnek mondható), ami azért lehet fontos, mert – mint már szóba került – az emlékezet létesítését a *Halászember* nyelvi feltételekhez köti, elsősorban a megnevezés lehetőségéhez (ebből a szempontból érdekes lehet, hogy a versekben megidézett világ egyik legsajátabb ismertetőjegye a saját nyelvben-névalkoltásban rejlik, amint arról a *Nevek*, a *Fű* vagy a *Lak* c. versek tanúskodnak). A *Halászember* nyelvszemlélete tehát megintcsak annak bizonyítéka, hogy a múlt „rekollekciója” sokkal közvettebb folyamatként megy végbe, mint amilyennek első pillantásra tűnik. Az, hogy a *Szajla*-versek nyelve részint önironikusan is működik, éppen ezért ismét megkettőzi a visszaemlékezés modalitását: a leírás, a pontos, részletező megnevezések és meghatározások összeszövődése a – heterogén – élőnyelv készen kapott elemeivel ugyanis nemcsak ezt az iróniát teszi lehetővé, hanem kitermeli egyben az emlékezés

mint gyász tragikus aspektusának nyelvi vetületét is, hiszen azzal, hogy az eltűnt szajlai világot nyelvi világként, életmódját nyelvi valóságában prezentálja, a nyelvhasználatra irányított többféle perspektíva a visszatérés (pl. a megnevezés által biztosított azonosság) egyszerű képletét is érvényteleníti.

A versciklusok mögött rejlő „narratíva” természetesen többé-kevésbé egy hanyatlástörténetbe rendeződik, amely a felidézett világ eltűnésének történeteként ragadható meg. Ugyanakkor – s ez már a kötetkompozíció teljesítménye – eltűnés és feltárulás viszonya egy inkább ciklikus (az eltűnés/visszaszerzés, elszakadás/visszatérés szemantikai mozzanatai mentén elrendezhető) sémát is feltár, amely aligha független attól, az egész kötetten végigvonuló analógiától, amely az idő múlása és a természeti folyamatok között felismerhető s amelyet viszont az egyes szövegekben éppen a visszatekintés reflexív beszédhelyzete szakít meg. Így az említett tragikus narratíva nem annyira a múlttól az (elértéktelenedett) jelen, vagyis az elmúlás felé haladó mozgásként írható le, mint inkább a folytonos múltá válás, a múlt (több értelemben is érvényes) hatalmának végtelen ismétlődéseként, sőt mintha e szükségszerű múltbeliség éppen a kiterjedt rekollekció eredménye lenne, amely során – ahogy a *Nagyanyám az útmenti gombázásról* egyik sora fogalmaz – „egy idő után elválnak egymástól a dolgok,” s amely tehát képtelen ezt a múltat a maga teljességében „újrateregetni”.

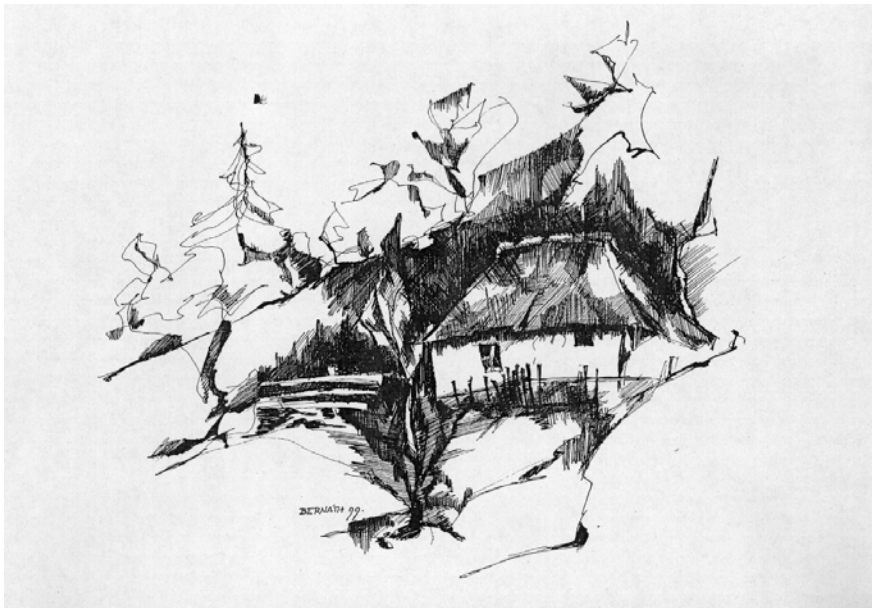
Innen magyarázható az is, hogy – akár csak az *1972. szeptemberben* – a *Halászember* időszerkezetében a jelen és a jövő teljesen egybeesnek és a halál elérkezésének üres horizontját vázolják fel az egész emlékezésfolyamat számára. A *Közelítő nap* ezért – a *Beszélgetések nagyapámmal* mellett – az én önmeghatározása szempontjából a könyv másik kitüntetett ciklusának nevezhető, melynek halál- és jövő-

élménye nagyjából az 1972. szeptember zár-
latáéval azonosnak nevezhető. Itt azonban
értelemszerűen nem a felejtést, hanem
a véghezvitt emlékállítás hagyományos
költői gesztusát értelmezi át ez a befejezés,
azt sugallva, hogy emlékeinek felsorolásá-
val, múltjának összegyűjtésével az én
identifikációs kísérlete szükségszerűen ku-
darcot vall. Azzal, hogy összes emlékét
megörökítette (ami azt is jelenti, hogy
külsővé tette, elidegenítette magától), saját
identitása kiüresedett, amit az elképzelt
halál tematikájához kapcsolódó szövegek
rezignált hangvétele éppúgy jelezhet, mint
az, hogy az én már nem emlékekkel ren-
delkező tudatként, hanem egyre inkább
emléktárgyak gyűjteményeként jeleníti
meg saját világát.

Az a sajátos képlet, ami így feltárul (az
összegyűjtött emlékek révén megőrzött
múlt és a saját múltjához melankolikusán
ragaszkodó s azt ezáltal elidegenítő, a jelen
és a jövő, pontosabban a halál üres hori-
zontjába vetett én ellentéte), alighanem

egyértelműen eltávolítja a *Halászóembert* a
fogadtatása során sokszor lehetséges törté-
neti kontextusként emlegetett ún. népi
irodalom hagyományától. A *Halászóem-
ber* fő poétikai dilemmája az emlékezés és
az emlékezet létrehozásának autentikus
költői lehetőségeiben és határaiban kere-
sendő, melyeket Oravecz – akárcsak egyik
hőse az öregséget – „tárgyilagosan, nagy
hozzaértéssel, szinte szakszerűen” (*Péter
bátyám*) állapít meg. A könyv teljesítme-
nye – a szó egy reflektáltabb értelmében –
sokkal történetibb annál, mint azt az
említett kétséges értelmezési séma látni
engedi: az emlékezet-problematika egy
eddig ismeretlen alakításmódja révén
aligha teszi elkerülhetővé a magyar iroda-
lom idevonatkozó gazdag hagyományá-
nak újragondolását.

Kulcsár-Szabó Zoltán

Nagy érzelmek, jó mondatok, rossz szavak

DEMÉNY PÉTER: BOLYONGÁS

Demény Péter verseinek olvastán ambivalens érzései támadnak a kritikusnak. Valahogy különösen hatnak ezek a versek a mostani befogadói környezetben, valahogy nem illeszkednek azokba a sémákba, amiket a mai költészetről kialakítottunk magunkban. Ugyanis amit Demény megpróbál végigvinni, az nem egyéb, mint visszahozni a romantikát, impressziót, szimbólumot a költészetbe. Vigyázat, Demény esetében a romantikát nem a mai, kissé szirupos mellékszövegével, hanem annak XIX. századi, a nagy érzések (szerelem, gyűlölet, stb.) minél hatásosabb, grandiózusabb visszaadásának értelmében kell felfognunk (lásd Vörösmarty); ehhez jön hozzá egyfajta Ady-szimbolizmusra való hajlam, valamint Vajda Jánost, Juhász Gyulát idéző impresszionizmus. A kötet három ciklusából *legalább kettő (Song, Tájkép)* az érzésekről szól, hisz vajon ki foglalkozhatna a mai világban az érzésekkel, ha nem a költő? Az érzések visszahozása szempontjából akár üdvözlendő is Demény írástette, mivel (üdítő?) kivételt képvisel a túlnyomórészt az Ujholdas (intellektuális-metafizikus), valamint posztmodern (intellektuális-ironikus) hagyományokra építő jelenkori magyar költészetben.

Az, hogy miért fekteti az érzésekre a hangsúlyt, azonnal megvilágosodik, ha elolvassuk az első ciklust (Távozás). Ugyanis ezekben a versekben éppen az értelmezői attitűd a domináns, és hamar kiderül, hogy nem ez a költő erőssége. E ciklus, mely úgymond visszapillantás a szerző eddigi életére, verseire, felfogásaira és egyben leszámolás is mindazzal, ami korábban volt, reflektáló attitűdöt kíván, és előhívja a költőben a definíciók kényszerét. Így többször is meghatározza, mit

jelent neki a vers, néha egészen elfogadhatóan: „A vers – sziklát csapkodó zöld magány”, „Dobrokoljon a csönd a versben” (Költészet, 8). Máskor viszont látványosan vall csődöt:

*„A vers tarlón elszórt búzaszem,
Szerelmes galambok, csúnya csókák,
Halált rikoltozó varjak,
Tojáson kotló tyúkok,
Sarkanytűikat pengető kakasok eledele.”*
(Vers II., 10)

Ezt a verset érdemes figyelmesebben szemügyre venni, ugyanis tisztán megnyilvánulnak benne az értelmező Demény gyengéi. Míg az első sor teljesen személytelen leírást ad, a másodikban hirtelen bejön a személyes elem, amikor „csúnya csókákról” beszél (csúnya – teljesen személyes értékítélet, hogy mit tartunk szépnek vagy csúnyának). Egy akadémikusos kritikus ilyenkor azonnal felkapja a fejét, és rosszindulatúan megjegyzi, hogy a szerző megfigyelőképessége csodálatos, ha a csókanemzetesen belüli egyedeket is képes szépek és csúnyák szerint osztályozni. Utána viszont újra leíró, értékítéletmentes jelzők következnek a varjakról, tyúkokról, kakasokról és egyéb nemzetségekről, úgyhogy a csúnya csókák behozása értelmetlen. A vers egyértelműen szimbolikus megközelítést kíván, viszont a szimbolikus szintek anynyira keverednek, egymással ütköznek, hogy fáj bele a fejünk. Ugyanis tarló = női elv, búzaszem (mag) – férfi elv, a tar-

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 1997

lót a mag termékenyvé teszi. Aztán jönnek különböző állatok, akik megeszik a magot, megakadályozván a megtermékenyülést, végül még a kakas is jön, aki szintén megeszi a magot, hogy ezáltal homoszexuális vonzatokat hozzon be.

Ugyanakkor ebben az első ciklusban is vannak még jó versek (mint pl. a *Vers I.*, amely a jól elvégzett munkának a szűkszavú dicsérete, vagy a *Vers III.*, amely újra visszafogottságával vonja magára a figyelmet. Viszont továbbra is működik az érzékeltetés helyett a megnevezés, hogy miért és miként is csúnya a csóka, az hiányzik: „tátott szájú ronda nap.” (*Vers III. 15*) Annyit legalább az olvasóra lehetne bízni, hogy következtessen ki, a tátott száj miatt miért ronda a nap, nem kell mindent a szájába rágni (mármint az olvasónak). Itt kell megjegyeznem azt is, hogy majdnem mindenik versben van egy-egy szó vagy szókapcsolat, mely kilóg a kontextusból. Leggyakrabban a reflektálatlan Ady-s (vagy más) viszonyok a zavaróak, mint az I. Dal-ban (10), ahol az utolsó sor így szól: „héják véres szeretkezése”. Nem az a baj, hogy Ady-t parafrazálja, hanem hogy semmi újat nem ad az eredetihez (még hogyha nem férfi-nő, hanem szerzőmondat kapcsolatról is van szó).

Az, hogy a költő tényleg olvas verset, dicséretes dolog, de az apa nevének az emlegetése (Ady, Kosztolányi, Zrínyi, Szabó Lőrinc, Weöres, Jeszenyin, Appolinaire és mások) csak akkor érdekli az olvasót, ha valami mást is kap ezáltal. A második, romantikus-impreszionisztikus részben is kísértenek ezek a reflektálatlanságból adódó csetlések, így a Songban (20.), ahol az olvasónak az elején az az érzése, hogy *A fekete zongorát* olvassa, szabadon elmondva Ady után. *A Búcsúszonett-ből* (29.) Juhász Gyula nyakkenője e kandikál ki, és az istennek sem tudok semmi újat felfedezni (vö. Juhász: „elmaradtál emlékeimből lassan, elfakult

arcképed a szívemben” és Demény: „arcod s egész lényed megfakult”). A félreértés elkerülése végett, nem a mindenáron való eredetiség mellett török lándzsát, hanem inkább arról van szó, hogy ezekben az esetekben nem igazán működik az intertextualitás. Ugyanis az intertextuális utalások funkciójának betöltéséhez, más szövegek képbe- és játékba hozásához egyfajta távolságtartásra (íroniára) van szükség – ez viszont Demény szövegeiből majdhogyan teljesen hiányzik. Ami van, az önironia akar lenni, de legtöbbször gúny vagy öngúny: „csak ülök és nézem a papírt, / s még azt sem mondanám, hogy tán „merengék” (*Amatőr tercina, 7.*) „Állok a nyúlós rettenetben, / szemében furcsa, csillogó... / Győzelem ez, mégis viszolygás, / A győztes büszke undora. / Már csak háta van, a palást... / Elengedett az ostoba”. Márpedig hogyan szeressen az olvasó egy olyan verset, amelyben a költő épp utálja magát?

Mindezek az ellenvetések semmit sem vonnak le a tényleg jó romantikus-impreszionisztikus versek (a két Jeszenyin-vers, *Szerelmes dal Appolinaire modorában*, *Zsoltár*, stb.) értékéből. Inkább arról van szó, hogy Deménynek sikerült egy újnak tűnő hangot elkapnia, és a kritikus boszszankodik, amikor mindegyre egy-egy disszonáns hanggal, oda nem illő képpel, szóval találkozik. A költő *mondatai* mindig jól hangzanak, érzik rajtuk a csiszoltság, a mivesség, *ám a szavak* sokkal keményebb diót jelentenek számára, megküzd velük, és közben verejtékezik. Valahogy nem érzi a szavak külön-külön való erejét, és emiatt a jó versmondatok is megbicsaklanak. Ezek a kis inadventenciák pedig az olvasói élményre is rányomják a bélyegüket.

Sántha Attila

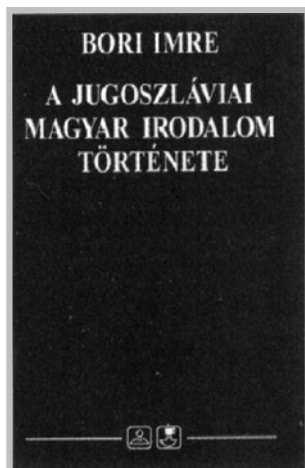
Főszerepben az irodalom

BORI IMRE: A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

Rendeltetése szerint minden irodalomtörténet *kézikönyv*, melyben írókkal és műveikkel találkozunk, jellege szerint pedig *összegezés, áttekintés*, amely a választott időszak, nemzet, közösség íróit és műveiket mutatja be, rendszerezi, és amelyet, ha egy szerző jegyez, ha egyszemélyes irodalomtörténetről van szó, felismerhetően *személyes szemlélet*, egyéni hang jellemez. Némi eufemizmussal akár azt is mondhatnánk, az egyetlen szerző írta irodalomtörténet olyan regény, melynek főszereplője a választott időszak, nemzet, közösség – irodalma.

Bori Imre pedig, kinek *A jugoszláviai magyar irodalom története* című könyvét ezúttal bemutatjuk, olyan irodalomtörténet-író, aki (mint azok az írók, akik minden újabb könyvükben a témát járják körül, fogalmazzák meg újra és újra) immár három évtizede ugyanannak az irodalomnak a regényét írja: a jugoszláviai magyar irodalom történetét. Pontosabban: újabb és újabb fejezetekkel bővíti ki az 1968-ban megjelent első változatot, amelyet talán alapszövegnek is nevezhetnénk, jóllehet,

csak irodalmunk gyermek- és serdülőkorát mutatja be, ahogy egyik kritikusa, Kovács Sándor Iván említi *az Irodalomtörténetben* (1970/3), „épp csak a derekáig jut el” az akkor ötvenéves történetnek, az 1918-tól 1945-ig terjedő évtizedeket tekintti át, még ha néhány író (Sinkó Ervin, Lőrinc Péter, Debreczeni József, Szirmai Károly, Herceg János, Majtényi Mihály, Laták István, Thurzó Lajos és Gál László) esetében, lássék az életmű alakulása, át is lépi a kijelölt határvonalat. Az 1968-as első változatot követő 1975-ben kiadott második dolgozat már címében is jelzi az időbeli határok tágítását. Irodalmunk évszázadai – olvasható a címlapon, s ennek értelmében nyúlik vissza az irodalomtörténet „regény” ideje a kezdetekig, a mindössze néhány lapnyi hagyomány-összefoglalóból nyolcvan lapnyi előtörténet lesz, illetve fut előre szinte a megjelenés napjáig, a hetvenes évek közepéig, valóban évszázadokra tágítva az időívet, a XI. századi aracsí kőfelirattól az 1973-as évszámot viselő *Világos katona* c. Gion-, *Égetni viszik?* c. Brasnyó- és *Az erdő én vagyok* c. Fülöp Gábor-kötetig, melyeket nem is annyira a kiadás éve miatt kell említeni, inkább azért, lássék, Bori Imre számára a jelen is már történet (azóta is így van, minden újabb kiadás ezt igazolja), de mondhatnám azt is, lássék, számára a legrégebb múlt is jelen. S bár *Irodalmunk évszázadai* az előző változathoz képest az időbeli teljesség igényével készült, előbb tekinthető irodalomtörténeti kivonatnak, tényeket és jelenségeket bemutató tájé-

Forum, Tankönyvkiadó
Újvidék, 1998
403 oldal

koztatónak, mint várakozás szerint részletekbe menő, kiteljesedő egésznek. Ennek a feladatnak majd a következő, 1982-es kiadású változat (*A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*) tesz eleget, jóllehet a címében szereplő „rövid” jelző, amely az 1993-ban megjelentetett újabb, természet-szerűen ezúttal is átdolgozott és bővített kiadás élén is megmaradt, nem éppen ezt sugallja, s amely majd csak a mostani, legújabb, a szerző szerint negyedik, szerintem – mivel az első, 1968-ban kiadott változatot, még ha fél irodalomtörténet is, szintén figyelembe kell(ene) venni – a harminc év alatt immár ötödik kiadás borítójáról tűnik majd el.

Ez a Bori-féle jugoszláviai magyar irodalomtörténet kiadási életrajza, amelyhez szervesen hozzátartoznak az előmunkálatokat jelentő antológiák (*A vajdasági ég alatt*, 1960; *Irodalmunk kiskönyve*, 1964; *Irodalmi hagyományaink*, 1971; *Föld és mag*, 1971; *Márciusi zsoltár*, 1973; *Különös ajándék*, 1976 *Gyökér és szárny*, 1976; *Csilagok minden színben*, 1979; *Ugart kell törnünk*, 1983), továbbá íróportrék (Fehér Ferencről, Ács Károlyról, Németh Istvánról, Zákány Antalról, Gál Lászlóról), elő- és utószavak, kritikák (többek között nagy sikerű 1968-as pályázatunk tizenkét regényéről, az 1970-es drámapályázat kilenc művéről) meg immár részben kötetekbe is gyűjtött reflexiók, gondolattörések, „olvasói jegyzetek” illetve az irodalomtörténet(ek) fejezeteiből kinövő, egy-egy írónk (*Fehér Ferenc*, 1978; *Sinkó Ervin*, 1981; *Szenteleky Kornél*, 1994) életművét feldolgozó monográfiák, melyek mind együtt teszik ki a jugoszláviai magyar irodalomként ismert, s nagyrészt Bori Imre munkásságának is köszönhetően ismertté vált hol viruló, hol (mint manapság) inkább csak szerényen létező irodalmi tényészetet.

Míg azonban hatalmas, tiszteletet parancsoló életműve másik vonulata, a ma-

gyar irodalmi modernség feltérképezése esetében Bori tanár úr a jelentől indulva jut(ott) el régebbi korszakokig, a virágtól a gyökérzet felé haladva ír a szövegértelmezés módszerré tett műfaját követve sajátos, nem hagyományos csapásokon járva, hanem műveket és életműveket, korszakokat és irányzatokat, műfajokat és jelenségeket saját élet- és irodalomszemléletén átszűrve láttató irodalomtörténeti szintézist, addig a jugoszláviai magyar irodalom esetében inkább, amint a vonulat genézisét vázolja jeleztem, a történetiség, a folyamatosság elvét követi. Ez viszont nem gátol(hat)ja meg abban, hogy az irodalomtörténet-írást a szöveginterpretációval hozza jellegzetes Bori-féle szimbiózisba, műve egyszerre legyen objektív, mint az irodalomtörténethoz illik, és személyes, mint az olvasmányélményt közvetítő beszámoló, tényszerű és szubjektív, tudományos és privát. S ennek a tudatosan vállalt kettősségnek megfelelően választ(ott) Bori Imre beszédmodot, talál(t) rá a *leírásban* a számára legadekvátabb megnyilatkozási formára, amely esszé-szerűen ihletett és nagyvonalú, megtűri az adatokat, de nem igényli ezek irodalomtörténetekre jellemző mennyiségét (változatról változatra haladva kevesebb a biográfiai adat, viszont nem csökken a könyvészeti adatok száma, ami mintha arra kívánna figyelmeztetni, hogy az irodalom művek és kevésbé életrajzi függvénye).

A leírás, bár nem nélkülöz(het)i a vélemény, nem is minősít vagy értékkel úgy, ahogy a kritika kötelessége, ahogy a kritika teszi, inkább bemutat. Noha semmiféle tárgyi bizonyítékom erre vonatkozóan nincs, azt gondolom, hogy a bemutatást szolgáló leírás egyenes következménye annak a szándéknak, amely az 1918 és 1945 közötti jugoszláviai magyar irodalom történeti tényét felismerve hívta életre irodalmunk történetének első áttekintését. Ekkor nem ítélni kellett mű-

vek és alkotók felett, hanem tudatosítani, hogy léteztek, jelezni, hogy volt (itt is!) hagyomány. És hogy ez nem volt s talán ma sem éppen veszélytelen vállalkozás, azt a még szinte napjainkig fel-feltörő, nemegyszer indulatos, s ilyenként a félrevezetés vádjától sem visszariadó ellenvélemények (Kiss Ferencről Béládi Miklóson át Vajda Gáborig) tanúsítják. Volt, aki túl-méretezett kulturális, irodalmi önállóság igényével, volt aki önálló vajdasági magyar nemzet létre hozásának vádjával támadt az elfelejtett műveket, írókat felfedező irodalomtörténetre és írójára, s volt aki eleve tagadta a kisebbségi irodalom lehetőségét, mondván hogy mivel elszakadt a szellemi központtól, „nem (lehet) teljes értékű irodalom”, „másodrendű irodalom csupán, amely a kényszerűségből csinált erényt, ha képes volt rá, hogy ha alkalma nyílt efféle erőfeszítésre”, ahogy *A magyar irodalom története 1945–1975* című akadémiai kiadás negyedik, *A határon túli magyar irodalom* (Bp., 1982) címet viselő kötetének bevezetőjében olvasható.

Egy irodalomtörténet, láthatóan, mindig több, mint egy könyv, több egy ember irodalomolvasatánál is. Egy irodalomtörténet, akár csak egy lexikon, mindenekelőtt *felelősség*.

Mindannyian tudjuk, gyakran beszélnek az írástudók felelősségéről, hivatkoznak, kivált válságos, emberpróbáló időkben erre a felelősségre, mint ahogy mostanság is joggal történik éppen a Vajdaságban, az irodalomtörténész felelőssége azonban már nem mérhető sem a szépíró, sem a kritikus felelősségével. Ő ugyanis nem csak esztétikai közegben és eszközökkel létrehozott erkölcsi példát állít kortársai elé, mint a költő vagy prózaíró, s nem is a legfrissebb irodalmi termésben segít eligazodni, mint az esztétikai szempontok szerint véleményt kimondó-formáló kritikus, hanem összetettebb feladatot teljesít. Miközben a hagyományt idézi

fel, írókat, könyveket nevez meg, olyan művekre hívja fel figyelmünket, amelyekről nemcsak hogy nem tudunk, de amelyeket nélküle talán sohasem vennénk kézbe. Egyszerre teremt szellemi, történelmi alapot s mutat példát a jelen számára, és segít eligazodni a múltban, amely nélkül semmiféle jelen nem képzelhető el, nem létezhet, kivált kisebbségi nem, amely számára talán fontosabb a múlt, mint a többségi vagy az anyanemzet számára. Az irodalomtörténész felelőssége abból következik, hogy egyszerre fedezi fel és segíti megőrizni azt a szellemi mítoszt, amit az irodalom jelent, képvisel, és kánont teremt, amely a jelen szellemi önbizalmát, nagykorúságát szavatol(hat)ja.

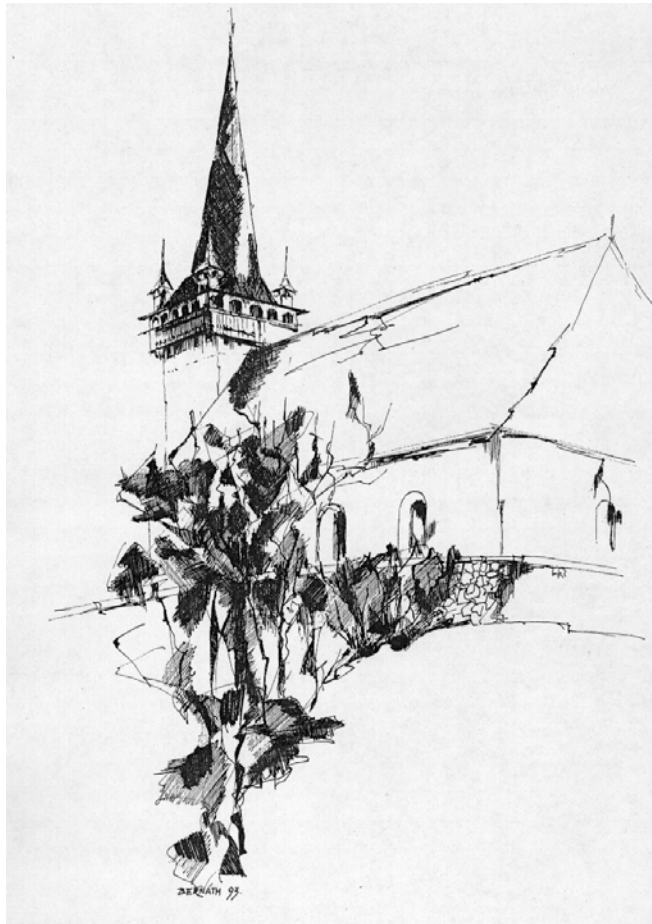
Egy irodalomtörténet tudatteremtő és tudatfejlesztő tett. Következésképpen fontosabb, mint ahogy mostanság a műfaj rossz hírért költő elméletek szeretnék fel-tüntetni.

Erre gondolva kell(ene) forgatni Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténetének legújabb, immár ötödik, átdolgozott és bővített változatát. S természetesen évtizedeket felölelő folyamatos irodalomtörténész, tudósi figyelmet, igyekezetet megillető érdeklődéssel és tisztelettel, ami semmiképpen sem zár(hat)ja ki a mű kritikai megítélésének lehetőségét, igényét, de miközben erre vállalkozunk, nem fedkezhetünk meg arról, hogy olyan kivételes gyűjtő-összegező írói-emberi vállalkozásról van szó, mely nem csak a jugoszláviai, hanem az egyetemes magyar irodalomról való gondolkodásunkat is befolyásol(hat)ja, s amelyhez akkor viszonyulnánk legmúltóbban, ha a szerzőtől kapott alapra felhúznánk a magunk irodalmi építményét; ha lenne folytatása, amely azonban függetlenül attól, milyen mértékben vállalja, s milyen mértékben értékeli át a jugoszláviai magyar irodalom Bori Imre által készített áttekintését, nem hagyhatja figyelmen kívül ennek sem

tényanyagát, sem szemléletét. Az előbbi a koncepciónak megfelelően bővíteni is, csökkenteni is lehet(ne), az utóbbival pedig olyképpen lehetne folytatni rejtett párbeszédet (lévén hogy az irodalomtörténetek feladata nem az egymással való vitatkozás, hanem egymás kiegészítése), hogy másutt jelölne ki a nyolc évtizednyi történet súlypontjait, másféle összegezéseket állapítana meg, s ezzel összhangban más csoportosítást eszközölne.

Ha létezik könyv, melynek értékét nem csak tartalmi, szemléleti önsúly jelenti, hanem az is, hogy folytatásra biztat, akkor Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténete kétségtelenül ilyen.

Gerold László

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlbaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Csak teleolvasom az üres oldalakat”

BESZÉLGETÉS PODMANICZKY SZILÁRDDAL

Podmaniczky Szilárd gyerekkora óta foglalkozik írással, ám sokáig nem gondolta, hogy amit csinál, az irodalom. A szegedi tanárképző főiskola hallgatójaként jelentek meg első szövegei; verseit, novelláit előbb a Szegedi Egyetem, majd országos lapok közölték. Tíz éve a szegedi napilap, a Délmagyarország munkatársa, ahol elsősorban tárcákat, jegyzeteket, filmkritikákat ír, és rendszeresen publikál a legrangosabb irodalmi folyóiratokban. Harmincéves korában, 1993-ban jelent meg kisregényét és válogatott prózáit tartalmazó első kötete, a Haggyatok lótuszülésben, három évvel később követte a második, Megyek egy kört az alvázon címmel, majd tavaly került a könyvesboltokba a harmadik, a Vastag Sapka. Az idei könyvhét újdonsága volt a Képlapok

a barlangszájából című negyedik kötete, és a XXX. filmszemlén mutatták be a forgatókönyvéből készült Észak, Észak című filmet. A hajmeresztően abszurd és meghökkentő, jellegzetes Podmaniczky-szövegek nem hagyják nyugton az olvasót, gyakran szélsőséges reakciókat váltanak ki: sokan értelmezhetetlennek vélik és ingerülten elutasítják, mások épp ellenkezőleg, a kimeríthetetlen fantázia és az utánozhatatlan nyelvi invenció iránt rajonganak.

– *A magyar kultúrtörténet több jeles Podmaniczkyt is számon tart; családod rokonságban áll-e valamelyikkel?*

– Az anyakönyvekben viszonylag egyszerűen odáig lehetett visszamenni, hogy nagyapám apja ki volt, és hol élt. Különösebben nem izgatott ez a dolog, így további erőfeszítéseket nem tettem, hogy kiderítsem családkunk pontos eredetét. Gyerekkoromban mindig csodálkoztam, hogy a könnyen megjegyezhető Nagyok, Kissek, Tóthok, Szabók között

miért van ilyen furcsa nevem. A múltba, a történelembe – akárcsak az írásaimon – a családomon keresztül sem tudom bekapcsolni magam. Családfánkat vigaszáginak szoktam nevezni. Jászkarajenőn, ahol általános iskolába jártam, csak Sicckinek becéztek bennünket, apám volt a nagy Siccki, én meg a kis Siccki. Már újságíróként dolgoztam, amikor pesti útjáról hazatérve az egyik takarító néni kezét összecsapva elképedve közölte velem: Nem is tudtam, hogy ilyen nagy ember, hogy még utcát is neveztek el magáról.

– *Úgy tudom, egész korán kezdte írni.*

– Édesanyámnak – aki egy téesz pénztárosaként dolgozott – volt egy írógépe, amin, mint minden gyerek, én is imádtam pötyögtetni. Édesanyám mesélte, hogy mielőtt még megtanultam volna írni, üres papírlapokra mindenféle krikszkrakszokat rajzoltam, majd odavittem hozzá, és megkérdeztem, jelentenek-e már valamit. Később, az iskolában a betűk, a szövegek egészen kedves dolgoknak tűntek. Amikor házi feladatként kaptuk, nagy élvezettel karikáztam be az újságban piros postairónnal az azonos betűket. Az iskolánkban nagyon komolyan vették az énektanítást, dalról dalra haladtunk, én pedig egyszercsak azt vettem észre, hogy a dalok sajátos ritmusára ott, ahol abbamaradt, folytatom a szöveget. Az egyik ilyen versikém a Hull a szilva a fáról... kezdetű népdalra született. Otthon kottafüzetekbe le is írtam ezeket a strófákat. Nem tudom, mennyire voltak szabályosak, mert azóta hiába kerestem, nem találtam meg a füzeteket. Ha jól indul a reggel, még manapság is koncertezek a fürdőkádban: Benn ülök a kádba', benzin van a számba', nem gondolok másra, csak egy szál gyufára.

– *Hogy fogadták a tanárok a versikéidet?*

– Nem mutogattam nekik, inkább csak magamnak írtam le. Emlékszem, később, a gimnáziumban rengeteg irodalmi büntetést kaptam. Azóta is tervezem, hogy írok egy dolgozatot Büntetőfogalmazás címmel. A magyartanárom – aki egyben az osztályfőnököm is volt –, mindig fogalmazást íratott velem, ha valamit nem tanultam meg. Ráadásul ezeket fel is kellett olvasnom a következő irodalomórán. Az osztálytársaim baromi jókat röhögtek. A fogalmazási házi feladatokat – mint az evésnél a legjobb falatokat – mindig a tanulás végére hagytam, akkor is, ha éjszaka kellett írnom. Bár fél hétkor indult a buszom Ceglédre, fél hatkor keltett édesanyám: tea, kakaó, szendvics. Egyszer vetélkedőt rendeztek az osztályok között, s az egyik feladat az volt, hogy a kihúzott témából színjátékot kellett írni. Nekünk az Odüsszeia jutott, beültünk a könyvtárba, hogy közösen megírjuk, de fél óra után sem jutottunk semmire. Javasoltam, hogy menjünk szépen haza, én másnapra megcsinálom egyedül. Tizennégy évesen ugyanis elolvastam a teljes eposzt, és olyannyira megmaradt bennem, hogy huszonegynéhány éves koromig nem is tudtam megszabadulni tőle. Bennem éltek az állandó jelzői, az istenei és a nyelvezete. A színdarabírást is jó játéknak találtam, élveztem, hogy tudom csinálni. Édesapám biológia szakos tanári végzettséggel főleg irodalmat és történelmet tanított, a házikönyvtárában sok verseskötet sorakozott. „Felfedeztem” a klasszikus költészetet, „ráéreztem” a versek dallamvilágára, és játékból ritmikájuk, mértékeik mintájára saját verseket is írtam, ahogy kell.

– *Ezek után különösen meglepő, hogy a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karára kerülél. Hogy történt?*

– Az írás akkoriban, abban a környezetben nem tűnt különleges dolognak számomra, nem gondoltam, hogy ezzel kellene foglalkoznom. Tantárgyként a magyar nyelv és irodalom egészen más dolog, mint írni, szöveggel foglalkozni. A gimnáziumban volt olyan év, amikor hármas voltam irodalomból. Találtam ugyan szimpatikus

elemeket az irodalomtörténetben, de az egész nem igazán vonzott. A verselemzéseket is elhülyéskedtem, mert csak a szövegekkel való játék érdekelt. Az irodalomtanítás az irodalom minden plasztikusságát elvette számomra. Mindig úgy kapcsolódtam az irodalomhoz, hogy próbáltam belőle viccet csinálni. Például amikor meg kellett tanulnunk Balassi Borivóknak való... című versét, engem is feleltettek. Felálltam, és azt mondtam, Balassi Bálint: Szesztstvéremnek. Inkább megengedtem magamnak ezt a poént, csak hogy valami közöm legyen a vershez. Persze ennek is büntetőfogalmazás lett a következménye. Az egyik irodalomórára el kellett olvasni Gogol novelláját, A köpönyeget. Amikor először meghallottam a tanártól Akakij Akakijevics nevét, iszonyúan elkezdtem nevetni, amiből rögtön kiderült, hogy akkor hallottam először, vagyis nem olvastam el.

- Szerinted a szöveggel való játékra nagyobb súlyt kellene helyezni az irodalomoktatásban?

- Számomra az irodalmi szövegek, egyáltalán bármilyen művészeti tevékenység megközelítésében sohasem a filológia, az irodalomtudomány, hanem a művészetfilozófia és a művészetpszichológia volt a meghatározó. Az irodalomtanításból pedig épp ez a kettő szorul ki leginkább, holott ez a két tudományág tud a legmélyebb rétegekbe hatolni, és sokkal érzékletesebb, mobilabb megítélést enged. Valószínűleg úgy lenne a legizgalmasabb, ha teljesen komplexen tudná fogni az ember az irodalmat.

- A Műszaki Egyetemet hamar otthagytad...

- A történehez tartozik, hogy előtte egy évig a nagyatádi harckocsizóknál voltam katona. Többször is majdnem agyonlőttek. Elsőlépcsős laktanya, készenléti őrületekkel. A katonaság teljesen idegen világ volt számomra, amiben nem tudtam a mértéket. Úgy éreztem, a korábbi világhoz fűző minden szál megszakad. Sokáig nem tudtam ezzel a brutális „élménnyel” mit kezdeni, végül egy évvel ezelőtt sikerült egy novellában megírni. Amikor utána az egyetemen rám szakadt a szabadság, akkor éreztem igazán a katonaság bezártságát. Szakállat növesztettem, a hajam is megnövesztettem, fordítva hordtam a nadrágom, és minden elképzelhető gesztussal igyekeztem a világ ellen hadakozni. Szinte minden csoporttársam sokkal magasabb szintről vágott neki az egyetemnek, jóval többet tudtak számítástechnikából, olyan szavakat, kifejezéseket használtak, amiről nem is hallottam. Hamar belefáradtam abba is, hogy éjszánkánként csavarrajzolással küszködjek. Számítástechnikából odáig jutottam el, hogy írtam egy programot, ami a végtelenségig kinyomtatta a faktoriálisokat. Figyelmeztettek bennünket, hogy nagyon drága a papír, próbáljunk spórolni vele, ezért én ráküldtem ezt a programot a nyomtatóra. Ki is zártak a számítógépteremből, aminek szívből örültem. A második félévben már olyan rosszul álltam geometriából, hogy beláttam, nem szabad tovább folytatnom. Féltettem a szüleimet attól, hogy ez túl nagy trauma lesz számukra, és igazából elmagyarázni se tudtam volna a váltás okát; Paczoly Béla tankörtársam – aki ma filmrendező – nagyon okosan azt tanácsolta, hogy a műegyetem feladását csak a folytatással együtt szabad elmondani a szüleimnek. Igaza volt. Viszont naivan azt képzeltem, hogy a pedagógiai pálya sokkal humánusabb, mint a mérnöki, ezért eldöntöttem, hogy a szegedi főiskola matematika-fizika szakán folytatom.

- Mire volt jó a főiskola négy éve?

- Rengeteg emberrel megismerkedtem, sokan közülük azóta is a barátaim, csak a teljesség kedvéért nem sorolom most a nevüket. Néhány évig kicsit felelőtlen-felhőtlen maradhattam, azaz nem kellett konkrét célokat kitűznöm, hiszen az adott volt: diplomát szerezni. Nem tudtam megmondani, miért, de éreztem, valószínűleg szüksé-

gem lesz rá. Később elkezdtem olyan filozófiai munkákkal foglalkozni, amelyekből láttam, hogy a természettudományos felfedezések hatására nagyon sokban megváltoznak a világról alkotott korábbi elgondolások és egyáltalán az elgondolások lehetőségei. Rengeteget beszélgettünk akkoriban, mert sokunkat izgatott, mi ez a világ, és hogyan működik. A viszonylag sok természettudományos ismeretnek később nagy hasznát láttam a különböző filozófiai, nyelvfilozófiai keresgéléseim során. Minél több tudományban – legalább alapfokon – otthon van az ember, annál komplexebben látja a világot. Ma már érzem, hogy például a különböző irodalomelméleteket – amelyek eddig nem igazán érdekelték – nem lenne rossz ismernem. Minél többet tud az ember a világról, annál pontosabban tudja összeilleszteni a képeit, fogalmazás közben pedig annál finomabb szűrőn keresztül tudja elmondani a belső beszédét. Az írás is ugyanolyan, mint mindenféle tudományágban a kutatás. Számomra az írás is keresés, hiszen nincsenek kész alakzataim egy-egy probléma megoldására. Hogy a matematikánál maradjak: nem egy újabb másodfokú egyenlet gyakorlatszerű megoldása az igazán izgalmas, hanem az, ha egy különleges problémát oldasz meg. Hasonló érzés az írásban kalandozni. Ahhoz lehetne hasonlítani, mintha azt mondanám: az írás is olvasás; csak egy üres könyvet kap kezébe az ember, és az üres oldalakat olvassa teli. Ennek megvan az a fantasztikuma, hogy azt olvasol, amit akarsz. A kedvenc könyvedet olvashatod ezzel a módszerrel. Aztán, persze, látod, olvashattál volna jobb könyvet is.

– *Hogyan kezdted publikálni?*

– A főiskolán mondták a barátaim, hogy amit írok, közölni lehetne folyóiratokban és a Szegedi Egyetemen. Pénzt kapok érte, amiből lehet cigit venni, étteremben finomakat enni. Ugyanakkor ez nem tervszerűen történt, közben rengeteg bulit csináltunk. Egyszer kimentünk a Boszorkányszigetre, a Szép versek egyik kötetének lapjaiból hajtogatott papírcsónakokat úsztattunk, ezeket lefotóztuk, nyertünk is vele egy pályázaton. Barátaimmal elindítottuk a Narancsszív-sonettek füzetsorozatát, amelynek részeként én is összeállítottam egy kis füzetet Első örömszerzési kísérlet címmel. Ahogyan egyre több írásunk megjelent, kezdett elfogyni az amatőr státusunk. Nagy élmény volt, amikor a Magyar Nemzettől – ami akkoriban a legtekintélyesebb napilap volt – egy szerkesztői levelet kaptam, hogy küldjek nekik verset. Olyan érzés volt, mintha kitüntetnének. Ezek a dolgok kicsit becsvágyóbbá tettek, és elhitették velem – én is elhittem magammal –, hogy amit írok, az jó. Ez azért volt fontos, mert a sikerek mellett rengeteg visszautasításban is részem volt akkoriban. Azt hittem, ha egyik helyen már „ki tudtam ugrani”, akkor csak küldenem kell az írásaimat az irodalmi folyóiratoknak, ott is kinyitják nekem az ablakot, na, ugorjál egyet nálunk is. Amikor nem fogadták el, nem ért különösebb trauma, elfogadtam, hogy nekik nem tetszik. Ha kezdő szerzők megkeresnek, hogy adjak tanácsot, mi legyen a verseikkel, írásaikkal, vissza tudom idézni, az én életemben milyen stádiumban születtek ezek a szövegek. Mászt nem tudok mondani: csinálni kell. Mert csakis miközben a nyelvvel foglalkozik, tud előre haladni az író vagy a költő. A nyelv állandó visszahatásaiból kerül ki az egyre finomabb, izgalmasabb, érdekesebb fogalmazás, ami csak az övé. Azt szokták mondani, hogy bizonyos dolgokat ki kell írnia magából az embernek, hogy végül megtalálja a saját hangját – vagy a saját kiadóját.

– *Diploma után kényszerűségből kezdted tanítani?*

– Már a főiskolán közöltem a módszertan tanáraimmal, hogy nem fogok tanítani, mert írni akarok. Holott állítólag viszonylag jó pedagógiai érzékem volt, jól tanítottam. Bejött, amit kitaláltam: úgy kell elmagyarázni az anyagot, hogy ha nem tudnám,

én is megértsem. A diplomaosztó után teljesen felszabadultan azzal a tudattal, hogy kezdődik az élet, indultam volna haza, amikor az autóbuszvezető az utolsó pillanatban becsukta az orrom előtt az ajtót. Ezt valahogy jelképesnek éreztem, azt az egy szál drótozott szegfűmet, odaadtam egy járókelőnek. A szüleim türelme és toleranciája kellett ahhoz akkoriban, hogy elviseljenek. (Épp nemrégiben mondta édesanyám, hogy most kezd csak megérteni.) Semmi mást nem akartam csinálni, legfeljebb írni. Néhány évvel korábban kaptam meg az első írógépet, ami fantasztikus élmény volt. Esténként pirossal-feketével, ahogy épp jött, legalább hét verset beütöttem az Erikába. Képviseket is írtam, ami akkoriban nagyon divott. A főiskola után először a ceglédi művelődési házban dolgoztam, az első munkafeladatomban a telefonkönyvből ki kellett írnom az összes ceglédi nevet és címet, ahová meghívókat, programajánlókat küldtek. Borítékokat írtam és bélyeget nyálaztam. Egyre rosszabbul éreztem magam, váltanom kellett. Cegléd viszonylag kicsi város, szüleim ott éltek, erre is gondolnom kellett, amikor „kavartam a kocsonyát”. Végül a moziba mentem el dolgozni, mert ott az mondták, Budapestre kell feljárom filmeket válogatni. Mivel kiderült, hogy jól tudok műszaki rajzolni, az utazás helyett egész nap ötven oldalt kellett megvonalmaznom a statisztikákhoz. Másnap jegyárusítással akartak megbízni. Nem tartottam lealacsonyító munkának, egyszerűen azt éreztem, nincs közöm ehhez a fajta élethez, egy nap elég volt belőle. Nem találtam a helyem a világban, végül mégis elmentem tanítani. Eleinte élveztem, mert valóságos színházi előadást csináltam az órákból, sokszor megnevettettem a gyerekeket, a szakfelügyelőt bekötöttük az áramkörbe. Azt azonban nem sokáig bírtam, hogy gyakran egymás után négyszer kellett leadnom ugyanazt az órát. Úgy éreztem, minden csak kifelé megy, nem kapok a gyerekektől semmit, mert valószínűleg sokkal nagyobb gyerek vagyok náluk. Hazug dolognak éreztem a tanítást. Másfél év elteltével egyik este rádöbbenem, hogy csak radikálisan lehet véget vetni ennek, bár nem igazán tudtam különbséget tenni, hogy az életemnek, vagy az életem illetően görcsös és borzalmas menetének kell véget vetni. De még akkor éjjel felültem egy vonatra, és lejöttem Szegedre, mivel itt éltek a barátaim. Eleinte a kertásástól kezdve a televíziós segédszerkesztői munkáig mindenfélével próbálkoztam, és végre fellelegeztem. Végül Sulyok Zsóka és Márok Tomi segítségével a Délmagyarországhoz kerültem. Az első interjút Bíró Zoltánnal kellett készítenem, holott soha, semmi közöm nem volt előtte a politikához. Az ismerőseimet kérdezgettem, hogy ők mit kérdeznének tőle. Azt sem tudtam, hogy milyen egy interjú, ezért megvettem az összes napilapot, hogy megnézzem, formailag hogyan kell megírnom. A többi műfajjal is hasonló módszerrel ismerkedtem meg, nekem ez volt az újságíró-iskola. Akkoriban nagy változáson ment át a Délmagyarország; filmkritikát például épp senki sem írt. Kényelmes dolognak tűnt elmenni a sajtóvetítésekre, utána pedig írni róla valamit. Egy idő után persze abba is bele lehetett sokallni, hogy az ember minden héten végignézzon és elemezzen egy tökkelütött amerikai filmet. Ráadásul a mozisokkal jól összeismerkedtem, ezért nem szívesen cseszegettem volna a filmjeiket, mert a kenyérükről volt szó.

- *Az újságírói munka napi robotja mellett mennyi időd maradt az írásra?*

- Kényelmes voltam, ha kedvem tartotta, írtam, ha nem, akkor nem. Az összegyűjtött prózáimból álló kötetet még akkoriban összeállítottam, amikor tanítottam. Meg is kaptam érte a honoráriumot, de végül nem adták ki. Ez az anyag később átkerült egy másik kiadóhoz, kivettünk belőle írásokat, majd a Délmagyarországnak folytatásokban írt kisregényem is belekerült. Akkoriban eléggé ötletszerűen írtam, minden azon múlt, épp volt-e hozzá kedvem. 1993-ban jelent meg első könyvem, a Haggyatok ló-

tuszülésben, s csak 1996-ban a második, a Megyek egy kört az alvázon. Ez is mutatja, nem rokkantam bele az írásba.

– *Sohasem voltál klasszikus értelemben vett újságíró; mára el is érted, hogy elsősorban tárcákat és jegyzeteket kérnek tőled, de ez nem volt mindig így...*

– Sok műfajt nem szívesen csináltam, semmitmondó emberekkel interjúk, haszon-talan, repi tudósítások, de ebből meg lehetett élni, meg hát életem minden periódusá-nak akadt kezdő, zöldfülű szakasza, amiben elhittem és készpénznek vettem a még is-meretlen dolgok „fontosságát” és őszinteségét. Ez valamennyire ma is megmaradt. Per-sze nem lenne igaz, ha azt mondanám, az újság miatt nem maradt időm az írásra. Egy-szerűen akkoriban nem voltam eléggé céltudatos. Nem mintha most nagyon az lennék.

– *A kilencvenes évek kezdetén meglehetősen bohém és öntörvényű figurának ismertelek meg, mára ezek a jelzők inkább csak az írásaidra igazak...*

– Azt hiszem, az az idő már elmúlt. Úgy érzem, a társadalmi, konvencionális eszetlenségek közepette és ellenére életemnek ez a külső része nyugvópontonra talált: van egy párom és társam mindenben, egy egész családom. Talán ennek hiányában zuhan-tam éjszakáról éjszakára, és rúgkapáltam a szeretetlenségben. De kár lett volna ki-hagyni ezt az eszelős flinget, mert most azt hinném, valamiről lemaradtam. Sokszor úgy jutott fel Pestre a hír, hogy én szabados performanszokat csinálok Szegeden. Tu-lajdonképpen az írás helyett akkoriban ilyesmire ment el rengeteg energiám. Nem volt semmi más céloom az írással, minthogy leírjam, ezt a vad világiszonyt. Különösebben nem törődtem vele, hogy könyv lesz-e belőle. Mostanra valahogyan úgy alakultak a dolgaim, hogy be kellett látnom, ha filmet akarok csinálni, vagy – amire ösztöndíjat is kaptam – regényt akarok írni, akkor nem lehet csak úgy bele a vakvilágba, sokkal jobban meg kell terveznem az életemet. Annak is meg volt az esélye, hogy az a stíl egy idő után befulladás. Valószínűleg épp jókor jött a váltás, mert legbelül éreztem, hogy így nem mehet tovább. Nem élveztem már az estéket, ültem az asztalnál, nem szóltam egy szót sem, nem érdekelt semmi, ugyanakkor mégis el kellett mennem a bevált helyekre, ha emberek között akartam lenni.

– *Nagyon sokan rajongva szeretik az írásaidat, és keveslik amit tőled a lapban olvas-hatnak, ugyanakkor legalább ilyen népes a másik tábor is, amelyik tiltakozik, kikéri magá-nak ezeket a szövegeket, és az eltávolításodat követeli. Hogy éled meg, hogy ennyire megosz-tod a Délmagyarország olvasótáborát?*

– Sokféleképpen lehet ezt megélni, de főleg úgy: legalább van valamilyen hatása annak, amit csinálok. Talán azokat a rétegeket érem el, amelyek valamiképpen meg-érintik az olvasókat, de főképp engem. Tudom, hogy jó néhányan vannak, akik legszí-vesebben agyonütnének, de az azért megnyugtató, hogy a kezek sohasem lendültek el. Kérdezték már páran: sötétedés után is ki merek menni az utcára? A szélsőséges meg-nyilatkozások általában mindig megszűnnek, amikor személyesen találkozom valaki-vel. Sőt, ez nemcsak az olvasókra, hanem a kritikusokra is érvényes. Előfordult, hogy valaki már leadta a kritikáját a könyvemről az egyik folyóiratnak, majd véletlenül összefutottunk valahol, és öt percnyi beszélgetés után azt mondta, vissza kell kérnie és át kell írnia, mert félreértett. Vannak olyanok, akiknek a gondolkodására, világfel-fogására rímel az én nyelvi logikám, és vannak, akiket iszonyúan irritál. Őket is meg-értem, de hozzá kell tennem, egy-két esetet kivéve, sohasem ilyen szándékkal írok. Kivétel volt, amikor annyira felbosszantottak valami hülyeséggel, hogy direkt polgár-pukkasztásból az egyik tárcámba valamelyik nyelvkönyvből bemásoltam egy lehetet-len párbeszédet.

- *Hogyan befolyásol a siker?*

- A sikerről mindig azt gondoltam, hogy nem én vagyok sikeres, hanem az írásaim. Mindig szét tudom választani a kettőt, akkor is, ha azt mondják, hogy az írásaim csak velem együtt értelmezhetőek, és úgy kerülnek igazán a helyükre. Majd ötven-száz év múlva, amikor már csak a szövegek lesznek, kiderül az igazi értékük. Hogy mit tudtam beléjük rakni magamból, mennyire voltam őszinte, mennyire írtam azt, amit a képességeim szerint maximálisan tudtam. Ehhez mérten lehet majd őket sikeresnek értékelni.

- *Tudsz-e valamiféle használati utasítást adni az írásaidhoz azoknak, akik egyszerűen nem tudják elkezdni a befogadásukat? Hogyan kell olvasni őket?*

- Filmes példát hoznék. Nagyon sok olyan filmet láttam, ami először idegesített. Sok idő eltelt, amíg megértettem: ezeket a filmeket nem jól nézem. Hátra kell dőlnöm, el kell engednem magam, és nem értenem kell, hanem éreznem, hogy egy nem konkrét síkon mi történik bennük. Mindenkinek megadatik az életében, hogy bizonyos dolgokat csak esztétikai szemszögből nézzen. Nem egy kisbabát, nem egy tanyafestményt, hanem valami különleges dolgot egyszerűen csak szépnek talál, és nem tud rá magyarázatot. Tulajdonképpen ennek kellene működnie a szövegeim esetén is. Megpróbálom a nyelvi-esztétikai világot úgy „lekódolni”, hogy a szövegeim visszaadják az olvasónak azt a fajta többnyire pusztán esztétikai belső érzést, ami engem írás közben vezet. Gyakran mondják: nem értik, amit írok. Amikor egyszerű történeteket írok, azokat persze lehet érteni, de az esetek többségében nem az értelem, hanem az érzelem vezeti a beszédem. Nagyon sokszor egészen váratlanul bukkannak fel a fejemből a mondatok. Nem tudom, honnan, mert engem is meglepnek, és akkor el kell döntenem, illenek-e a szöveghez. Olykor másodpercenként öt-hat ilyen mondat, tagmondat is megjelenik, ezek között szelektálva haladok tovább abszolút csak esztétikai mérce szerint. Ez teljesen másfajta olvasói gyakorlatot kíván, mint például egy klasszikus regény. Ha valaki a klasszikus regények világát szereti, abban tud az elméje elmélyedni, tegye azt! Olvasóim azt szokták mondani, ha egyszer sikerül rákapniuk a szövegeim ízére, utána már valamennyit élvezni tudják. Imádom az ilyen olvasókat!

- *Azt nyilatkoztad néhány éve, hogy számodra a mondat sokkal fontosabb, mint a történet. Ha jól tudom, épp egy regényt írsz; ebben is fontosabbak lesznek a mondatok a történetnél?*

- A fontosság számomra nem esztétikai kategória, és nagyon utálok is ezt a szót. Ez a történet-mondat antagonisztikus ellentét a népi-urbánus bajvívás szülőte, modern és újabb leképezése, vagyis kicsit nem az én ügyem. Mondat és történet: egy az egyben, mint Mohamed a hegyben, helyben vagyunk. A regényemnek nagyjából megvan a váza. Előre meg kellett terveznem, hogy ne szaladjon el a kezem. Nagyon jó gyakorlat volt ehhez az a három forgatókönyv, amit az utóbbi években írtam. Ezeknél is olyan laza szerkezetet kellett találnom, ami még nem gátolt abban, hogy szabadon azt csináljak, amit akarok. Ennek a regénynek is csak nagyvonalakban tudom a történetét, de nem is ez a lényeg. Ha az átlagemberek életét vesszük alapul, akkor a történetek eléggé adottak. Megszületnek, megvannak az életük társadalmi lépcsőfokai, majd meghalnak. Ez a teljes történet, ezen belül számomra inkább az az érdekes, hogy mindezt hogyan csináljuk és mondjuk el. Nagyon sokféle nyelven lehet elmondani egy ember életét, ezek közül az az ideális, ami a legfinomabban tudja visszaadni. Valószínűleg túl sokat bízok a nyelvre, de azt vettem észre, hogy a nyelv nekem annyira szabadon engedelmeskedik, és annyira könnyen jön, hogy másra nem is szabad bíznom.

– Legutóbbi könyved, a *Képlapok a barlangszájából* kapcsán az *ÉS* recenzense a következőket írta: „Podmaniczky kevésbé áll benne azokban a hagyományokban, melyeken sokaknak át kellett írniuk magukat, hogy végül saját hangukra találjanak. Podmaniczkynek mintha kevesebb gondot és erőfeszítést jelentett volna, hogy átverekedje magát azon a bozótoson, amit hagyománynak hívunk, hiszen már indulásakor is sokkal szabadabban mozgott a pályán, mint hasonlóan kezdő kortársai.”

– Azt hiszem, abból, amit a gyerekkoromról, az irodalomhoz fűződő kapcsolatomból elmondtam, egyértelműen látszik, nem volt szükségem bozótvágo késre ahhoz, hogy írni tudjak. Nem az irodalom felől mentem az irodalomba, egyszerűen csak írtam, és a szövegeimet – mint a nyelv sajátos formáit – irodalomnak minősítették. Írás közben, ma is gyakran elfelejtem, hogy amit csinállok, az irodalomnak készül. Órákon át tudnám mesélni, hogy miket éltem át írás közben a szöveggel, a nyelvvel kapcsolatban. Ha valakinek nincsenek meg ezek a tapasztalatai, akkor lehet, hogy nem is tudja elhinni a velem megesett transzcendens történeteket.

– *Mesélj valami hihetlent!*

– Köszönöm, szép feladat. Írás közben egyszer csak azt vettem észre, hogy olyan szórendező elv került valahogyan a fejembe, amellyel mindent, az egész időben át-süvítvé elmondhatónak éreztem. Olyan dolgokat is, amiket odáig soha nem tudtam. A világ bizonyos részeit csak bizonyos szóhasználattal és mondatrendezéssel tudja elmondani az ember, mással egyszerűen nem képes rá. Ennek az egyre bővülő burkát egyszer csak megéreztem. Rettentő gyorsan írtam, mert éreztem, ez az állapot hamarosan véget ér. Olyan sima és pontos fogalmazás adódott, hogy az döbbenetes volt. Amikor befejeződött, lezárult, köhögni kezdtem és nem tudtam folytatni az írást. Van egy másik érdekes dolog is az írások esztétikájával kapcsolatban. Biztosan nagyon sok ember érezte már, hogy mielőtt kimondana valamit, már megvan a fejében a gondolat, de még nem a nyelven. Ez egyfajta zenei gondolat. Amikor nem a hétköznapi nyelven írok, számomra az a fontos, hogy a másodperc tört részét, amíg ebből a gondolatból nem lesz nyelvi szöveg, vissza tudjam adni. Vagyis a szövegem vissza tudjon utalni arra a nyelv előtti állapotra, amikor a beszéd megszületik az ember fejében. Ha ezt el tudom érni, akkor jön létre a számomra esztétikus nyelv. A szövegeimben inkább ehhez próbálok igazodni, mint ahhoz, hogy történet képződjék, az valahogy úgy is lesz, az alanyok és állítmányok óhatatlanul megszülik. Ez borzasztóan és felvillanyozóan izgalmas! Ebben a nyelv zeneisége is benne van, mert a zene egy olyan gondolatforma, ami nagyon közel áll ehhez a ki nem mondott gondolathoz.

– *Mit gondolsz, vannak veszélyei a szövegeidet jellemző korlátlan szabadságnak?*

– Majd ha belebukok a szabadságba, kiderül. Nem hiszem. Furcsán érezném magam, ha olyanokat írnék, amit nem olvasna senki, ami senkit sem érdekelne. (Bár a mai olvasótábor sem kell Duna-rekesztő mennyiségben elképzelni; úgy 1000 példányos vagyok.) Biztosan számtalan író átélte már azt, hogy viszonylag jó fiatalkori felfutás után érthetetlenül visszaesett, aminek gyakorta az az oka, hogy azt hiszik, készen vannak, és nincs tovább keresés, csak az eddig sikeres reprodukálása. Ezt én nem tudom elképzelni, és valószínűleg ezért nem fog bekövetkezni. Nem vagyok túl optimista, de azt megtanultam, ha valamit nagyon határozottan akarok, akkor azt nem izomból, hanem egyfajta szuggesztív öngerjesztő erővel mindig meg tudom csinálni. Eleinte úgy gondoltam, mindenki rendelkezik ezzel a képességgel, de valószínűleg mégsem. Mint ahogyan a nyelvi képességeimről is – amit mások különlegesnek tartanak –, azt hittem, minden író rendelkezik hasonlóval.

– *Néhány éve azt mondtad, viszonylag kevés irodalmat olvasol, és azt a keveset is jobbra csak Beckett-től. Mára változott ez?*

– Az olvasás számomra elsősorban egyfajta inspirációforrás. Sok kollégától eltérően szó szerint boldog vagyok, ha egy jó szöveget olvasok valamelyik folyóiratban, mert az engem is feldob, és bevisz a szerző vers- vagy prózavilágába. A kortársakat a folyóiratokból rendszeresen olvasom, vannak szerzők, akiket már direkt keresek. Beckett után Thomas Bernhard következett, akinek a készülő regényemhez is komoly köze lesz. Évekkel ezelőtt véletlenül, beleolvasás kapcsán kaptam el a Tandori-szövegek fonalát. Füst Milán A feleségem története című könyvét többször is elolvastam. Miközben én is írok egy naplót, az utóbbi hónapokban kezdtem el Márai naplóit olvasni, amelyekben egészen különösen ír a környező világról, úgy, hogy közben nincs előtérben a személyisége, és mégis.

– *Mit árulsz el a készülő regényedről?*

– Egy nem magyar műfordítóról szól, aki egy magyar könyvet fordít, ami tulajdonképpen egy Thomas Bernhard-szöveg. Arra jöttem rá, hogy Bernhard életrajzának egyik szakasza teljesen az én életem. Vagyis miközben Thomas Bernhard-szöveg, aközben az én szövegem. A címe: Nyakam Szeged. Már négy évvel ezelőtt elkezdtem írni, de három oldal után lelkiismeret-furdalásom támadt, hogy beszélhetek-e én így egyes szegedi emberekkel. De most határozottan úgy érzem, ideje megcsinálni, leporolni ezt a sütős, kisszerű provincializmust; álvilágot, amiben cinikus pojáca szarják a spanyolviaszt. Ez a város teljességgel művészetellenes, csak populáris kultúrája van, az ún. magas művészet nem él meg itt.

– *Milyennek látod Szegedet?*

– Egy plazma. A negyedik halmazállapot. Inspiratívnak semmiképp nem nevezhetném. És most mégis inspirál, bár ne tenné. A legszűkebb környezetemet kivéve egyedül érzem magam ebben a városban, igazából semmihez nem kötődöm. Se a Tiszához, se épületekhez, különösképpen emberekhez sem. Ugyanakkor, ha néhány napig Budapesten vagyok, útközben visszafelé hazatérés érzésem támad. De ha már itt vagyok, ez rögtön elmúlik, nyilván. Biztosan nagyon sok mindent köszönhetek a városnak, és valószínűleg nagyon sok mindent nem fog nekem megköszönni a város, amit a Nyakam Szegedben le fogok írni.

– *Ha megtehetnéd, felhagynál a napilapos munkával?*

– Vannak bizonyos témák, sztorik amiket – műfajuk miatt – csak napilapban lehet közölni. Ezeket továbbra is nagyon szívesen írnám a Délmagyarország számára, de úgy, hogy az egzisztenciám ne függjön tőle. Ehhez arra lenne szükség, hogy a forgatókönyveim, és az ezután tervezett színpadi darabjaim anyagilag lehetővé tegyék, hogy megválogassam, mibe fogok bele. Ehhez a munkám határfokát minimum kétszáz százalékkal kellene növelnem. Jó lenne újabb és újabb regényeket írni, mert rengeteg dologgal találkozom, amik a megértésük vagy épp félreértésük folytán beteszik a bogarat az írógépbe. Szeretnék filmeket csinálni, amelyekre beülnék a mozi hátsó sorába, és nézném, hogy reagál a közönség. Ebbe a legutóbbi filmszemlén egy kicsit már belekóstolhattam. Nagy élmény volt. Egészen más, mint az irodalmi szöveg fogadtatása. Néhány éve rájöttem, hogy azt a szabadságot, amire úgynevezett alkotó művészemberként szükségem van, csakis tervszerű munkával válthatom ki. Az irodalom is piaci alapon működik, ezért a munkám marketingjét is meg kell csinálnom. Harminchat éves múltam, semmit sem láttam még a világból, márpedig e nélkül nem akarom befejezni az életemet. Nem is fogom!

– *Három forgatókönyvet említettél...*

– Az Észak, Észak című film az előző filmszemlére készült el. Elsősorban a rendező filmje, csak részben az enyém, hiszen a forgatókönyvem részeinek felhasználásával jött létre. Borzasztóan nehezen nyeltem le, hogy nem az én elképzelésem szerint csinálták meg. Most Csörögi Istvánnal és Bicskey Lukáccsal egy másik forgatókönyvem alapján szeretnénk egy negyven részes tévésorozatot vagy négy nagyobb filmet készíteni. Ez tulajdonképpen az ezredvégi apokaliptikára épülne, amiben egy lovas a főszereplő. A címe: A végzet alkonya. Ha elkészül, képileg a belga szürrealista festő, René Magritte festményeire – és az eddigi írásaimra – fog emlékeztetni. A harmadik filmterv munkacíme: Agenda. Egy berlini magyar producer-rendezővel, Sóth Sándorral és a Duna Műhellyel egyelőre csak pályáztatunk. A cím, Agenda biztosan meg fog változni, mert ugyanígy hívják az EU egyik mezőgazdasági programját. Nehéz róla beszélnem, mert elég bonyolult a téma. Van egy pasas, aki egy kis faluban él az apjával, aki régen íjász és mészáros volt, de hobiból még ma is lövöldöz a kertjében régi marhatérképekre. Néha egy-egy nyilvánvalóan elszáll valamerre, és el-eltűnnek az emberek a faluból. De nem is mesélem tovább a történetet, mert olyan sok szálon fut, hogy így nem lehet visszaadni. Amikor írtam, Godard és Lynch filmjei jutottak eszembe, hangulatában valamennyire extrém és misztikus, magyarázatkésztségben és bonyolultságban pedig Godard. Mindig jobban szeretem a filmet élvezni, mint érteni. Ha értem, azt jelenti, hogy olyan dologról beszél, amit már tudtam, ha csak élvezem, akkor a bennem még kimondatlan tartományok kapnak formát, és nekem ez a fontos... Kérdés bennem, hogy a klasszikus dramaturgiai szabályok mennyiben örökérvényűek, illetve a szabályok fölragadása, azaz másféle szabályok követése milyen eredménnyel járhat? Mert szerintem maguk a dramaturgiai szabályok együttesen visszahatnak a tartalmi térre, illetve bezárják azt, és minden olyan kifejezendő, elbeszélendő, megmutatandó, ami már nem szabályszerű, ezek szerint kiesik a tartalmi térből. Ha például a prózáimat a klasszikus szabályok szerint írnám, közel se állna fenn annak a lehetőség, hogy eklektikus, vagy éppen eddig használatlan formai módszerekkel előálljon egy efféle tartalmi szemlélet. Nem tudom, a filmben mennyire lehet kitágítani a határokat, de érzésem szerint azok is gumiból vannak, mármint nekem, másfelől meg úgy érzem, hogy ha nem nyúlunk a határainkhoz, akkor egyszerűen belesimulunk a trendbe, amelynek így jogában áll minősíteni, csámcsogni, és abszolút értéktelen, úgynevezett szakmai számonkérésben részesíteni. Ami egyben számomra azt is jelenti, hogy nem a témának kell radikálisnak és elrugaszkodottnak lenni, hanem elsősorban a formának, s az a leglágabb témát is képes megfeszíteni. Ez az én szemléletem, ami olykor elviselhetetlenné teszi az elképzeléseimet, olykor pedig érthetlenné. Az alapvető motiváció, az egyszeri és megismételhetetlen cselekvések, cselekvési formák folytonos produkálása. Így egy művet is csak egyszer vagyok képes leírni, sajnos, nálam a verziók nem működnek, mert a dolgozás pillanatában van csak meg az a feszültség, amivel képes vagyok valamit létrehozni. Amit meg akarok csinálni, azt azonnal, abban az egyszeri visszavonhatatlan pillanatban, a másik pillanat már másra hivatott, más energiák vannak benne, más motívumok, egyszerűek, tehát visszaidézhetetlenek.

Hollósi Zolt

A Tiszatáj köszöntése

MAGYAR ÖRÖKSÉG-DÍJ 1999

Irodalom, szellemi élet nem létezhet, legalábbis nem nőhet nagyra a közösség életében tehetségek, kiemelkedő egyéniségek nélkül. Am a tehetségek sem nőhetnek fel, nem érvényesülhetnek a közösségek teremtette, általuk fenntartott intézmények, folyóiratok nélkül, melyek teret nyitnak és nyilvánosságot adnak, eszközöket és életlehetőséget a tehetségnek, a teljesítménynek. A jó folyóirat a nemzet szellemi életének szervezője: értékrendet sugall, felfedez, vitatkozik, megszerkeszt egy darabot újra meg újra a szellemi világból s új teljesítményekre serkenti azt.

Ez utóbbi persze az ideális helyzet, a mindenkori igény maradéktalanul csak ritkán teljesíthető. Mert a folyóirat törekeny, kényes vitorlás, korszakok viharai dobálhatják, megtépázhatják vagy éppen a levegő mozdulatlansága béníthatja meg.

Születése óta a Tiszatáj átélt már néhány történelmi korszakot, veszélyes, viharos időket és néhány többé-kevésbé szélcsendes, olykor bénító időszakot is. Az már önmagában is eredmény, hogy megmaradt és megélt fél évszázadnál többet. Nagy szó ez, szinte hihetetlen. És hányszor kellett eközben újrászületni, hányszor kellett előről kezdeni a harcot a puszta létezésért és főképpen a vállalt ügy tisztességes szolgálatáért! Mert olyan időszak nemigen volt a Tiszatáj történetében – amint az ország történetében sem – hogy a szerkesztőknek elég lett volna dönteniük a kéziratok sorsáról, egy kávé mellett össze rakni a lapot és átadni a nyomdának. Nem volt elég vállalni a szellemi kockázatot – ami önmagában is éppen elég felelősség – kényszerűen vállalni kellett a politikait is, olykor egészen a végső, a „lenni vagy nem lenni”-kérdésig, mely itt Magyarországon, a Tiszatájon többnyire nem hamleti kérdésként szólt.

A Tiszatáj 1947-es megjelenésétől, amikor Madácsy László jegyezte főszerkesztőként a lapot – s a 2. számtól felelős szerkesztője volt Ertsey Péter, munkatársa az akkor még egyetemi hallgató Péter László – már nyilvánvaló volt, hogy Szegeden nem egyszerűen egy vidéki lap született, hanem országos és európai tájékozódással szerkesztett, „nyugatos”, igényes magyar folyóirat. Látható volt már akkor is a törekvés: az európai szellem, a magyar irodalmi értékrend és a szegedi szellemi élet értékeinek, hagyományainak együttes megjelenítése. Mindez nem tarthatott sokáig, mert maga az akkor gyorsan bontakozó magyar demokrácia is tiszavirág életűnek bizonyult. Jöttek a hírhedt ötvenes évek.

A Tiszatáj újjászületését, szellemi rangjának kialakulását itthon és az ország határain túl, attól az időtől számíthatjuk, amikor Ilia Mihály, előbb rovatveze-

---

Bíró Zoltán laudációjának teljes szövege. A rövidített változat 1999. június 19-én hangzott el az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban.

tőként, majd főszerkesztő helyettesként, utóbb főszerkesztőként dolgozott a lapnál, illetve irányította a szerkesztőség munkáját. Ettől kezdve a Szegeden szerkesztett Tiszatáj Magyarország egyik vezető orgánuma lett. Ilia Mihály és munkatársai – Annus József, majd Olasz Sándor – a korszak legizgalmasabb és a hatalom által legerőteljesebben támadott irodalmi folyóiratává tették a lapot. Szellemi rangját jelezzük csak Illyés Gyula és Németh László nevével, havonta megnyilvánuló szerkesztői igényességét elsősorban vers- és tanulmányrovatával, széles tájékozódási körét nemcsak az egyetemes magyar irodalommal, nemcsak a Kárpát-medencével, a közvetlen szomszédsággal, de gyakorlatilag az egész Kelet-Európával. A Tiszatáj szellemi síkon egész tevékenységével mintegy provokálta a politikai hatalmat, nem csoda hát, hogy a hetvenes évek közepére a főszerkesztő távozni kényszerült.

Inkább az a csoda, hogy Ilia Mihály távozása után a szerkesztőség, Vörös László irányítása alatt nemcsak megtartani tudta a lapot, de tovább tudta vinni az általa épített úton. Az adott körülmények között nagy elszántság, következetesség, s ugyanakkor kiváló politikai-taktikai érzék kellett ehhez. A hatalom állandó nyomása, a rendre ismétlődő nyílt támadások és a megrovások közepette, jelentős szerepet vitt a Tiszatáj a rendszerváltás előkészítésében is a nyolcvanas évek során, hiszen a magyar szellemi élet nagy része kapcsolódott a laphoz, nem utolsósorban a rendszerváltás meghatározó csoportja, mely a népi írók eszmevilágán nevelkedett, s a Tiszatáj belső szerzői köréhez tartozott, jórészt már az Ilia-korszak óta töretlenül. Az a szellemi műhelymunka és az az erkölcsi tartás, ami a Tiszatáj jellemzője volt, egyre inkább a lap mellé állította szinte az egész magyar értelmiséget, s így a szellemi ellenállás egyik legjelentősebb fészke lett. Mondhatnánk, természetes következménye volt ennek, hogy a még létező párhatalom, az elerőtlenedése előtti pillanatokban, mint kétségbeesett hatalmi demonstráció gyanánt, felfüggesztette a Tiszatáj kiadását, szétverte a szerkesztőséget, az akkor legmagasabb hatalmi testület döntése alapján. A Tiszatáj végső megsemmisítése azonban annak a hatalomnak már nem sikerülhetett. Átmeneti, szégyenletes vergődés után a hatalmi kreatúra csődöt mondott és a Tiszatáj ismét újjáéledt. Ma, Olasz Sándor főszerkesztő vezetése alatt – miután a Tiszatáj túlélte az MSZMP-t, átélte a rendszerváltás első éveinek zavarait is és viszonylagos anyagi biztonságra tett szert – a folyóiratnak új társadalmi környezetben, új feladatok és megpróbáltatások közepette új esélyei is vannak, ha meg tudja őrizni szellemi-erkölcsi folytonosságát, értékrendjének következetes képviselőjét egy értékvesztéstől fenyegetett világban.

Kívánjuk a küzdelem felemelő éthoszát és a szellem sikereit a Tiszatájnak, a következő fél évszázadra is!

Biró Zoltán

Szerkesztői asztal

Lapunk főmunkatársa, *Vekerdi László* A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetését vette át augusztus 20-án. Sok szeretettel gratulálunk!

*

A Somogyi-könyvtár és a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár *Vekerdi László* 75. születésnapjára válogatott *életmű-bibliográfiát* adott ki. *Gyuris György* munkája a Forrás, az Új Forrás és a Tiszatáj támogatásával jelent meg. A kötet ismertetésére később visszatérünk.

*

A Tiszatáj Könyvek legújabb köteteként jelent meg *Bozai Ágota* tranzit glória c. regénye. Az író előző könyvét az Európa adta ki Perzsa diván(y) címmel.

*

Az MTV1 szeptember elsején sugározta azt a rövidfilmet, amely a Tiszatajt a *Magyar Örökség-díjasok* sorában mutatta be. Folyóiratunkról *Olasz Sándor* főszerkesztő beszélt, a műsor szerkesztője *Kuczka Judit* volt.

*

Az APEH tájékoztatása szerint a jövedelemadó egy százalékából a Tiszatáj Alapítvány javára följánlott összeg kilencvenháromezer-kilencszáztizenöt forint. Köszönetet mondunk azoknak, akik lapunkat támogatásra edemesítették.

*

Néhány szerzőnkéről: DOBOZI ESZTER Kecskeméten tanít, a Forrás szerkesztésében is közreműködik. GÁNGOLY ATTILA Budapesten él, írásait eddig – többek között – az Életünk és a Hitel közölte. KIBÉDI VARGA ÁRON a Holland Királyi Tudományos Akadémia tagja. SILAY FERENC Szegeden építész. Korábban erdélyi lapokban (Korunk, Utunk) publikált.

Novemberi számunk tartalmából:

MARSALL LÁSZLÓ, HATÁR GYÓZÓ, BOGDÁN LÁSZLÓ, GÉCZI JÁNOS versei

ORBÁN JÁNOS DÉNES novellái

BALOGH TAMÁS kisregénye

FRIED ISTVÁN, SZIGETI LAJOS SÁNDOR tanulmánya

Diák melléklet: KISS LÁSZLÓ *Kosztolányi* Paulina c. novellájáról

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

1999. OKTÓBER

63. SZÁM

SZÉLES KLÁRA

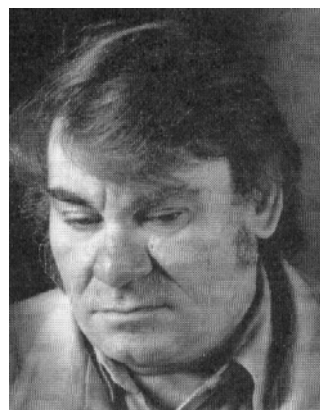
Mit látsz Lászlóffy Aladár íróasztalán?

Mit látsz – akár egy költő – íróasztalán? Bizony semmit. Illetve: semmi különöset. Olyanforma az, mint amilyen például saját otthoni íróasztalod, vagy – akárkié. Nemigen van ott más, mint néhány *ceruza* (esetleg egymás mellett, *kibegyezve*), *papír* (talán „negyedív nagyságúra” vágva). Található még *tolltartó*, netalán régimódi *tinta*, könyvhalom, cetli „holnapi teendő”-k feljegyzésével, „névjegyek”, „kézikönyvek”.

Mindez szó szerint fellelhető a versben. Mégis, a költői mondatok szövetében a köznapi tárgyak úgy azonosak önmagukkal, hogy ugyanakkor szinte észrevétlen jelentékeny átváltozás hordozóivá változnak. Hogyan és miért?

Talán a jelzők, a meghökkentő metaforák és metonímiák, a költői víziók merész játékaik például az arányokkal – elárulnak valamit abból: mi történik itt? A jámbor papír „*frissen hullt*”, mintha hó lenne, ide-lopva a zizegő havazás hangulatát, fehérségét. A tinta „*eső*”-ként viselkedik, s bizonyos, rejtélyes „alabástromnégyszöget” *fürdet*. A tolltartó ember nagyságúvá nő, vagy még nagyobbá: kísétálhat mellette valaki („én, Első Mindegy”). A névjegy „*hágó*”-ként, a holnapi teendő „*begység*”-ként jelenik meg. Filmszerű képeket látunk, rajzfilmben illő áttünéseket? Ha ekként fogadjuk el, akkor is fennakadhatunk minduntalan azokon a mozzanatokon, amelyek ugyancsak eltérnek ettől is.

Miféle tájak váltakoznak a prózavers képei során? Halljuk: „*eldugott tájon*” vagyunk. A munkához készült, íróasztalra fektetett két „*ráfekvő karod közti*” is ott egy határolt tér: „*a kitartás Mezopotámiája*”. Ott „*terül el*”. Váratlan és távoli asszociáció. Gyerekes képzelődés is lehet. Az íróasztalra hajlított kar derékszögébe zárt terecske felidézheti akár a Tigris és Eufrátesz

LÁSZLÓFFY ALADÁR
(1937)

„*Ha egy ember a hajóról
a tengerbe esik, azonnal
intézkednek. Hát még
ha az utasok egy-
harmadáról van szó.
A kapitány mentés
helyett kijelentheti, hogy
ezennel azok delfinekké
vannak nyilvánítva,
s ha újra a fedélzetre kerül-
nek bármiképpen,
vízilényekként kell
kezelni őket?*”

Szélmalom-leltár, 208.

termékeny folyóvölgyét, az emberi kultúra megteremtésének egyik bölcsőjét. Ám túl a játékon, összekapcsoló, közös mozzanat a „*kitartás*”-é. A sumér-akkád kultúrából nem a zöld ligetek, bámulatos városok képzetére utal, hanem arra, ami valamennyinek eredője: „*a kitartás Mezopotámiájá*”-t idézi. Az íróasztalnál ülő karja pozíciójának szívszívós fenntartása: a szellemi készenlét tartóssága és a hajdani Mezopotámia (például csatornarendszerének karbantartása) hasonló fáradtan is „fáradhatatlan” napi tevékenységet kíván. Egymásba játszanak a képzelet beindulásának képei a munkakezdés mindenkorai ön-késleltető játékaival, a kellő koncentráció létrejöttét megelőző pszichikai húzás-halasztás belső tusakodásával. Ez a párhuzamos folyamat fonódik egymásba a következő versbéli tájban is.

„Középen nyugodt *lapály*, néhány elmozdítható kifutópálya, szemben a névjegy-*hágó*, s a holnapi-teendő-*hegység* sötétlik ablakfényben.”

Ez a „*lapály*” lehetne az előző vízió folytatása. „*Középen*” van, lehetne: a két folyó között. De ennek ellentmondóan „néhány elmozdítható kifutópálya” bukkan fel (startoló repülőgépeket felidézve, egyben újrakísérhet a munkakezdés nekifutás-érzete, döcögése is). Annál inkább adódhat a párhuzam ismétlődése, mert miközben mintha hegyvidékre kerültünk volna („*hágó*”, „*hegység*”) – mindezek, a kifutópálya korlátai, határai egyúttal a napi munka lendületének naponta feltorló gátjai; a koncentrációt megtorpanító, ettől eltérítő, másfelé sürgető emberek, feladatok („*névjegy-hágó*”, „*holnapi-teendő*”-*hegység*”). Affélék, mint a következő mondatban a „*dátum-tüzek*”. Dolgozhatunk-e valaha határidők szorítása nélkül? Idegesítőek ezek a dátumok, sokszor talán még fenyegetőek is – akár távoli (vagy közeledő?) felfénylő tüzek a láthatáron. „Minden emelkedésen dátumtüzek.” Az „*emelkedések*” – mint előbb – egyaránt emlékeztethetnek táj-vízióra és lelki tájra. Hullámzóan merülnek fel – például az íróasztalnál ülő előtt – akár a felvillanó fények, a dátumok – hol elfeledve, hol bosszantóan eszébe jutva. A táj-látványok egyre több villódzó fény-káprázatot vonzanak magukkal. Az emelkedések tüzeit megelőzte már az „*ablakfényben sötétlő*” (sötétléssel elkedvetlenítést, mintegy árnyékát előrevetítő) „*holnapi-teendő-hegység*”. Majd követi a „*frissen hullt papír*” látványa. Ez eleve a friss hó vakító fehérségét idézi, de itt még meg is „*világítják*” a tüzek felvillanásai. A ritmikus fény-sötét váltakozás többértelmű alternatíva. Optikailag és lelkileg egyaránt nemcsak megvilágítja, hanem meg-megvilágítja a „*frissen hullt papírt*”: a havas tisztaságot, az érintetlen kezdés esélyét. Aggasztóan és biztatóan.

Mire vonatkozik ez az aggasztás-biztatás? Napi íróasztal-munkánk lehetséges eredményére – vagy valami sokkal többre? Esetleg e kettő nem válik el egymástól, sőt: elválaszthatatlan?

A versbéli táj mindenképp változik, s újra hirtelen fordulattal. Sztyeppén járunk? „...*(szél?)... seper végig a sovány füveken, ...a kunok fekete pusztáin...*”. Elhagytuk a magaslatokat, egy „*halom*” (könyvhalom) mögött járunk. A „*sovány*” füvek napégette síkságot idéznek, a „*kunok pusztái*” ezek. A Kunságot látjuk? Petőfi pusztáját? Mindenképpen folytatódik, sőt fokozódik a vízió hol sötétségbe, hol villanófénybe borulása. A kunok pusztája „*fekete*” (lehet szó szerint és átvittén is értelmezni: komor, nem sok jót ígérő). S e pusztákon „*az ég is zeng*”: mennydörgést, vihar közeledtét jelezheti – ezt erősítheti meg a következő, mintegy gyorsan lezúduló zápor, az „*esőben*” fürdő „*alabástromnégyyszög*”. Az égzengés egybeillik a korábbi emelkedéseken fel-felvillanó, riogató „*tüzek*”-kel. („Minden emelkedésen dátum-*tüzek*.) S mintha a fokozódó feszültséget hordozó tájak madártávlatai után, mintegy háttérük előtt emberlakta pontra

érnénk, maga a történet, a cselekmény venné kezdetét. „A palota sötét.” Itt is éjszaka van – lakatlan az épület? elköltöztek, elmenekültek a benne lakók? Esetleg csak az éjszakai nyugalomról van szó, vagy várakozó visszahúzódsról? Csupán sejtelmek lehetnek. Szabad a találgatás. A prózaversnek ezen a pontján – csakúgy, mint vissza- és előre-menően a többin – észrevetten vagy észrevétlen belekerültünk egy afféle különös légkörbe, amely hasonlítható a balladai atmoszférához, a drámáihoz, de akár egy romantikus regényéhez is. Hasonlítható, de egyikkel sem azonos.

Nemcsak a „palota sötét” – mintegy ismételve és továbbfokozva a táj „eldugottságának”, a „...-hegység” sötétlésének, a kun puszták „fekete”-ségének komorló homályát –, hanem sötétben hagyja mindazt, ami körülötte és benne végbemehetett. Hajdan vagy később? Idő, tér éppolyan fajta bizonytalan talányosságban lebegő, mint a felbukkanó személyek kiléte. Maga az „...esőben fürdő” „alabástromnégyyszög” nem feloldja, hanem fokozza ezt a titokzatosságot. Ebben a közegben ez a nemes kőből faragott négyyszög lehet címer? vagy emléktábla? Esetleg mind a kettő? A „Tintaesőben” fürdés akár az írás, az író emlékező, emlékeztető tevékenységére is utalhat.

Megjelenik az első, élő – megjelenített – személy. „...én, *Első Mindegy* most kísétálok a tolltartó mellett.” Elérkezett a pillanat? – Milyen pillanat? „én, ...kiséta” – de ki ez az „én”? A költő személyére vagy alteregójára kell gondolnunk? Úgy lép fel, ahogyan akár én, te, mi: az olvasók bármelyike felléphetne; az íróasztal – az íróasztalvers – előtt ülök, a gondolatok ívét követők bármelyike. A „tolltartó mellett” sétál ki ez az „én” – olyan helyen, amilyen minden íróasztalon akad. S ugyanúgy felfogható a tolltartó mamuttá nagyítottnak, mint ahogy a megidézett személy is elképzelhető bábu-nagyságúra kicsinyítettnek. Mindkét fajta vizuális játék szorosan egybesimul a megnevezéssel: „...én, *Első Mindegy*” komoly, történelmi egyéniség – esetleg nagyság gyanánt vonulhatok elő; avagy ez az egész nem más, mint paródia, finta, a história számontartott nagy emberei („nagyemberei”) számozott Lajosok, Károlyok stb. felé. Mindez öniróniával, de keserumorú valóságmegfogalmazással is vegyest. „*Első Mindegy*”: ki más lennék én? ki mások lehetnénk mi? akárki? Elsők vagyunk, hiszen nincs több belőlünk – de elsőségünk, maga létezésünk is – vajon több-e a „mindegy”-nél? A nagybetűvel tulajdonfőnévvé változtatás a fenségesség nimbusza, de ugyanennek kigúnyolásaként is felfogható. Az összetételben pedig az „*Első*” mintegy megsemmisíti a „*Mindegy*” közönségességét, komikumát és fordítva. Azaz a kettő együttese többszörös értelmezési dinamizmust, játéklehetőséget ad. Különösen: adott szövegkörnyezetben. „*Első Mindegy*”, „én” itt, a versben főszereplőként, irányítóként – vagy statisztaként lép elő? Akárcsak egy bármelyik korabeli mindenki vagy akárki egy soha előre nem látható kimenetelű történelem során. Pusztá áldozat és cselekvő (netalán meghatározó, döntőszerepű) résztvevő egyaránt lehet.

Akár így, akár úgy: az elnevezés, a megjelenítés nyilvánvalóvá teszi azt, hogy ez az „én” (akárcsak a „mi”) jelen van, felbukkan e megidézett költői tájon, színhelyen: ahogy az íróasztalnál, úgy a képzelet megidézett történelmében, s a valóságosban is. Mindegyik tekinthető igen régi – vagy nagyon új színtérnek, hadszíntérnek? sakkasztalnak? Ó, mi mindahányan vagyunk, lehetünk vezérek, királynők, parasztok. Irányítók, játékosok – vagy bábuk.

Valóban. A „vezér” (a szerző? a személy?) kísétálása után mintha (egy vagy több) különös sakkasztal vagy terepasztal fölött tűnődnénk latolgatva:

„...Ha Wellington nem fordul váratlanul balra, Hannibál sosem tudja idejében elveszteni a rigómezei ütközetet...”

Tájak, távlatok, terek gyors váltakozása után távoli idősíkok még gyorsabb pergetésével találkozunk, szándékos egymásbacsúsztatásukkal, felcserélgetésükkel. A waterloo-i csatamező egymásbafényképeződik Hannibál hadszíntereivel, Hannibál személye kimondatlanul Hunyadi Jánoséval; az ókori ütközet az 1815-ben, 1444-ben lezajlottakkal. Ami közös mindben: történelmi fordulópontnak bizonyultak. Az adott színhelyen, adott időben végbement események minden mozzanata (főként: bizonyos mozzanataik) akár a jobbra- vagy balra-fordulás, végzetes jelentőségű, történelmi döntéssé vált. Csaták megnyerése vagy elvesztése évekre, évszázadra kiható változásokat, határokat, térképek átrajzolását hozta. Elméletben lehet csak játszani az alternatívák ellenkező változatával: „Ha Wellington *nem* fordul ... balra,...” stb. Ami megtörtént – változhatatlan. Sorsszerűség vagy személyes esetlegesség tanúja a visszapillantó, a körültekintő? A költő mintha csúfondáros kavalkádként tárná fel a históriát, még sebezsebben, még távolibb színhelyek, más földrészek eseményeinek összevonásával, földrajzi, történelmi nevek abszurd, fiktív behelyettesítéseivel. „...a Boriska-szigetek gyarmatosítása ... Zulu admirálisok hivatalos látogatása Bizáncban.” Hajdani történések és saját politikai napi híreink gunyoros vegyítését, blaszfémiaját halljuk? A történelem – komédiaként jelenik meg?

Nyilvánvaló, hogy a semleges-küllemű, egyszerű prózaversmondatok jelentékeny és apró, korszakos és viszonylagos történések, személyek, fontosságok és fontoskodások sokaságát jelképezik a merész, egyedi, ironikus szintetizálással. Bemondók, szóvivők kívülálló, tárgyilagos hangvétele ez, – belécsomagolva az egyszemélyes, sarkított véleményalkotás. A költő – a vers – utat ad a végleteknek, valamennyit visszavezetve az íróasztalhoz. A tág körű, szerteágazó látványok, élmények, vitatható arányok, esélyek mintegy összesűrűsödnek – mondjuk – akár a toll- ceruza-tartóban. „Felvonulások, felmentő csapatmozdulatok, ostromgyűrűk, stratégiai csatavesztések egymás mellett, kihegyezve.” Köznapi, látható, megragadható íróeszközök egymás mellé gyűjtve, „*kihagyozva*” – ott állnak, saját szellemi munkánk segítésére készen. Avagy megfordítva: ceruzáink úgy állnak előttünk munkára felhívóan, akár a fejünkben sereglő, idegeinkben, örökségeinkben, múltunkban felhalmozódó történelmi tapasztalataink gondolkodtató tudomásai, feladványai. „*Kihagyozva*”: a kétértelműség itt egyaránt bök a csatateret és az íróasztal felé, a jelző átvitt értelmével.

„...Most már valóban *én* következem: *a látogató*.” Ugyanaz az „*én*” ez, mint az, aki olyan méltóságosan és méltóságot-fricskázva kísértelt a „tolltartó mellett”? Ő az. Más szerepkörben: Kívülről érkezik most, független az eseményektől, ő: vendég, „látogató”. (Mint ahogy saját, mindig változó beosztásunk a történésekben, s ettől függő nézőpontunk is mindig változó.) Tüntetően, groteszk karikírozottsággal viselkedik ez az „*én*”, ez a kíváncsi érdeklődő. Viccelődik, játékosan, sőt heccelődve megcsípdesi a „rózsaszín emléktáblát” – mint egy népszínműbeli menyecskét –; „cukrot is adok neki” – mint a népdalbéli madárnak, kutyának, (még inkább: ölelnek) „*hogy ne bántson*”. Ez a negédes túlzott látogató-szerep olyan, mint amilyen (amilyen oldaláról megmutatkozó) itt az „*emléktábla*”. Ennek a táblának a „rózsaszín”-volta az emlékezés érzelmességét asszociálja – főként a látogató eltúlzott, stilizált viselkedésével aláhúzottan. Az emlékező utókor érzékeny pátosát sugallja a „*megcsípdesett*”, „*cukorral*” kínált – mementó. Emlékjel, amely inkább dekoráció, mint a hajdani véres valóság átélése, igazi el-nem-feledése. Felbukkan itt ez a fajta visszapillantás is, feljegyzés, mintegy *leírja* a költő, az egyszemélyben krónikás, aki elsősorban eleven emlékező. A látogató-szerep ellenpont-jellegű. Előkészület ahhoz, hogy jöjjön „*a délután*” – mintha

érett, őszi ebédután hangulata lenne, múltbamerengésre különösen alkalmas – „almasárga”. Száraz „betonján szépen szalad a tank” – például a második világháború tankja. (Előbb még nem is létezett.) Ártatlan szenvedések óceánját absztrakcióként is megrázó kép szimbolizálja, egyben a 20. század közvetlenségéből visszanyúlva több-ezer évek hasonló, égrekiáltó borzalmaira. „...ötezer éves temetőkből nyílnak a remegő gyermekujjak.” S itt elkerülhetlenné lesz a nem-olcsó, a hiteles megindultság. A cselekvésre indító. „Sírtam is már.” S ezt követi a:

...„*Na most!*”...

Ez a „most”: a rég várt pillanat, ez az igazi íróasztal-munka (idézőjelbe kívánczó íróasztalmunka egyben) rég várt kezdete. Az, amit írni, gondolni külső-belső szükség serkent. Adott versmondatok sűrűjében ez a felkiáltás úgy is hangozhat, mint tűzparancs intése, csatakezdés kürtjele. Vagy éppen lefújt riadóé, bevégzett csataé, letett fegyvereké? Hiszen a – várt, igazi szereplők színrelépése most következik: – a „Szavak, szavak, szavak” – „végtelen hadifogolysereg”-ként cammognak a „sárban”! Vert sereg ez, eleve levertségét tudni kénytelen.

Vesztesek? Most éppen azok – azok is lehetnek. Mégis, ők a főszereplők, ők a tét. A szavak: katonák, harcosok. A háromszoros ismétlés költői dallam, hangsúly: „*Szavak, szavak, szavak...*” menetelnek itt, akár később az „*igék*”, a „*ragok*”. A versnek ettől a pillanattól közvetlenül is „szó szerinti” szó és cselekvés, tollforgatás és többértelmű fegyverforgatás, íróasztal és történelem színterének egymásba olvadása.

Tájak, terek, idősíkok – égtájak, időjárások, csatamezők – akárcsak történelmi személyek és az „én” magánszemélye; – terepasztal, sakktábla és Waterloo; íróasztallap és hadszíntér –: a versteremtette közegben egymásbasimul, egymásra-vonatkoztatódik, egymást teszi kölcsönösen többértelművé. Most már belékerültünk, benne vagyunk a közelmúlt – jelenkor történéseinek, élő hatásainak sűrűjében. Belékeveredtünk, akár a mindenkori, éppen időszerű politika dzsungelébe. A megelőző történelmi korok, következményeik úgy ülepednek belé ebbe, napjaink világába, hogy mintegy áttételeződnék.

Egy idősavot kezel kivételesen a költő: a 18–19. századot. A prózaverset befejezéséig átszövi ezeknek az időszakoknak, díszleteiknek sajátos színezetű költői megidézése. Hadvezérek régies segédei, meghosszabbított jobb- és bal-kezei: „szárnysegéddek” sürgölődnek „alapvető munkában”, „féderes kézikönyvben” ringanak – mint rugózó hintóban: Hosszú „utazásra” indulnak, „tele nemes eszményekkel” – akár a Verne-hősök, akár a múlt századok regényeinek más, nagy vállalkozásra induló hősei. A „barokk”-igék, „biedermeier” ragok jelzői adott mondatban elvontságuk ellenére többféle képet is vonzhatnak; metaforikus hatást keltenek. Az emlékezetünkbe idézett olvasmányok légkörét, szereplőinek – mai füllel hallva – cikornyás kifejezőmódját éppúgy jelölhetik, mint magát a korabeli írók megörökítésmódját. Írásművészeti remekléseket éppúgy, mint a stílromantika eltúlzásait, a parodizálásra oly alkalmas avított fordulatokat. S ez a kétféle – mintegy sajátos belső, lírai ellenpontozásnak tekinthető poétizálás a továbbiakban is folytatódik, változatos árnyalatokban. Ezek, az immár – kimondatlanul – „hősök” mintha egyezményesen a kor „*divatlapjából*” öltözködnének, holmi piperkőccökként – ám ez a divatlap a „*mindig betiltott izgalomkeltés*”-nek a lapja. Vagyis csak átvitt értelemben azonosítható holmi képes újsággal. A betiltott izgalomkeltés” forrása lehet a sajtó, de keletkezése, elterjedése jóval megfoghatatlanabb bármilyen orgánus hatásánál. Az immár jelképes kosztüm megjelenítése folytatódik:

„hófehér szoros sálat tekernek” nyakuk köré „szelesebb éjszakákon”. De ezt a sálat „balálmegvetésükre” tekerik; mint ahogy „élénk feltűnést” is nem kifogástalan, divatos öltözkűkkel, hanem „konspirációs szabályaik”-kal keltenek. (Hozzáteszi a költő: „ma is”.) Mint ahogy „köpenyük” lobogása – „bronzszobor-lovaglástartól” való: ismét a hajdani élő személy utókorai bronzszoborra-örökítésével társítódik. Az évszázaddal előbbi valóság a már visszapillantók megemlékezésében, műemlékké merevítetttségében létezik. A két idősík, a kétféle elképzelés egymásba úszik. Felderenghet mögötte többféle neves, bronz lovas szobor – Puskin emlékeztető műve, akár saját legendássá vált alakja, pályája, kora.

Napjaink íróasztalánál ülünk immár. Helyzetünk tudatában. Sőt: mai helyzetünknek abban a tudatában, amelyből nem hiányzik a regényes hajdankor hősi-emberszabású történelmiességének romantikája sem; e „romantika” élménye ambivalens módon. A valamikor divatosból óhatatlan divatjamúlt lett, amelynek éppúgy kijár az elnéző vagy gúnyos mosoly, akár a pózokat, teátrálitást nem nélkülöző hősiességnek, mint hősködésségnek. Mégis – akár a titkos serdülőkorai elszánásoknál, urambocsá! „világmegváltó”(?!), életterveknél – megható komolyság hitele hatja át.

Mindezek birtokában érezhetjük – (érezhetem, akár én is – úgy: „...*Valami roppant elszántsággal megelőzött a múlt, berendezte nekem ezt az íróasztalt, hol gyermekjáték már lejátszani a legnagyobb összecsapások folytatását, csak tudni kell:...*”

Jól hallottuk? Hogy lenne lehetséges az, hogy egyetlen, az egyetemes történelem gigantikus sodrában elenyésző, törpe „íróasztalon” le lehet játszani

„a legnagyobb összecsapások folytatását” ...?

...Vagy talán itt, ilyen vagy hasonló íróasztalokon születtek – tervezték el, készítettek elő – a história minden, vagy csaknem valamennyi kisebb-nagyobb fordulatát? Van-e Nagy Francia Forradalom a felvilágosodás röpiratai, kötetei, szellemi torlaszokat leromboló íróasztal-munkái nélkül? Elképzelhető-e 1956 októbere az Irodalmi Újság, a Petőfi Kör gondolkodói, írói, kiadványai nélkül?

Igen. Le lehet játszani a legnagyobb összecsapások folytatását, „csak tudni kell”... Mit? „...hogyan öltözzünk tavasszal *könyvégetéshez*”, „századvégen *kézirat-elkobzás-hoz*”,... Ez a „csak” nem kevés. Fel kell készülni arra, hogy a megfeszített munkánk, esetleg egy élet, avagy generációk életének eredményét semmisítik meg. Nem Hitler volt az első – s nem is az utolsó könyvmáglyákat gyűjtő. A „kézirat-elkobzás” pedig még friss élménye mindazoknak, akik 1989 előtt már felnőttként éltek. Akárcsak az, miképp válhat kivédhetetlen kényszerré, hogy „*meg kell tanulni s fel kell mondani* folyékonyan Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes emlékiratait”. ...Nevezzék ezeket az „emlékiratokat” akár párttörténetnek, marxizmus alaptételeinek, Mao Ce Tung piros könyvecskéjének – vagy Ceausescu kinyilatkoztatásainak. Ma már mellékes adalékként is tekinthető az, hogy e vers Ceausescu hatalmának fénykorában született. Így a költő „Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes”-e a kor- és sors-társak számára egyértelműen helyettesítődött be, egyben az eleven, kockázatos politikai konspiráció, virágnyelv alkalmazásának merész gyakorlatát jelentette. De éppen a poétikai egészbe illeszkedés módja teszi például ezt a fordulatot egyszerre korában aktuálpolitikává, ma már erre emlékeztetővé – illetve magát az „időszerűséget” –, mintegy időtlenné, különböző korokon át érvényessé. Az elnevezés („Negyvennegyedik Tudniillik Frigyes”), a „történelmi”, számozott besorolás, éppúgy, mint az előnév: középkori, majd porosz uralkodóházak analógiájára, önkényes kitalálás, paródia. Mint ahogy a „kosz-

tüm” a volt impozáns, színpadi és jelképies viselet átváltozik nyilvánvalóan csupán a költő iróniájában létező „ruházattá”, historikus „divatlapok” nemlétező folytatásává („hogyan öltözzünk ... könyvégetéshez ...kézirat-elkobzáshoz”).

Az íróasztal lapja és a történelem egyetemes színtere, egyetlen személyiség feszült szellemi munkája – és az ember fenyegetettsége, sorsa, a túlélés örök, mindig új küzdelme most már még teljesebben és a költő-teremtette magátólértetődőséggel fonódik egymásba. Ahogyan már a *szavak* – *hadifogolysereg*-ként cammogtak a sárban, úgy a *logika* – *koncentrációs* voltából szabadult az író, de máris „*életfogytiglani*” – *szabadságharcra* van ítélve, mintha börtönre. S úgy szállítják át „az idő vitásabb vidékeire” – akár a még oly megítélhetetlen, megjósolhatatlan jövőndő terepeire –, ahogy a száműzetésre kárhoztatottakat. Óhatatlan legközelebb Szibéria ólom- és kőbányái asszociálódnak kimondatlanul. Így nem csodálkozunk, hogy követ fog törni bányában – de azon sem, hogy ezek az implicit jelenlévő, szó-alakilag is felidézett „kövek” voltaképpen: „*következmények*” –, s a bánya: az „igazság” bányája. Ám az ítélet hatályossága, tartama hasonlósága: „*életfogytiglan*”, „amíg csak meggebedek.”

Ez az utolsó mondat – mint a vers egésze – felér egy *credóval*, mely egyben *ars poetica*. Vallomás – vállalás.

Ezt követő költői szünet – vonal – után két szentenciózus összegező lírai kijelentés zárja az egész művet: „Minden költő a zsebében hordja a ceruzát és csataterén a lobo-gót. Az íróasztalon romok.”

Puskin, Byron, Petőfi (és oly sokan, hasonló) szelleme, szabadságharcok emléke eddig is itt lebegett, fel-felmerült a sorok közt és mögött. S a verségsz értelmében a pontos, történelmileg azonosítható példák sokasíthatóak és átvitt értelmek hordozói; az aligha kimeríthető „tanulságok” értelmezések, következmények máig hatóak, ma is újabb, kifogyhatatlan íróasztal-munkák nyersanyagai és fel nem robbant bombái. – De vajon miért vannak végül „Az íróasztalon romok.”? Az egész sokarcú műnek talán ez a legtöbbször felfogható, legrejtélyesebb, szomorú – mégis ünnepien tragikus állítása. „Romok” vannak az íróasztalon csupán? (Ott, ahol, amelyet a múlt „roppant elszántsággal” berendezett?) Mégis, minden elmondottak ellenére, ez a „berendezés” nem több holmi „romok”-nál? Lerombolt építmények maradványai csupán? Kudarcok nyomai? Törmelékek? – Nagy, teljes egészek (kultúrák) silány töredékei?

Igen. Ennyi, ami megmarad, s ami megmaradhat. De a pusztá, kurta kijelentés – most már teljes elhallgatással, csönddel, elnémulással megelégedve – e romokba betudja hallgatólágot azt is, ami a rá, a rákváró, várható feladat; ez a „semmiért egészen” szellemi munka, amely romosan is – életfogytig-kockázataiban is – az örökség további őrzésének, örökítésének egyetlen, ősi-maradandó útja.

„Romos”, csonka a műelemzés is? Hiszen nem teljes. Szembetűnően hiányzik az első két mondat értelmezése. Szándékosan hagytam ezt, a verskezdet – a végére. A mű befejezése felől visszapillantva jobban feltűnhet a költői építkezésmód, egyben szemléletmód egyedi *circulus vitiosus*-a, sajátos „örök visszatérés”-ritmusa. Eszerint lényegében nincs „indulás”; mindig, nyomban egy folyamat (*a* folyamat) közepén vagyunk – akár egy-egy munka elkezdésekor (akár megszületésünkkor). A vers sem „az elején” kezdődik, hanem – *in medias res*: ugrással az összefüggésrend közepébe.

„Asszonyok töltik a barikád mögött...”

„...a ceruzákat” – halljuk. Mintha máris történelmi fordulóponton (emlékeztünkbe idézett fordulóponton) állnánk: 1789-ben, 1830-ban, – ...1956-ban. Az író-

asztal, illetve a történelem-kínálta látványok egyidejűek. Mondhatnánk: két egymást metsző, vagy inkább egymással összeolvadó jelentéssíkkal találkozunk. De a „sík” fogalma, képzete kevés, hiszen nyilvánvalóan nem két dimenzióról van szó, hanem többről. A „barikád mögött” – holmi, íróasztalra való „ceruzákat” töltenek az asszonyok. Puskák, vagy más fegyverek képzete megnevezésük nélkül van jelen. Akárcsak a következő mondatnál. Amikor „szuronysegezve közeleg” – gondolnánk: – ellenséges csapat. De nem, itt nagyobb, ősbibb ellenséggel állunk szemben. Itt „szuronysegezve” az „öregeg” közeleg. A minden ember számára elkerülhetetlenül, szakadatlanul közeli ellenfél. S ez az alapvető, könyörtelen körülhatároltság az, amely miatt valóban bölcs az, „aki tanítani tud ezen az eldugott tájon is”, s boldog, „kit végül is elheravaszt magányos művészetünk”. Ezek után veszi (relatív) „kezdetét” a költő beavatás; az olvasó megszólítása – mely egyben önmegszólítás (avagy fordítva). Itt állunk az íróasztal feltárló választási alternatívái előtt és között. Lehet bárki, lehetsz te, akár bölcs, akár boldog, például ekként: az állandó kockázatok, feszültségek tudását – mintegy felnagyítottan – vállalva. Régi és új feladatok megoldásán fáradozva. Újra és újra nekirugaszkodva annak, hogy lejátsszuk „a legnagyobb összecsapások folytatását”.

Mit látsz Lászlóffy Aladár költői íróasztalán – végül is? Ennyi eszmeftuttatás után is azt kívánja az igazmondás, hogy újra csak azt feleljük: semmit, semmi különöset.

Olyanképpen nem látsz sokat, amiként akár egy computer munkaasztalának előhívásakor sem derül ki közvetlen kézzelfoghatósággal: miféle lehetőségek, milyen – akár világraszóló – kapcsolatok esélyei nyílnak meg az előtte ülő előtt. A feltalált, megvalósított technikai eszközök ott lapulnak az egyszerű, sík lap, a monitor mögött. Ahogyan egy papírlapon, asztallapon – „benne” – adott lehet, mindössze előhívásra vár minden már ismert és még ismeretlen dimenzió; a mindig egyetemes tapasztalatból építkező, nem-tudatosan is arra támaszkodó egyéni felismerések világrahozási esélye. A kiemelt vers tárgya voltaképpen „az íróasztal”? Amiről szól, amit mond, ahhoz tulajdonképpen nem is kell feltétlen íróasztal. Tekinthező ürügynek ez a butordarab; jó alkalom arra, hogy megjelenítődjön egy szellemi állapot, emberi, felelős értelmi magatartás.

Vajon Lászlóffy Aladár azoknak a kiváltságosoknak ír, akik kisujjukban hordják az egyetemes történelmet, kultúrtörténetet? – Vagy talán inkább azoknak, akik képesek rádöbbenni, hogy ez a „kisujbanhordás” nem kiváltság, hanem mindenki számára adott – személyére szabott viszonylagosságában – belső lehetőség. Mindenki számára, aki csak emberi kisujjal született: hiszen történelme, kultúrája örökségével is született – „csupán” birtokába kell vennie.

Ez a prózavers – mint oly sok más, hasonlóan – szinte kínálja az alkalmat, hogy bepillantást engedjen, rápillantást nyújtson a költői műhelyre, az immár tekintélyes életműre.

Pályakezdetétől máig újra és újra találkozunk irodalmi és csatajelenetek, írás és történelem jelentéssíkjaival az itt látott egybeolvasztásával. (Ezek adott poétikai változatai – úgy vélem – a lírikus egyéni vívmányainak tekinthetőek.) Akár Lászlóffy Aladár eddig megjelent 36 lírai, prózai (novella, regény), publicisztikai kötetének címei között is felfedezhetjük ezt. A következő ütközet annak az 1974-es verskötetének címe, amelyben először látott napvilágot az itt elemzett mű. A bő példatárból néhány: *Az ólomkatonára hadifogsága* (1975-ös regény), *Szigetvár lakatja* (novelláskötet 1979-ből) *Botrány Gordiuszban*, 1994-es esszégyűjtemény, *A jerikói trombitás*, *Longobárd korona* – hasonló válogatások címei (1994, 1997). *A Seregek Ura* pedig egyik legutóbbi – 1848/49-es

témájú – regénye. A történelmi utalások éppúgy nyilvánvalóak, mint az áttételes értelmek jelenléte. De ez tapasztalható azokban a művekben is, ahol első pillantásra maga a cím nem hordozza szembetűnően ezt a fajta jelképeességet. (Akár a két, közel-múltban megjelent vers- illetve esszékötet: *Felhősödik a mondatokban*, 1989., *Szélmalom-leltár*, 1999.)

Ezek a kötetcímadások csupán kézenfekvő példái az életmű egyik jellegzetes belső törvényszerűségének. Annak, hogy ez a szabályszerűség explicit módon: a kötetek címoldalán is megnyilatkozik. Ez, a költő-író eredeti művészi szemlélete a pálya kezdetétől felbukkan, s változatos módokon válik költészetté. Voltaképpen olyan egyedik nézőpont ez, amely megtalálja, megalkotja a maga poétikai „techné”-jét.

*Az ősztől az őríg és vissza
- az eszmélet tágas parabolája.
Arnyékán pár órás utat
karcol az ember a tájra.*

- olvashatjuk az egyik korai, lírai-gondolati víziót (*Madár-keringő*)² Meghatározott történelmi változatban találkozunk a látomás lényegével, a száműzött Napóleont megjelenítő versben: „A távolság minden kontinensből,/ minden parttól mint szükséges távlat/ őrzi a tűnődő történelmet,/ mely jelenné mindig visszaválhat.” (*Szentilonán*).³ Ezzel a „tágas”, szemléleti „parabolá”-val, s ezzel a „tűnődő történelem”-mel, a „jelenné mindig visszaválhat”-óval szembesülünk az elemzett íróasztal-versben is.

Ez a költői szemlélet, ennek azonossága, egysége, a kiemelt gondolatív lényege gazdag változatokban kísérhető figyelemmel az életmű vonulatain keresztül. A folyamatosság érzékeltetésére alkalmas lehet például egy idézet Lászlóffy Aladár legutóbbi kötetéből, esszéjéből. – Itt éppen az aradi vértanúk emlékéen mereng. Miért éppen tizenhárman voltak? Dehát voltaképpen talán nem is ennyien... – véli:

„...Ahogy a termopüléi szorosban Leonidászék sem háromszázan... A világ Verdunjei és Sztálingrádjai a megszámlálhatatlanság nevében telepednek be az emlékezetbe. A sikerültebb Golgotákon az emberfia egyedül van, mint az Ismeretlen Katonával szinte szabályos ritmusban őrsváltást végző Ismeretlen Szeretet. Az emberi nem tiszteleg s hódol mindkettőnél...”⁴

A gondolatmenet folytatása, később, hozzátartozik az említett gondolatívhez: „Teljes lenne a zűrzavar, ha az egymás ellen törő testvérek utódai kitartának annak az ostoba önmérgezésnek a folytonosságában, hogy mindenki a másikat tartja Káinnak, s magát Ábelnek; így méltán Ábel áldozatairól is ugyanannyit beszélne, mint Káinról. ...: tizenhárom Káin-Haynauval szemben tizenhárom Ábel-Haynau.”⁵

Aradtól Termopüléig, Sztálingrádtól a Golgotáig és Káin-Ábelig ismét itt a Lászlóffy Aladár-féle eszmélet tágas parabolája. Tanúi lehetünk, miként „tűnődhet” a történelem, amely „jelenné mindig visszaválhat”.

A műelemzésre választott példa – szándékosan – ennek az ívnek néhány alapvető pillérét jelzi. Ugyanakkor – (szintén szándékosan) – „vers” és „próza” találkozáspontjának is tekinthető. *A vers határán* áll, ahogy a költő egy korai verse címével, gondolataival és formáival is állítja önmagáról.⁶ Mintha éppen ez a műfajok határsávját választó megformálásmód lenne különösen reprezentatív Lászlóffy Aladár esetében. Végigpilha-
lanthatnánk a 36 könyvön ebből a szempontból is.

Lászlóffy Aladár műveinek műfajain el lehet tűnődni. De többféle okból is felmerülhet az a gondolat, hogy voltaképpen ő leggyakrabban különféle „szövegeket” írt,

ír. Nemigen volt ismert, még kevésbé közismert a „szöveg” speciális fogalma (még az irodalomelmélet szűkebb területén belül sem), amikor a költő „szövegeket” kezdett írni, majd megjelentette a *Szövegek szövetsége* című kötetét.⁷ (Hozzátehetem: nála a „szövetség/ek” sajátos fogalma ölelkezik a „szöveg/ek” hasonlóival, mintegy önkényes, költői szinonimaként.⁸)

„Szövetség”, „szöveg” nála egyaránt lírai-gondolkodói fogalom, amely szó és metafora egyben. S amiközben előrevetíti az eddigiekben kiemelt, fejtegetett sajátos költői szemléletet, formaalkotást – aközben teljes önkéntelenséggel érintkezik az intertextualitás fogalmának alkotóival, elméleti meglátásaival –, akárha illusztrálni kívánná ezt. Hiszen, akár a *Mit látsz egy íróasztalon?* elolvasása, fogékony végiggondolása után ismerősen csenghet például Julia Kristeva meghatározása: „...ahogyan a szöveg a történelmet olvassa és ahogyan beilleszkedik a történelembe” – ez a mód az, amit intertextualitásnak nevez.⁹

A vers kapcsán ezzel olvasói élményként találkozunk.

Hasonlóképpen ideillőnek hallhatjuk Paul Zumtohr megfogalmazását is:

„A szöveg a »történelembe« íródik be, a történelem pedig beíródik a szövegbe.”¹⁰

Ez az eszmei találkozás persze nem növeli és nem csökkenti az elemzett mű, az életmű értékét. Kezelhető kuriózumként. Am példa is lehet a művészi invenció és tudomány „szövegei”-nek – összebeszélés nélküli találkozására – költőnkkel szólván: „szövetségére”.

Végezetül néhány mondat kívánczik ide Lászlóffy Aladár említett korábbi műveinek egyikéből. Ezek a gondolatok, egyrészt mintegy visszafordítva: anticipálják, laikus változatban előadják az intertextualitás alapeszméjét. Ugyanakkor – szintén „előre”-jelezve – a kiemelt prózavers poétikai építkezésmódját is jelzik. Egyúttal példázhatják a mű egybehangzását is az életmű egészével.

„A kultúra alapszabályává válhat, hogy állandóan emlegetni kell azokat, akikre építkezünk, akiknek szellemi összefüggése és együttthatása az emberiség egyetlen megingathatatlan birtoka immár: békés és építő nagyhatalma. A szövegek szövetsége ez. Mert mi is a mű, egy mű eszme-gazdagsága? A legnagyobb felfedezések se mások, csak az ember körül már valahol felmerült, hallott, megértett, megtanult dolgok. ...az újítás értéke is vándor érték”...¹¹

(*Budapest – Vonyarcvashegy, 1999. július*)

JEGYZETEK

- ¹ Lászlóffy Aladár: *Ólomorgona*. In: *Felbősödik a mondatokban*, 1998. 82.
- ² *Képeskönyv a vonalokról*, 1967. ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 1980. 70.
- ³ *Képeskönyv a vonalokról*, 1967. ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 92.
- ⁴ *Szélmalom-leltár*, 1999. 153.
- ⁵ *Szélmalom-leltár*, 1999. 154.
- ⁶ *A vers határán*, in: *Képeskönyv a vonalokról*, 1967, Ld. ... *hogy kitudódjék a világ*, 1980. 61.
- ⁷ *Szövegek szövetsége* – Műhelynapló a megtartó kedélyről – București 1988. Kriterion Könyvkiadó.
- ⁸ *Szövetségek*. Versek. 1970. – vö. *Szövetségek* című vers-sorozat in: ... *hogy kitudódjék a világ*, Bp. 1980. 130-141.
- ⁹ Julia Kristeva: *La Révolution du langage poétique*. Seuil 1974.
- ¹⁰ Paul Zumthor: *Le carrefour des rhétoriciens*. Intertextualité et Rhétorique. – Poétique 1976. 313-337. Ford. Burján Mónika. In: *Helikon*, 1996/1-2. 105.
- ¹¹ Lászlóffy Aladár: *Szövegek szövetsége*, 1988. Bucuresti. – 53. (Mellé illeszthetnénk: „Többé-kevésbé minden könyv tartalmazza valamelyest a szándékolt újramondások összjátékát” – Mallarmé napjainkban gyakran idézett mondata. – Illetve: „... az intertextus ... idézőjelek nélkül alkalmazott idézetek általános mezeje”. „Minden szöveg hajdani idézetekből álló új szövedék” (Roland Barthes: *Texte (théorie du): Oeuvres complètes*. II. Paris, Seuil 1994. 1683.

Mit látsz egy íróasztalon?*

Asszonyok töltik a barikád mögött a ceruzákat, szuronyszegezve közeleg az öreg-ség. Bölcs, aki tanítani tud ezen az eldugott tájon is, boldog, kit végül is elhervaszt magányos művészetünk. Két ráfekvő karod közt terül el a kitartás Mezopotámiája. Közepén nyugodt lapály, néhány elmozdítható kifutópálya, szemben a névjegyhágó, s a holnap-teendő-hegység sötétlik ablakfényben. Minden emelkedésen dátum-tüzek. Megvilágítják a frissen hullt papírt. Állandó fejlődés seper végig a sovány füveken, a könyvhalom mögött a kunok fekete pusztáin az ég is zeng. A palota sötét. Tintaesőben fürdik az alabástromnégyyszög, én Első Mindegy most kísértálok a tolltartó mellett. Ha Wellington nem fordul váratlanul balra, Hannibál sosem tudja idejében elveszteni a rigómezői ütközetet. Észak a Dél ellen, vagyis a Boriska-szigetek gyarmatosításának viszontagságos eseménysorozata. Most vágtam negyedív nagyságúra. Zulu admirálisok hivatalos látogatása Bizáncban. Felvonulások, felmentő csapatmozdulatok, ostromgyűrűk, stratégiai csatavesztések egymás mellett, kihegyezve. Most már valóban én következem: a látogató. Megcsípdesem a rózsaszín emléktáblát, cukrot is adok neki, hogy ne bántson. A délután almasárga, és száraz betonján szépen szalad a tank. Alatta ötezer éves temetőkből nyílnak a remegő gyermekujjak. Sírtam is már. Na most! Szavak, szavak, szavak végtelen hadifogolyserege cammog a sárban. A szárnysegédek alapvető munkában, féderes kézikönyvben ringanak hosszú utazásra, tele nemes eszményekkel, barokk-igék, biedermeier ragok. A mindig betiltott izgalomkeltés divatlapjából öltözködnek még mindig, konspirációs szabályaik élénk feltűnést keltenek ma is, halálmegvetésükre mindig hófehér, szoros sálat tekernek szelesebb éjszakákon, köpenyük lobog a bronzszobor-lovaglástól. *Valami roppant elszántsággal megelőzött a múlt, berendezte nekem ezt az íróasztalt, hol gyermekjáték már lejátszani a legnagyobb összecsapások folytatását, csak tudni kell: hogyan öltözzünk tavasszal könyvégetéshez és századvégen kézirat-elkobzáshoz, csak meg kell tanulni s fel kell mondani folyékonyan Negyvennyedik Tudniillik Frigyes emlékiratait. Persze én tudatlan vagyok. Alig szabadultam a koncentrációs logikából és életfogytiglani szabadságharcra ítélve most szállítanak át az idő vitásabb vidékeire. Következményeket fogok törni az igazság bányáiban, amíg csak meggebedek.*

Minden költő a zsebében hordja a ceruzát és csatatéren a lobogót. Az íróasztalon romok.

* Legutóbbi megjelenése alapján: (in) *A repülés a zubanásban*, Bp. 1997. Littera Nova. Mesterek sorozat 54. – Első megjelenése (kötetben): *A következő ütközet*, Versek. Bukarest. 1974.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

„Egy magyar Faust”

MOLNÁR, KEPLER, TÓZSÉR

Szenczi Molnár Albert „fausti” kívánsága nem mai epitheton. Már a XVIII. században ismert Volt *Molnár Albert éneke* címmel az a vers, amelyben Molnár legendája fausti színezetet ölt. Azt állítja róla ez az ének, hogy nagy szegénységében juhászra adta magát és az ördöggel „Vérrel tölt írást pénzért”, ezt a vér tintájával aláírt szerződést (adóslevelet) azonban – meghallgatva népét – Isten kegyelme eltörölte:

*E verseket szomorán,
Pénné dolgozva szorulván
írta Nagy Molnár Albert,
Adván magát juhászságra,
Mintsem egyéb állapotra,
Nem kaphatván egyéb bért.*

*Végtére annyira jutván,
Ördögtől is megcsalatván
Vérrel tölt írást pénzért,
Kitül hogy szabadulása,
Lenne vigasztalása,
Nép Istentül kegyelmet kért.*

Molnár Albert és az ördög? Igen, megjelent az már Luthernek is, és az éppen bibliafordításán munkálkodó reformátor hozzávágta a tintásüveget. Nem az anekdotával szólva: „*Tischreden*-jeinek Aurifabertől származó gyűjteményében külön fejezet szól az ördög hatalmáról és kísértéseiről” (Vásárhelyi Judit). Bornemisza Péter, a Molnár szülőhelye körüli tájakon is otthonos nagy előd, egész könyvet adott ki 1578-ban kísértéseiről. Hanem a Faust-legenda ritka vendég a magyar régiségben. Aki Faust nevének említése nélkül magyarul először elmondja, mint egy wittenbergi diák és az ördög vérszerződésének történetét, az éppen Bornemisza Péter.

Molnár Albert éneké-t, latinul és magyarul, 1745-ben jegyezték le Erdélyben, s Szilágyi István már 1853-ban publikálta. Ujabbán Molnár monográfusa, Vásárhelyi Judit talált rá Bagalyi Ferenc 1695 előtt, Bártfán készült latin feljegyzésére, amely új elemekkel bővíti *Molnár Albert és a Sátán szövetségé*-t (1977), s ezt a változatot – a Bornemiszáéval együtt – Frank Baron helyezte német kontextusba (*A Faust-monda és magyar változatai*, 1986). Az *Ördögi kísértetek* lutheránus eredetű Faust-helyét és a Szenczi Molnár-ördöglegendát összekapcsoló Baron nem azt kérdezi: „rászolgált-e Molnár arra,

---

A *Molnár redivivus* – Az újraolvasott Szenczi Molnár Albert című filológiai esszé befejező fejezete.

hogy ilyen megvilágításba kerüljön?”, hanem azt: „mit is akart” Bagalyi ennek „a kis Molnár-történet”-nek a lejegyzésével elérni? Így válaszol: a bártfai lutheránus Bagalyi ellensége volt a református Molnárnak, „tevékenységét [...] veszélyesnek tartotta, és ezért gondolta, hogy Molnár az ördöggel cimborált”. Vásárhelyi Judit az első kérdésre keres feleletet s kiindulópontként latinul és magyarul is közreadja az ördöglegenda Szenczi Molnárt felleptető XVII. századi változatát:

„Az akadémiai tanulmányokban buzgólkodó magyar Molnár Albert, amikor a tengerparton nagy szomorúan sétált, egy Nemes Kereskedő képében magával a Sátánnal találkozott össze.” Molnár azt hitte róla, „bőkezű Patronus”, és elpanaszolta szegénységét. A Sátán elkérte tőle vérrel papírra írt nevét s pénzt ígért viszonzásul. Megkapta, és nemsokára meg is jutalmazta aranyakkal. „Előrehaladt eközben tanulmányaiban Albert és mindenki csodálta az ifjú nagy tehetségét. Végül társai, amikor egyszer beléptek Albert szobájába, meglátták az asztalon az aranyakat, amelyeket éppen abban a pillanatban adott át a pokolbéli Patronus szolgája.” A diáktársak felismerték „a Sátán álnokságát”, jelentették „a Professzoroknak, sőt a Gyülekezet Elöljárójának” a történeteket. Vizsgálat következett, Molnárnak a Miatyánkot kellett elmondania, de csak hebegni tudott. „Ezért kihirdették a Gyülekezet általános és [ilyenkor] szokásos böjtjét; és amikor a Szentek templomában az Istenhez könyörögtek: íme! rettenetes robajjal és szélvesszel egy hollót láttak a templomba berepülni.” Az imádkozók még „sok óráan keresztül” könyörögtek az ég felé tartott kézzel, mígnem „Albert kézzel írt [papírra] leesett és mindenki szeme láttára darabokra szakadt”.

Vásárhelyi Judit szerint „a tengerparti akadémiai város” és a Bagalyi-feljegyzés forrása egyaránt Németországra mutat, s lehetséges, hogy Molnár „tanulmányai során történhetett valami olyasmi, aminek hatására társai az ördög alattvalójának tekintették”. Igen ám, de „tengerparti városban, ahol Akadémia is van, Molnár nem tanult”. Naplójában viszont nyoma maradt két ördög-élményének. Kisgyermek volt még, „mikor a kemencéből egy tüzes zsarátnok a fejére pattant, és a segítségére siető szolgák a tűzből egy »sértetlen sörtéjű nagy disznót« láttak azt ólak felé futni. Ott azonban semmit sem találtak, így az esetet az ördögnek tulajdonították.” A másik ördögi kísértés a szerencsétlen szerelmi kudarc és házassági megszegyenülés után Heidelbergben történt. Naplóját idézem: „1590. július 17. vasárnap. A prédikáció után jókedvűen megbédéltem, majd estefelé elkezdtem képzelődni és sírni, azt hittem, hogy sokan ólalkodnak körülöttem, ellenséges szándékkal. Éjjel hat ifjú virrasztott mellettem: M. Gottfried Walterról, Benignus Begiusról, Georg Glockerről és Conrad Hopról azt hittem, hogy angyalok vagy valami hasonlók, és az Isten örül állította őket mellém; Wilhelm Bersichet és egy bajor szolgát pedig az ördögök fejedelmének néztem, és erősen kiabálva Isten segítségét kértem ellenük. Az ezt követő napokban megkötözve őriztek.”

En is úgy gondolom, ez a két életrajzi ördögtörténet, különösen a diáktársak nyilvánossága előtti második, belejátszhatott Molnár ördöglegendájának németországi kialakulásába. De vajon a „tengerpart” nem Itáliára utal-e inkább, ahol 1596 őszén peregrinált? Ott aztán veszedelmes pápisták vették körül a kálvinistát, s láttuk, hogy a kíváncsi Szenczi Molnárt olasz földön valóban annyi minden érdekelte. Megkérdezem azt is: nem egy csakugyan létező Szentek templomával függhet-e össze az, amit a Bagalyi-feljegyzés említ? Ha a Baron exponálta lutheránus-kálvinista viszály, a tengerpart és a Szentek temploma identifikálható lenne, talán közelebb juthatnánk a Molnár-ördöglegenda keletkezéséhez. En ezeket a kérdéseknek a jogosságát próbálom három hozzászólás erejéig igazolni.

Az ifjú Molnár Albertet kíváncsisága 1590 őszén Bécsbe vitte: „az nagy földindulásakor” látni akarta a várost. Innen tovább ment Németországba és kilenc évig vissza sem tért szülőföldjére. Előbb Wittenbergben, Drezdában, majd megint Wittenbergben tanult (1590–1592), s németföldi utazgatás után 1593 tavaszától a strassburgi akadémián folytatott tanulmányokat: 1595 májusában baccalaureussá nyilvánították (ekkor kapta máig meglévő babérkoszorúját). Ezután csak decemberi bejegyzés van naplójában, s 1596 elejére (az újévi hálaadást és ajándékokat éppen csak szóba hozva) ilyen röviden utal: „Február havában majdnem hat héten keresztül sárgaságban szenvedtem.”

1596 júniusát és július első felét a kálvinista hite miatti kiközösítése tette emlékeztetéssé. Vizsgálóbírái és elítélői lutheránus tanárok voltak.

Molnár strassburgi három éve a vezető szerephez jutott lutheránusok fokozódó kálvinistaellenességének légkörében telt el. Úrvacsorát venni „Bischweiler falu igazhitű gyülekezetében járt [...] sok istenfélő strassburgival együtt.” Ennek ürügyén indítottak ellene vizsgálatot és kötelezték a Wilhelm-kollégium elhagyására, és arra is, hogy – Dézsivel szólva – térítse vissza „az intézetnek azt, amibe három évi ellátása került, amit később meg is tett”. A *Napló* a történet elmondásával beszédessé válik: „1596. Június 8. szerda. Három vizsgálóbíró a vallásom miatt beidézték és kikérdezték, hogy miért Bischweilerben vettem úrvacsorát. Hála az élő Istennek, semmi meggondolatlan dolgot nem válaszoltam nekik. A vizsgálóbírók Greiner, Spachius és Joseph Lang voltak, akik kevéssel ezután kieszközölték a város főbírjától kiutasításomat.”

Ugy vélem, a fenti történet az, ami a magva lehet az ördöglegendabeli vizsgálat-változatnak: „beszámoltak a Professzoroknak, sőt a Gyülekezet Előljárójának is. Miután megtartották a vizsgálatot, Albertnek megparancsolták...”

De folytassuk a naplóbejegyzéssel: „Július 13. kedden, a bűnbánati és imanapon Schaller a 120. zsoltárt magyarázta prédikációjában, és erősen kikelt ellenségei ellen, mikor pedig a kálvinistákat gyaláznai kezdte, belecsapott a templomba a mennykő, a tüzes villám átfurta a templom boltozatát, és megrémítette az embereket. Ahogy hírlik, a lelkész ezután békén hagyta a kálvinistákat, a népet lecsendesítette, hogy ne fusanak el, és a lelkészek térdet hajtva imádkoztak. En otthon összeszedtem a holmijaimat, az utazásra és az eljövendő számkivetésre készülve.”

A Bagalyi-feljegyzésben a templomtetőt átfúró villámnak a naplóbeli „rettenetes robajjal és szélvésszel” a templomba berepülő holló keresztény legendamotívuma felülhet meg. Párhuzamba állítható a lecsendesített strassburgi gyülekezet a térdeplő papokkal és a legendának ezzel a helyével is: „miközben ott állt a Nép sok órán keresztül az ég felé tartván kezét”.

Mindebből arra következtethetünk: a Strassburgban történeteket szinte felismerhetetlenül elváltoztató Molnár-ördöglegenda strassburgi genezisű lehet, és lutheránus érdeket szolgált: kálvinistaellenes beállítottságával térdet hajtva imádkozó *lelkészek* (a latin eredetiben: *pastores*) csak lutheránus templomban képzelhetők el. A „Szentek temploma” is az ő kezükre került templom lehet, s talán azonosítható. A magát vallása miatt száműzöttnek és pénzbüntetésre ítélve megaláztattnak tekintő Molnár talán éppen kiváló tehetségével adhatott okot lutheránus irigyei támadására, közismert szegénysége pedig egyenesen kínálta a feltételezést: az ördög pénzeli. Hogyan juthatna el másképp Svájcba, majd Itáliába, a főeretnekek közé? – tudniillik Szenczi Molnárnak most a „12 francia aranykoronát, két magyar dukátot és két Fülöp-tallért” felemészto svájci és itáliai utazása következett, és színe elé került magának a pápa-Antikrisztusnak is (1596. július 21–november 21.). Mivel november végén egy hétre visszatért Strass-

burgba, ahonnan Heidelbergbe távozott, diákkörnyezetének értesülnie kellett a történetéről. (Még 1600 decemberéből is van naplójegyzete arról, hogy bizonyos „Christoph Hockellel kellemesen elbeszélgettek az itáliai egyetemekről”.) Az volna logikus, ha ekkortájt jelölhetnénk meg a legendaképződés *terminus post quem*-jét.

Szenczi Molnár Albert „fausti” kíváncsisága úgy értendő, sem Bornemisza Péter, sem Bagalyi Ferenc, sem maga Molnár nem írja le Faust nevét; ők csak egy németországi diák és a Sátán vérszerződésének történetét ismerik. Molnár szótárai tele vannak az ördögösségre, varázslásra, okkult hiedelmekre vonatkozó szavakkal, kifejezésekkel – Fausról is tudnia kellett. (A rózsakeresztesekkel való esetleges kapcsolata azonban – ha olvashatott is róluk és műveikből – csak feltételezés.)

„Magyar Faust”-nak őt Szilágyi István nevezi Arany Jánoshoz címzett, Máramaroszigeten, 1853. december 31-én kelt levelében: „Olvastad-e költeményemet *Molnár Albertről* a Múzeumban? Nem jó volna-e belőle magyar Faustot csinálni. Az ő élete elég regényes ehhez.” Arany 1854. március 9-én válaszolt tudós barátjának Nagykovácsról: „Igen! Molnár Albertedet olvastam, és nagyon gyönyörködtem benne; amit azonban megfaustításáról mondasz, azt nem teszem, 1-mo, mert nem vagyok Goethe, 2-o, mert ha Goethe volnék sem vesztegetném erőmet olyan mű utánzására, milyen csak egy lehet *eredeti*.”

De mit ad Isten, alig tíz év telik el, s ez „a magyar Goethe” előbukkan „tenger mélységéből, tűzokádó gyanánt”, ráadásul „eredeti”, új „Faust”-tal. Ugy hívják, Madách Imre, és főművét, *Az ember tragédiáját* Arany ítéletére bízta. Jól tudjuk: Adám színként változó Tragédiabeli alakja a VIII. színben Keplerként jelenik meg: Kepler ekkor a prágai Hradzsínban székelő Rudolf császár udvari csillagásza.

Madách és Arany 1860-ban még nem tudhatta, hogy amikor Szenczi Molnár Albert 1604. szeptember 25. és november 25. között Prágában időzött, Kepleréknél lakott. Ha Madách ismeri ezt az adatot, talán beleírja világgörményébe egyetlen magyarként Molnárt, valaminő mellékszerepet adva neki; de lehet, hogy nem: meghagyja úgy a Tragédiát, hogy annak egyetemes szimbolikájához csak egyetlen magyarnak: neki mint szerzőnek legyen köze. Ha Arany értesül időben a Molnár–Kepler találkozásról, a Szilágyi-féle noszogatások esetleg felébresztik benne a javaslattevés vágyát s előhossa az ötletet Madáchnak. Am ez sem biztos, és kérdés, mit szólt volna hozzá Madách? A Tragédia szövegén ily mérvű változtatások kettejük egyetértésével egyáltalán nem történtek.

Molnár mindenesetre ott állt *ante portas*, és életrajzi helyzete, fausti legendáriuma is meglelt volna hozzá, hogy legalább egy hír- vagy levélvivő pármondatos epizodistaként felléptessék. Visszatérek még a Tragédiába iktathatóság virtuális ötletéhez, de előbb a prágai tartózkodás körülményeiről vallatom a forrásokat.

Szenczi Molnár valami oknál fogva nem említi naplójában a Keplerrel való találkozást. Prágáról sincs egy szava sem, csupán a szótárért kapott pénzeket könyvelni el. A két Konrad: Rhumel (1604. október 23.) és Rittershausen (október 28.) leveleket küld neki Prágába mindenféle üzenetekkel, s ezekből derül ki, hogy Kepler és Bacháček prágai rektor volt a szállásadója. Dézsi levélkivonata szerint (1898) Rhumel „Szerencsét kíván Molnárnak prágai útja sikeréhez s a vendégszeretethez, amelyre Kepler János házában talált.” A Rhumel-levelel címzése Kepler császári matematikushoz igazítja a postást: „Bei dem Mathematico Caesareo zu erfragen. Prag.” Rittershausen öt nappal később levelének címzéséből kitetszően Bacháčeknél kell keresni Molnárt: „Jetzo zu Prag bey Herrn M. Martino Bachatio.” Dézsi Molnár-életrajzában (1897) – úgy látszik,

nemcsak a levelek nyomán, vagy csak azért, mert meglódult a tolla – ez áll: Wacker udvari tanácsos „ebédre hívta meg magához”, de „legszívesebben a Kepler családja” látta. „Bár ekkor mind ő maga, mind felesége, a különben is gyenge szervezetű és beteges nő, mindketten betegeskedtek, de azért nem engedték, hogy egy hitsorsos és derék tudós iránt vendégszeretetben rajtok más túltegyen: hozzájuk kelle Molnárnak költözni, náluk lakott és étkezett: így akarták viszonyozni azt a vendégszeretetet, melyet Grácból kiűzetésekor Magyarországon talált, amit nagy örömmel adott a Rumel tudára. Innen [értsd: Kepleréktől] aztán Bacháček is elhívta magához, s így idejét kettejük között kelle megosztani.” Dézsit ki így, ki úgy variálja: „Úgy tűnik, kezdetben Bachatius Márton egyetemi rektornál lakott” (Hargita Pál, 1989); „Előbb Bacháček rektornál, majd Wacker császári tanácsosnál lakott, itt étkezésre is biztosítva volt, éppúgy mint következő szállásadójánál, Keplernél, az udvari matematikusnál” (Richard Pražák, 1982); „Szenczi Molnár Albert 1604-ben három hónapot töltött Prágában. Ez alatt a három hónap alatt Johannes Keplernél, a csillagásznál lakott” (Tózsér Árpád, 1995). A költő nem filológus, de ez a három hónap azért rövidebb: szeptember 25-től november 28-ig két hónap és három nap telt el (Pražák professzor szerint „több mint két hónap”). A kis csipkelődés csak arra szolgál, hogy hiányérzetemet hangoztassam: ha a Molnárnak Prágába címzett levelek helyet kaptak volna Szenczi Molnár *Válogatott művei* kötetében (1976), Dézsi levélkiadványa után száz évvel újra előtűnk lennének a források.

Mikor kitől kihez ment át, jött vissza Molnár Prágában, nem egészen világos, de hogy ott töltött jó hatvan napja nagy részét Kepleréknél múlatta el, valószínűnek látszik. Hogy barátságuk egymást becsülő kiváló szakemberek kapcsolata volt, azt Szenczi Molnárnak Prága után Keplerhez írt levele tanúsíthatná, ezekről azonban csak Kepler Molnárhoz intézett latin leveléből értesülünk (kelt Prágában, 1605. február 13-án): „Megkaptam, Molinarius, mindkét igen kedves leveledet: a másodikat a magyar szótárral egyetemben. Ez drága nekem a szerző miatt, ámbár azt kívántam volna, hogy nagyobb hasznodra fordítsd. De ha a magad hasznára is van mit fordítanod, úgy hálával megtartom.” Keplernek tehát nem jutott szótárpéldány Prágában (a *Napló* tanúsága szerint a császáron kívül Báthory Zsigmond és még három magyar kapott belőle), már csak Németországból küldhette el neki. (Biztosan dedikálva. Ha már levelei elvesztek, nincs-e meg legalább ez a példány? Kereste ezt vagy a császáret már valaki Csehország könyvtáraiban?) A Kepler-válaszlevél barátságos udvariassága, közvetlensége, magyar dolgok iránti figyelme (hajdúk, Bocskay) megerősítheti, amit a csillagász és a szótárszerkesztő összeköttetéseiről mondhattunk. Molnár most csakugyan közelségébe került egy Faustnak (aki a császárral szerződött, alkalmanként horoszkópkészítésre váltva tudományát), és Kepler biztosan szívesen mutatta meg neki „császár őfelsége matematikához való szerszámos házát”. Hogy Molnár járt az ily szépen megnevezett prágai udvari csillagdában, azt a *Psalterium Ungaricum* három évvel későbbi ajánlásában említi; éppen Hesseni Móric csillagászaik voltak ott valami tapasztalatcserén. Érdekes Dézsi idevágó megjegyzése: köztük volt a kiváló matematikus „Brügi Jost is, Móric atyjának egykori udvari órasa, aki Kepler számára csillagászati műszereket készített”. Molnárt, a molnármester gyermekét az effélék nagyon érdekelték. Szótára bőséges szerszámszókincse rá a bizonyíték: „*Machina* – okos kigondolt szerszám, mesterséges csinálmány. *Machinarius* – okos szerszámnak és mesterséges szerszámnak csinálója. *Machinator* – okos szerszám-feltaláló és bölcs tudomány-csináló.” Lásd még: „*Automatum* – magától mozgó szerszám, mint az óra. *Astrolabium* – csillagjárásosmérő szer-

szám. *Astrologia* – égi nézésnek tudománya. *Astrologus* – égi járásból jüvendölő. *Astronomia* – egek járásának tudománya. *Astronomus* – egek forgásáról való tudománynak mestere.” Még ezt is tudta, hogy nemcsak az „égi járásból” lehet jüvendölni, hanem közöséges szerszámokkal is: „*Axinomantia* – fejszék és gyaluk által való bűvös-babonás jüvendölés.”

Madách és Arany adósságát, hogy Molnárt Kepler oldalán beléptessék *Az ember tragédiájába*, kiváló magyar költő, kortársunk, a szlovákiai Tózsér Árpád rótta le. Amit fentebb idéztem tőle, *Adalék a nyolcadik színhez* című versének magyarázat-motójából való (*Mittelszolipszizmus*, 1995). A mottó ezzel folytatódik: „Az alábbi elképzelt jelenet *Az ember tragédiájá*-nak VIII. színéhez kapcsolódik. Borbála (Éva) a csillagtornyot elhagyva lefelé halad a lépcsőn. A lépcső aljánál álló Szenczi Molnár Albert még hallja a Keplerhez (Ádámhoz) intézett szavakat: »Jó éjt – reggelte ne feledd a pénzt!« Ezután Szenczi Molnár felmegy a lépcsőn, megáll Kepler előtt s Kepler szinte már neki mondja:

- Kepler: *Minő csodás kevercse rossz s nemesnek
A nő, méregből s mézből összeszűrve.
Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja,
Míg bűne a koré, mely szülte őt.*
- Szenczi Molnár *(percekig zavartan hallgat):
Holnap indulok, jó Johannesem –
Illik megköszönnöm a fedelet,
Mit nyújtottál és sok okos szavad.
Indulok – majdnem azt mondtam: haza.
Holott Altdorfium s Germánia
Sokkalta inkább neked a hazád,
Enyém pedig ide esik közelb.*
- Kepler: *A hazád ott van, hol gyökereid,
S mindnyájan a Nőben gyökerezünk,
S a Nő – nőnk, anyánk – a Földdel rokon,
La terre, tá zem – tanúsítja a nyelv.*
- Szenczi Molnár: *Messzire futottál, Johannesem –
Én csak hazát mondtam az előbb,
S te rá mindjárt Világegyetemet.*

És így tovább: mint a Madách-szöveg szerves intarziája épül bele a VIII. színbe Kepler és Molnár XIX. század közepére hangolt dialógusa nagyon is XX. századi és e táji dolgainkról. Mindketten a magukét mondják: a világpolgár Kepler a Világegyetemet, az anyagot, Molnár a hazát, az eszmét. Filozofikus diskurzusuk középtájt témát vált, de Bocskayn sem tudnak megbékélni: egyiknek „félvad hajdú”, másiknak: „most haza”. Aztán a *haza*-párti Molnár meditációja következik a „még egy Pannóniáról, „Mikor nem tudtuk, mi az a határ”, majd keserű beismerése: „Száz éve nincs másunk, csak tudatunk: / Az egykori lét emlékezete” /, s megérteni látszik vitapartnerét: „Abban, amit mondasz, van ráció”, és siet tenni dolgát, immár megint Madách szavaival:

Hej, Famulus!

(Lucifer – famulusként – jó.)

Lucifer: *Parancsolsz, mesterem?*

Kepler: *Időjóslatra és nativitásra
Vagyon szükségem, készíts íziben.*

*

Ez a Madách-keretbe foglalt rekonstrukciói mestermunka, a Tragédia versnyelvén beszél, Madách történelemfilozófiáját gondolja tovább, a Szenci Molnár-mű (és az életrajz) adalékait a költő érzékenységgel, a tudós biztonságával szelektálja: hősét olyan dimenziók, olyan választások közé emeli, amelyek közepette tényleges formátuma érvényesülhet. Maradandó vers és aktuális példázat, amit csak a történelmi-politikai *couleur locale*, a nemzetiségi lét és tudat megelője teremthetett ilyené.

Az *Adalék a nyolcadik színhez*: szakítás az elogiumok részletező unalmával, a kopjafás jeremiádokkal, az elszongító nyelvi gyászzenével.

